

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Κωνσταντίνος Β': Από τη Χούντα του 1967 στο Δημοψήφισμα του 1974

Σκλαβενίτης Ηλ. Γεώργιος

A.M.: 1121M022

Αθήνα, 2023

Διμελής Επιτροπή

Παπαδημητρίου Δέσποινα, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Μπογιατζής Βασίλειος, ΕΔΙΠ Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Γεώργιος Σκλαβενίτης, 2023

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Συντομογραφίες

Α/ΓΕΑ: Αρχηγός Γενικού Επιτελείου Αεροπορίας

Α/ΓΕΝ: Αρχηγός Γενικού Επιτελείου Ναυτικού

Α/ΓΕΣ: Αρχηγός Γενικού Επιτελείου Στρατού

ΑΤΑ: Αρχηγείο Τακτικής Αεροπορίας

ΑΣΔΕΝ: Ανωτάτη Στρατιωτική Διοίκηση Εσωτερικού και Νήσων

ΑΣΠΔΑ: Αξιωματικοί Σώσατε Πατρίδα Ιδανικά Δημοκρατία Αξιοκρατία

Α/ΤΑ: Αρχηγός Τακτικής Αεροπορίας

ΑΤΑ: Αρχηγείο Τακτικής Αεροπορίας

ΒΔ: Βασιλικό Διάταγμα

ΓΕΕΘΑ: Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας

ΓΓ: Γενικός Γραμματέας

ΓΕΑ: Γενικό Επιτελείο Αεροπορίας

ΓΕΝ: Γενικό Επιτελείο Ναυτικού

ΓΕΣ: Γενικό Επιτελείο Στρατού

ΕΑΤ-ΕΣΑ: Ειδικό Ανακριτικό Τμήμα - Ελληνική Στρατιωτική Αστυνομία

ΕΛΔΥΚ: Ελληνική Δύναμη Κύπρου

ΕΟΚΑ Β': Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών Β'

ΕΡΕ: Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση

ΗΠΑ: Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής

ΙΔΕΑ: Ιερός Δεσμός Ελλήνων Αξιωματικών

ΣΣ: Σώμα Στρατού

ΤΟΥΡΔΥΚ: Τουρκική Δύναμη Κύπρου

ΚΕΑ-ΕΑΝ: Κίνημα Εθνικής Αντιστάσεως- Ελληνική Αντιδικτατορική Νεολαία

ΚΕΤ: Κέντρο Εκπαίδευσης Τεθωρακισμένων

κοκ: και ούτω καθεξής

ΜΑΛ: Μοίρα Αλεξιπτωτιστών

ΟΗΕ: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

ΠΑΚ: Πανελλήνιο Απελευθερωτικό Κίνημα

ΠΑΜ: Πατριωτικό Αντιδικτατορικό Μέτωπο

ΠΒΕ: Πτέρυγα Βασικής Εκπαίδευσης

ΠΜ: Πτέρυγα Μάχης

ΠΤΕ: Πτέρυγα Τεχνικής Εκπαίδευσης

ΣΕΤΗ: Σμηναρχία Εκπαίδευσης Τηλεπικοινωνιών-Ηλεκτρονικών

ΣΣΕ: Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων

ΤΕΑ: Τάγματα Εθνοφυλακής Αμύνης

ΦΕΚ: Φύλο Εφημερίδος της Κυβερνήσεως

NATO: North Atlantic Treaty Organization (Βορειοατλαντική Συμμαχία)

CIA: Central Intelligence Agency (Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών των ΗΠΑ)

Περιεχόμενα

Περίληψη	σ. 06
Εισαγωγή	σ. 08
Κεφάλαιο Πρώτο: Η συνύπαρξη Βασιλέως Κωνσταντίνου-Χούντας	
A) Το χρονικό της επιβολής της χούντας την 21 ^η Απριλίου 1967	σ. 10
B) Η «συγκατοίκηση» με τη χούντα και οι δράσεις του Κωνσταντίνου	σ. 17
Κεφάλαιο Δεύτερο: Το βασιλικό κίνημα της 13 ^{ης} Δεκεμβρίου	
A) Η προετοιμασία του βασιλικού κινήματος	σ. 28
B) Η έκρηξη του κινήματος και η αντίδραση της χούντας	σ. 34
Γ) Η αποτυχία του κινήματος και η φυγή του Βασιλιά	σ. 41
Κεφάλαιο Τρίτο: Ο Βασιλιάς στην εξορία	
A) Η άφιξη στη Ρώμη και το ζήτημα της επανόδου	σ. 50
B) Οι επαφές Βασιλιά και χούντας	σ. 61
Γ) Οι δράσεις του Κωνσταντίνου στο εξωτερικό	σ. 68
Κεφάλαιο Τέταρτο: Η διπλή κατάργηση της Βασιλείας	
A) Η χούντα καταργεί τη Βασιλευόμενη Δημοκρατία	σ. 81
B) Η πτώση της χούντας και το πολιτειακό δημοψήφισμα του 1974	σ. 92
Επίλογος	σ.106
Πηγές-Βιβλιογραφία-Εικόνες.....	σ.109

Περίληψη

Στόχος της παρούσας ιστορικής έρευνας είναι η αναζήτηση των θέσεων και των δράσεων του Βασιλιά Κωνσταντίνου Β' από την επιβολή της Απριλιανής Δικτατορίας του 1967 έως το πολιτειακό δημοψήφισμα του 1974.

Στα δύο πρώτα μέρη της έρευνας διερευνώνται οι δράσεις του Κωνσταντίνου την πρώτη περίοδο της «συγκατοίκησης» Βασιλιά και χούντας (Απρίλιος-Δεκέμβριος 1967). Γιατί όρκισε την πρώτη χουντική κυβέρνηση και ποιες ενέργειες έκανε για την επάνοδο της δημοκρατικής ομαλότητας στην Ελλάδα; Ποιες δράσεις ανέπτυξε και που στράφηκε για την αναζήτηση βοήθειας; Η κορύφωση της δράσης του απέναντι στη δικτατορία των συνταγματαρχών υπήρξε το βασιλικό κίνημα της 13^{ης} Δεκεμβρίου 1967, που αποσκοπούσε στην ανατροπή της δικτατορίας και την επαναφορά της συνταγματικής νομιμότητας. Ποιο ήταν το βασικό σχέδιο του κινήματος και σε ποιους στηρίχθηκε; Ποιες ήταν οι σοβαρές παραλήψεις που οδήγησαν στην αποτυχία του και στην εξορία του Βασιλιά και της οικογένειας του από την Ελλάδα;

Στο τρίτο μέρος της έρευνας αναζητούνται οι δράσεις του Βασιλιά στο εξωτερικό την περίοδο 1967-1974 όπου ο Κωνσταντίνος αναζήτησε τρόπους και συμμάχους για την ανατροπή της δικτατορίας αλλά και επικοινωνίας μαζί της. Ποιες ήταν οι επαφές του με το καθεστώς και τι έκανε για την ανατροπή του; Ποιες επαφές είχε με τον πολιτικό κόσμο, τις Μεγάλες Δυνάμεις και τις αντιστασιακές οργανώσεις;

Στο τέταρτο και τελευταίο μέρος διερευνάται η διπλή κατάργηση της Βασιλείας αρχικά από τη χούντα, με αφορμή το Κίνημα του Ναυτικού, και τέλος από το πολιτειακό δημοψήφισμα του 1974, μετά την αποκατάσταση της Δημοκρατίας τον Ιούλιο του 1974. Τι γνώση και ποια συμμετοχή είχε ο Βασιλιάς στο Κίνημα του Ναυτικού και πως αντέδρασε στην αντισυνταγματική κατάργηση της Βασιλείας από τη χούντα; Πως αντέδρασε στα γεγονότα του Πολυτεχνείου και στην τουρκική εισβολή στην Κύπρο; Γιατί δεν επέστρεψε στην Ελλάδα μετά την αποκατάσταση της Δημοκρατίας και πως κινήθηκε κατά το πολιτειακό δημοψήφισμα της 8^{ης} Δεκεμβρίου 1974;

Abstract

Constantine II: From the Junta of '67 to the Referendum of '74

Georgios (George) Sklavenitis

The aim of the present historical research is to search for the positions and actions of King Constantine II from the imposition of Dictatorship of April 21, 1967 to the state referendum of 1974.

In the first two parts of the research, Constantine's actions are investigated during the first period of the "cohabitation" between the King and the junta (April-December 1967). Why did he swear in the first junta government and what actions did he take for the return of democracy in Greece? What actions did he develop and where did he turn to seek help? What actions did he develop and where did he turn to seek help? The culmination of his action against the dictatorship of the colonels was the royal coup of December 13, 1967, which aimed to overthrow the dictatorship and restore constitutional legitimacy. What was the basic plan of the movement and who did it rely on? What were the serious omissions that led to his failure and the exile of the King and his family from Greece?

In the third part of the research, the actions of the King abroad in the period 1967-1974 are sought, where Constantine sought ways and allies to overthrow the dictatorship and communicate with it. What were his contacts with the regime and what did he do to overthrow it? What contacts did he have with the political world, the Great Powers and the resistance organizations?

The fourth and final part explores the double abolition of the Monarchy, first by the junta, on the occasion of the Navy Movement, and finally by the state referendum of 1974, after the restoration of the Democracy in July 1974. What knowledge and participation did the King have in the Navy Movement and how did he react to the junta's unconstitutional abolition of Monarchy? How did he react to the events at the Polytechnic and the Turkish invasion of Cyprus? Why did he not return to Greece after the restoration of the Republic and how did he act during the state referendum of December 8, 1974?

Εισαγωγή

Ο Κωνσταντίνος Β' (2 Ιουνίου 1940-10 Ιανουαρίου 2023) υπήρξε συνταγματικός Βασιλέας των Ελλήνων από τις 6 Μαρτίου 1964, όποτε και διαδέχθηκε τον πατέρα του Βασιλιά Παύλο Α', έως την 1 Ιουνίου 1973, όταν η χούντα των συνταγματαρχών κατήργησε αντισυνταγματικά τη Βασιλευόμενη Δημοκρατία με Συντακτική Πράξη, ενώ η οριστική κατάργηση της Βασιλείας στην Ελλάδα, ήρθε με το πολιτειακό δημοψήφισμα της 8ης Δεκεμβρίου 1974, που διενήργησε η πρώτη μεταπολιτευτική κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή.

Η Βασιλεία του Κωνσταντίνου Β' ξεκίνησε με θετικούς οiwονούς, καθώς ο ίδιος ως νεαρός Βασιλιάς, ανήλθε στο Θρόνο σε ηλικία μόλις 24 ετών, και χρυσός Ολυμπιονίκης στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1960 στη Ρώμη, ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής στον ελληνικό λαό. Παράλληλα η χώρα είχε σταδιακά αρχίσει να αφήνει πίσω της τους διχασμούς του Εμφυλίου Πολέμου (1946-1949), η οικονομική της κατάσταση είχε παρουσιάσει σοβαρή βελτίωση ενώ επικρατούσε πολιτική σταθερότητα μετά την εκλογή στην πρωθυπουργία του λαοπρόβλητου πρωθυπουργού Γεωργίου Παπανδρέου και του κόμματός του της Ένωσης Κέντρου στις εκλογές του Φεβρουαρίου 1964 με το συντριπτικό ποσοστό του 52,8%. Ωστόσο οι δύο άνδρες ήρθαν σε ρήξη μεταξύ τους το καλοκαίρι του 1965 λόγω της υπόθεσης ΑΣΠΙΔΑ, στην οποία φερόταν ως εμπλεκόμενος ο γιός του πρωθυπουργού και υπουργός στη κυβέρνηση Ανδρέας Παπανδρέου, αλλά και της άρνησης του Βασιλιά Κωνσταντίνου να επιτρέψει την ανάληψη του υπουργείου Εθνικής Άμυνας από τον ίδιο τον πρωθυπουργό, λόγω της εμπλοκής του γιού του στην υπόθεση ΑΣΠΙΔΑ. Η άρνηση αυτή δεν οφειλόταν μόνο στο παραπάνω γεγονός αλλά και στην πάγια παρέμβαση του Παλατιού στο διορισμό της στρατιωτικής και πολιτικής ηγεσίας των Ενόπλων Δυνάμεων και των Σωμάτων Ασφαλείας, που ειδικά από τον Εμφύλιο και έπειτα «έπρεπε» να διοικούνται από φίλα προσκείμενα στο Παλάτι άτομα.

Η παραίτηση Παπανδρέου και η ωμή παρέμβαση του Παλατιού στα πολιτικά πράγματα, οδήγησε στην απόσχιση 39 βουλευτών της Ένωσης Κέντρου και στο σχηματισμών τριών διαδοχικών κυβερνήσεων συνεργασίας των Αποστατών με τη Δεξιά παράταξη ΕΡΕ του Παναγιώτη Κανελλοπούλου. Η Αποστασία ή Ιουλιανά του 1965, όπως ονομάζεται η περίοδος εκείνη, οδήγησαν σε πολιτική αποσταθεροποίηση και στην πρόκληση μαζικών λαϊκών διαδηλώσεων, ενώ συνέβαλλε καταλυτικά στη μείωση του κύρους του Βασιλιά Κωνσταντίνου, λόγω των αντισυνταγματικών παρεμβάσεων και των κακών του χειρισμών στα πολιτικά πράγματα. Το κυριότερο όμως αποτέλεσμα αυτής της κρίσης ήταν οι ακραίες εκατέρωθεν συγκρούσεις να κινητοποιήσουν τα ακραία πολιτικά και παρεμβατικά στοιχεία των ενόπλων δυνάμεων, που με επικεφαλής τον συνταγματάρχη Γεώργιο Παπαδόπουλο πραγματοποίησαν στις 21 Απριλίου 1967 πραξικόπημα, ανατρέποντας την εύθραυστη, όπως αποδείχθηκε, ελληνική δημοκρατία και εγκατέστησαν ένα αμείλικτο στρατοκρατικό καθεστώς που καταπάτησε επί μία επταετία κάθε έννοια νομιμότητας στην Ελλάδα.

Μπροστά σε αυτή τη νέα κατάσταση που κλήθηκε να διαχειριστεί ο Κωνσταντίνος, τον πρώτο καιρό προσπάθησε να περιορίσει τις αυθαιρεσίες των στρατιωτικών και να αναζητήσει τρόπους για την ταχεία επάνοδο της δημοκρατίας. Ως απέλπιδα προσπάθεια επιχείρησε στις 13 Δεκεμβρίου 1967, στρατιωτικό κίνημα με έδρα την Βόρειο Ελλάδα και τη βοήθεια της ανωτάτης στρατιωτικής ηγεσίας των ενόπλων δυνάμεων το οποίο όμως απέτυχε και ο ίδιος αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τη χώρα.

Κατά την παραμονή του στο εξωτερικό θα προσπαθήσει να έρθει σε συνεννόηση με τους Έλληνες πολιτικούς, πολλούς εκ των οποίων είχε συγκρουστεί την περίοδο της Αποστασίας και ειδικά με τον από χρόνια διαμένοντα στο Παρίσι πρώην πρωθυπουργό Κωνσταντίνο Καραμανλή, προκειμένου να εξεταστεί η δράση των δημοκρατικών δυνάμεων της Ελλάδας εναντίον της δικτατορίας. Παράλληλα κράτησε ανοικτούς τους δίαυλους επικοινωνίας με τη χούντα διαπραγματευόμενος το ζήτημα της επανόδου της δημοκρατίας αλλά και των προϋποθέσεων της δίκης του επιστροφής στην Ελλάδα, ως νόμιμος αρχηγός του κράτους. Επιπλέον είτε ο ίδιος προσωπικά, είτε μέσω των δικών του ανθρώπων προσπάθησε να ασκήσει πιέσεις προς τις μεγάλες δυνάμεις και ειδικά τις ΗΠΑ ώστε και αυτές με τη σειρά τους να προβούν σε ουσιαστικές ενέργειες που θα ανάγκαζαν τη χούντα να παραδώσει την εξουσία.

Ωστόσο η εδραίωση του καθεστώτος στην Ελλάδα και η δραστηριότητα του Κωνσταντίνου στο εξωτερικό, θα προκαλέσουν, με αφορμή το αντιχουντικό Κίνημα του Ναυτικού το Μάιο του 1973, την αντισυνταγματική κατάργηση της Βασιλείας στην Ελλάδα τον Ιούλιο της ίδιας χρονιάς με νόθο δημοψήφισμα. Παρόλα αυτά ο Κωνσταντίνος δε θα αποδεχθεί το αποτέλεσμα και θα διακηρύξει πως θα ήταν πρόθυμος να τεθεί το πολιτειακό στη κρίση του ελληνικού λαού μόνο μετά την αποκατάσταση της Δημοκρατίας και εφόσον συνέτρεχαν οι λόγοι εκείνοι που θα εγγυούνταν το αδιάβλητο της διαδικασίας και του αποτελέσματος. Με την αποκατάσταση της δημοκρατίας τον Ιούλιο του 1974, ο Κωνσταντίνος δε θα επιστρέψει στην Ελλάδα, θεωρώντας πως έτσι δε θα προκαλούσε αναταράξεις στη ρευστή πολιτική κατάσταση που ακολούθησε την πτώση της χούντας και της τουρκικής εισβολής στη Κύπρο. Το πολιτειακό θα τεθεί σε δημοψήφισμα το Δεκέμβριο του 1974 αλλά η υποστήριξη της αντιπολίτευσης υπέρ της Αβασίλευτης Δημοκρατίας, η επιτήδεια «ουδετερότητα» του πρωθυπουργού Καραμανλή, η απαγόρευση να μεταβεί ο ίδιος ο Κωνσταντίνος στην Ελλάδα και να υπερασπιστεί το θεσμό και τον εαυτό του καθώς και η απουσία ισχυρής πολιτικής δύναμης εκπροσώπησης και υποστήριξης υπέρ της Βασιλείας σε συνδυασμό με τα διαχρονικά σφάλματα από πλευράς του Στέμματος θα οδηγήσουν στην ήττα της Βασιλεύουσας Δημοκρατίας και στη υιοθέτηση της Αβασίλευτης Δημοκρατίας στην Ελλάδα.

Κεφάλαιο Πρώτο

Η συνύπαρξη Βασιλέως Κωνσταντίνου-Χούντας

Α) Το χρονικό της επιβολής της χούντας την 21^η Απριλίου 1967

Το βράδυ της 20^{ης} προς 21^η Απριλίου 1967 ο βασιλιάς Κωνσταντίνος βρισκόταν στα θερινά Ανάκτορα Τατοΐου, όπου μαζί με τη μεγαλύτερη αδερφή του πριγκίπισσα Σοφία, τη μετέπειτα βασίλισσα της Ισπανίας, παρακολουθούσαν ταινία στον ιδιωτικό κινηματογράφο που διέθετε τότε στο εσωτερικό του το θερινό ανάκτορο. Κατά τον Κωνσταντίνο, ο ίδιος είχε δεσμευτεί στην αδερφή του πως μετά το πέρας της προβολής θα την πήγαινε ο ίδιος στο Ανάκτορο του Ψυχικού, όπου διέμενε η Βασίλισσα-Μητέρα Φρειδερίκη, αλλά η ταινία τελείωσε περί τις 12:45 πμ όποτε ανέθεσε τη μεταφορά της Σοφίας σε έναν οδηγό.¹ Την ίδια ώρα περίπου οι επίδοξοι πραξικοπηματίες έκαναν τις τελικές προετοιμασίες για την κινητοποίηση των στρατιωτικών μονάδων που σε λίγη ώρα θα καταλάμβαναν την Αθήνα.

Στις 02:00 πμ με κέντρο επιχειρήσεων το ΚΕΤ του Γουδή, όπου διοικητής ήταν ο ταξίαρχος Στυλιανός Παττακός, οι πρώτες στρατιωτικές μονάδες των πραξικοπηματιών άρχισαν να κινούνται προς κατάληψη των κομβικών σημείων και κυβερνητικών-στρατιωτικών κτηρίων της πρωτεύουσας. Στο σχέδιο το πραξικοπηματιών είχε οριστεί, όπως αναφέρει ο Μακαρέζος, ως ημέρα “D”, δηλαδή η ημέρα εκδήλωσης του πραξικοπήματος, η 21^η Απριλίου 1967 και ως ώρα «ΗΤΑ» η 02:00 πμ. Το σχέδιο των πραξικοπηματιών χωριζόταν στις εξής φάσεις. Αρχικά προβλεπόταν η έφοδος των στρατιωτικών σχηματισμών από το ΚΕΤ προς τους αντικειμενικούς τους στόχους στις 02:00 πμ, η διακοπή των τηλεφωνικών επικοινωνιών, η σύλληψη των διαφόρων προσωπικοτήτων, η κατάληψη του «Πενταγώνου» και η εγκατάσταση ανδρών της ΕΣΑ καθώς και η νέκρωση των επικοινωνιών μεταξύ των στρατιωτικών σχηματισμών ανά τη χώρα από το ΓΕΣ που ήταν το κέντρο επικοινωνίας όλων των σχηματισμών.² Τέλος, αφού καταλάμβαναν το «Πεντάγωνο» και την ΑΣΔΕΝ, οι κινηματίες θα κινητοποιούσαν όλους τους μεγάλους στρατιωτικούς σχηματισμούς της χώρας (1^η Στρατιά Λάρισας, Σώματα Στρατού, Μεραρχίες κοκ) και θα διέταζαν την εφαρμογή του Σχεδίου «Προμηθεύς». Αξίζει να σημειωθεί πως το Σχέδιο «Προμηθεύς» είχε συνταχθεί ήδη από τη δεκαετία του 1950, από τη κυβέρνηση Κωνσταντίνου Καραμανλή και ήταν σχέδιο δράσης των ενόπλων δυνάμεων προς διασφάλιση της εσωτερικής ασφάλειας της χώρας από τυχόν κομμουνιστική κίνηση εναντίον της πολιτείας. Αυτό το σχέδιο με ελάχιστες παραλλαγές εφαρμόστηκε από τους πραξικοπηματίες της 21^η Απριλίου, ενώ ο δικός τους σχεδιασμός για την κατάληψη της Αθήνας εφαρμόστηκε στο ακέραιο και αναίμακτα. Μέσα σε λίγες ώρες οι κινηματίες κατέστησαν κύριοι της καταστάσεως τόσο στην Αθήνα όσο και στην υπόλοιπη χώρα.

¹ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 2, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 228

² Μακαρέζος Νικόλαος, *Πως οδηγηθήκαμε στην 21^η Απριλίου 1967*, Αθήνα, Πελαγός (2005) σ. 103

Για τον Βασιλιά οι κινηματίες φοβήθηκαν πραγματικά τυχόν αντίδραση του και αυτό γιατί όπως αναφέρει ο Μακαρέζος μια τυχόν απόπειρα εκ μέρους του «θεωρήθει ως πολύ πιθανή, λόγω του νεαρού της ηλικίας του, του ενθουσιώδους και υπερήφανου χαρακτήρα του (έμοιαζε στη μητέρα του), μιας κάποιας ανθρώπινης επάρσεως (ήταν Ολυμπιονίκης) και του πνεύματος με το οποίο είχε εμποτιστεί από την στρατιωτική εκπαίδευση του ως Καταδρομέας».³ Επιπλέον όπως πάλι υποστηρίζει ο Μακαρέζος, η χούντα ήθελε να «προστατεύσει» τον Βασιλιά από «τυχόν απόπειρα κατά της ζωής του» ή κατά της βασιλικής οικογενείας. Για αυτούς τους λόγους οι πραξικοπηματίες συγκρότησαν το μικτό απόσπασμα «ΑΕΤΟΣ» που ως στόχο είχε την κύκλωση και την απομόνωση των Ανακτόρων Ταταΐου, την αποκοπή του από το κοντινό αεροδρόμιο της Δεκέλειας, ώστε να μη μπορέσει ο Βασιλιάς να ενισχυθεί από τις εκεί δυνάμεις της Αεροπορίας, αλλά και την κύκλωση και απομόνωση των Ανακτόρων Ψυχικού, όπου διέμενε η Βασίλισσα-Μητέρα Φρειδερίκη με τις πριγκίπισσες Σοφία και Ειρήνη.

Ο Κωνσταντίνος έλαβε γνώση, πως κάτι συνέβαινε στους δρόμους της Αθήνας, μόλις στις 02:10 πμ όταν τον ενημέρωσαν πως τον ζητούσε επείγοντως στο τηλέφωνο ο ιδιαίτερος γραμματέας του, ταγματάρχης Μιχάλης Αρναούτης. Ο Αρναούτης φανερά τρομαγμένος ενημέρωσε τον Βασιλιά πως το σπίτι του είχε περικυκλωθεί από κάποιους άνδρες ντυμένους με στρατιωτικά και πως δεχόταν πυρά.⁴ Ο Κωνσταντίνος δεσμεύτηκε πως θα του έστελνε άμεσα ενισχύσεις και αφού τον έκλεισε, κάλεσε το διοικητή της Μοίρας Καταδρομών αντισυνταγματάρχη Κωνσταντίνο Κομπόκη, που ήταν παλιός υπασπιστής του ίδιου και πρώην συμμαθητής του Αρναούτη στην Σχολή Ευελπίδων, διατάσσοντάς τον να μεταβεί στο σπίτι του Αρναούτη, να διαπιστώσει τι ακριβώς συνέβαινε και μετά με όλη του τη μονάδα να μεταβεί στο Τατόι καθώς χρειαζόταν ενισχύσεις, αφού την Ανακτορική φρουρά αποτελούσαν το πολύ σαράντα ελαφρά οπλισμένοι χωροφύλακες. Ο Κομπόκης όμως δεν έφθασε ποτέ στο Τατόι καθώς όπως φάνηκε στη συνέχεια ήταν μνημένος στο πραξικόπημα. Στη συνέχεια ο Κωνσταντίνος κάλεσε τον υπασπιστή υπηρεσίας αντισμήναρχο Παπαγεωργίου και τον διέταξε να σημάνει συναγερμό. Την ώρα εκείνη ο Κωνσταντίνος άκουσε από ένα τρανζίστορ το πλαστογραφημένο Βασιλικό Διάταγμα:

«ΒΑΣΙΛΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ

Περί αναστατολής των διατάξεων των άρθρων 5,6,8,10,11,12,14,20,95 και 97 του

Συντάγματος καθ' όλον το Κράτος

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Έχοντες υπ' όψιν το άρθρον 91 του Συντάγματος και κατόπιν εισηγήσεως της

Κυβερνήσεως αναστέλλομεν τας διατάξεις των άρθρων 5,6,8,10,11,12,14,20,95 και 97

³ Μακαρέζος Νικόλαος, *Πως οδηγηθήκαμε στην 21^η Απριλίου 1967*, Αθήνα, Πελασγός (2005) σ. 129

⁴ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 2, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σσ. 228-229

του Συντάγματος καθ' όλον το Κράτος, λόγω εκδήλου απειλής κατά της δημοσίας τάξεως και ασφαλείας της Χώρας εξ' εσωτερικών κινδύνων.
Ο ημέτερος επί των εσωτερικών υπουργός δημοσιεύση και εκτέλεση του Διάταγμα τούτο.

Εν Αθήναις τη 21^η Απριλίου 1967

Κωνσταντίνος

Βασιλεύς των Ελλήνων

Το Υπουργικόν Συμβούλιον

Ο Πρόεδρος

Τα Μέλη»⁵

Φυσικά και επρόκειτο για ένα ξεκάθαρο πλαστό Βασιλικό Διάταγμα καθώς όχι μόνο δεν είχε υπογραφεί από τον Βασιλιά και ούτε φυσικά από την κυβέρνηση αλλά ακόμα και αυτοί που υποτίθεται ότι το υπέγραφαν λίγο αργότερα επρόκειτο να συλληφθούν. Ο Κωνσταντίνος στη συνέχεια προσπάθησε να επικοινωνήσει με τον πρωθυπουργό Παναγιώτη Κανελλόπουλο αλλά κατάφερε να τον βρει την ώρα που ένοπλοι στρατιώτες είχαν εισβάλει στο σπίτι του και τον συλλάμβαναν. Κατά τη διάρκεια της σύλληψης του ο Κανελλόπουλος νομίζοντας αρχικά ότι πρόκειται για ληστεία έβγαλε το πιστόλι του και προσπάθησε να απωθήσει τους εισβολείς στρατιώτες μπλοκάροντας την πόρτα του υπνοδωματίου του. Οι αξιωματικοί του ανακοίνωσαν πως επίκειται «κομμουνιστικό πραξικόπημα» και ήρθαν για την προστασία του. Μετά από λίγη ώρα, αφού μίλησε με τον Βασιλιά και λόγω των απειλών για βίαιη προσαγωγή του ο Κανελλόπουλος παραδόθηκε και συνελήφθη.⁶ Την ίδια ακριβώς ώρα οι τηλεφωνικές επικοινωνίες άρχισαν να νεκρώνουν. Την αποστολή αυτή είχε αναλάβει ο ταγματάρχης διαβιβάσεων των Καταδρομών Μιχάλης Αβραμέας, φανατικός βασιλόφρονas, που αν και δεν ήταν μυημένος στο πραξικόπημα νομίζοντας ότι όντως το κίνημα το έκανε ο ίδιος ο Βασιλιάς, όπως άλλωστε έλεγε και το «Βασιλικό Διάταγμα» πήρε μέρος σε αυτό.⁷ Όπως ομολογεί ο ίδιος ο Κωνσταντίνος συνέβη σε πολλές περιπτώσεις, όπως αυτή του Αβραμέας, όπου πολλοί αξιωματικοί του στρατού ξηράς αν και δεν είχαν μυηθεί στο πραξικόπημα αλλά πιστεύοντας πως όντως το κίνημα το έκανε ο Βασιλιάς, που ήταν και ο αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων, θεώρησαν πως έτσι έμεναν πιστοί στον όρκο τους και την ιεραρχία του στρατεύματος.

Η πρώτη απόπειρα καταστολής του πραξικοπήματος από τον Βασιλιά ήρθε μετά από τηλεφώνημα του υπουργού Δημοσίας Τάξης Γεωργίου Ράλλη, που μαζί με τον Ευάγγελο Αβέρωφ, είχαν διαφύγει τη σύλληψη και είχαν μεταβεί στο Σταθμό

⁵ Χατζηδάκης Μάνος, *Βασιλεύς ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β΄, ΟΣΑ “ΕΠΠΕ” και ΟΣΑ ... ΔΕΝ ΕΠΠΕ*, Αθήνα, Πελασγός (2015), σ. 112

⁶ Ζαούσης Αλέξανδρος, *Ο Εμπαιγμός*, Αθήνα, Παπαζήσης (1997), σσ. 320-321

⁷ Κωνσταντίνος Β΄, *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 2, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 231

Χωροφυλακής Αμαρουσίου, που δεν είχε ακόμα καταληφθεί από δυνάμεις των πραξικοπηματιών. Ο Ράλλης είχε ενημερωθεί για τις κινήσεις αρμάτων μάχης στην Αθήνα από τον αρχηγό της Αστυνομίας Πόλεων Αρχοντουλάκη στις 01:45 πμ λίγο πριν τη σύλληψη του τελευταίου.⁸ Παρότι η συνομιλία Βασιλιά-Ράλλη διεκόπη κατάφεραν να επικοινωνήσουν από έναν ασύρματο Μοτορόλα της Χωροφυλακής. Οι Ράλλης και Αβέρωφ συνέστησαν στο Βασιλιά να μη δεχθεί να υπογράψει οποιοδήποτε κείμενο του έφερναν οι πραξικοπηματίες ενώ ο Βασιλιάς εξουσιοδότησε τον Ράλλη να επικοινωνήσει με τον επιτελάρχη του Γ' ΣΣ, ταξίαρχο Ορέστη Βιδάλη, που ήταν πιστός βασιλόφρονας, να τον ενημερώσει πως ο Βασιλιάς και η κυβέρνηση είναι αιχμάλωτοι και πως δεν έχουν καμία ανάμειξη στο κίνημα, να τον διατάξει να μην υπακούει στις εντολές των κινηματιών και να κινηθεί το ταχύτερο προς Αθήνα.⁹ Πράγματι ο Ράλλης επικοινωνήσε με τη Θεσσαλονίκη, ενημέρωσε το διοικητή της Χωροφυλακής και τον διέταξε να ενημερώσει τον Βιδάλη. Παρά το γεγονός ότι ο Βιδάλης ενημερώθηκε, ο μνημένος στο κίνημα διοικητής του Γ' ΣΣ αντιστράτηγος Γεώργιος Ζωιτάκης είχε ήδη διατάξει την εφαρμογή του σχεδίου «Προμηθεύς», ενώ όταν ο Βιδάλης ζήτησε ενημέρωση από τον Α/ΓΕΣ αντιστράτηγο Γρηγόριο Σπαντιδάκη, που στο μεταξύ είχε συλληφθεί από τους πραξικοπηματίες και είχε προσχωρήσει στο κίνημα, ο τελευταίος τον διέταξε να εφαρμόσει κανονικά τις εντολές του ΓΕΣ.¹⁰ Έτσι απέτυχε η κινητοποίηση αντίδρασης από τη μεριά της Βορείου Ελλάδος.

Περί τις 07:30 πμ ο Βασιλιάς ενημερώθηκε ότι οι επικεφαλής του πραξικοπήματος κινούνταν προς το Τατόι. Διέταξε τότε τον αξιωματικό ασφαλείας του να έρθει σε συνεννόηση με το διοικητή-αξιωματικό του αποσπάσματος, που είχε περικυκλώσει τα Ανάκτορα, και να τον διατάξει να παρουσιαστεί ενώπιόν του του, αλλά ο αξιωματικός ασφαλείας συνελήφθη. Τότε ο Κωνσταντίνος διέταξε τον αντισμήναρχο Παπαγεωργίου να στείλει μήνυμα στην κοντινή αεροπορική μονάδα Κατσιμιτσίου προκειμένου να σταλούν ενισχύσεις στα ανάκτορα και να διατάξει τη σύμπτυξη της Ανακτορικής Φρουράς κοντύτερα στο κεντρικό Ανάκτορο σε περίπτωση που χρειασθεί να δώσουν μάχη με τους πραξικοπηματίες.¹¹ Πράγματι λίγο αργότερα κατέφθασε και μία δύναμη σμηνιτών που ενίσχυσε κάπως τη φρουρά. Λίγο μετά τις 09:00 πμ έφθασε στα Ανάκτορα Τατοΐου η τριανδρία της χούντας. Ο ταξίαρχος Στυλιανός Παττακός και οι συνταγματάρχες Γεώργιος Παπαδόπουλος και Νικόλαος Μακαρέζος ενημέρωσαν το διοικητή του αποσπάσματος «ΑΕΤΟΣ» πως σε περίπτωση που δεν εμφανιστούν μετά το πέρας μίας ώρας θα έπρεπε να ανησυχήσουν και να δράσουν.¹² Συνομιλώντας με τον Παττακό, ο Παπαγεωργίου του μετέφερε την απαίτηση του Βασιλιά να δεχθεί μόνο αυτόν ως αρχαιότερο. Ο Παττακός απαίτησε

⁸ Ζαούσης Αλέξανδρος, *Ο Εμπαιγμός*, Αθήνα, Παπαζήσης (1997), σ. 318

⁹ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 2, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 233

¹⁰ Murtagh Peter, *Ο βιασμός της Ελλάδας*, Αθήνα, Παπαζήση (2005), σ.200

¹¹ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 2, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 239

¹² Μακαρέζος Νικόλαος, *Πως οδηγήθηκε στην 21^η Απριλίου 1967*, Αθήνα, Πελασγός (2005) σ. 189

να παρουσιαστούν και οι τρεις κάτι που εν τέλει έγινε δεκτό. Όπως παραδέχεται ο Κωνσταντίνος και αναγνωρίζει ο Μακαρέζος με αυτή την κίνηση ο Βασιλιάς προσπάθησε ήδη από την πρώτη στιγμή να απομονώσει τον Παττακό και να διασπάσει τη χουντική τριανδρία.¹³ Ο Παπαγεωργίου διέταξε τους τρεις να παραδώσουν τα πιστόλια τους. Ο Παττακός και ο Παπαδόπουλος τα παρέδωσαν ενώ ο Μακαρέζος ήταν άοπλος. Πριν παρουσιαστούν στο Βασιλιά ο Παττακός προειδοποίησε τον Παπαγεωργίου πως σε περίπτωση που γινόταν οποιαδήποτε ενέργεια εναντίον τους το απόσπασμα που είχε κυκλώσει τα Ανάκτορα είχε εντολή να την «πνίξει ακαριαία στο αίμα».¹⁴ Στη συνάντηση του Κωνσταντίνου με την τριανδρία ο Βασιλιάς επιτέθηκε στους χουντικούς κατηγορώντας τους ότι με αυτή την κίνηση υπονόμευαν την Βασιλευόμενη Δημοκρατία, απαίτησε να απελευθερωθεί ο Αρναούτης, να δει τον διευθυντή του Πολιτικού Γραφείου του Δημήτριο Μπίτσιο καθώς και τον Α/ΓΕΣ αντιστράτηγο Σπαντιδάκη, ενώ αρνήθηκε να εξαγγείλει διάγγελμα, να καταργήσει το Σύνταγμα και να ορκίσει κυβέρνηση όπως ζητούσαν οι πραξικοπηματίες.¹⁵ Σε όλη αυτή τη συζήτηση ο Βασιλιάς απευθυνόταν αποκλειστικά στον Παττακό ως αρχαιότερο και ανώτερο ιεραρχικά από τους τρεις και απαξιώνε επιδεικτικά τον Παπαδόπουλο, που είχε καταλάβει ότι εκείνος ήταν πραγματικά ο επικεφαλής της τριανδρίας και του πραξικοπήματος.

Μετά τη συνάντηση με τη τριανδρία, ο Βασιλιάς είδε στο Τατόι γύρω στις 10:00 πμ τον Σπαντιδάκη, που φαινόταν να μην είχε ξεκάθαρη θέση για το κίνημα ενώ όπως περιγράφει ο Κωνσταντίνος σχεδόν έκλαιγε.¹⁶ Τότε ο Βασιλιάς αποφάσισε να κατέβει ο ίδιος στο «Πεντάγωνο» συνοδευόμενος από το Σπαντιδάκη και τον υπασπιστή του συνταγματάρχη Βαγενά. Πριν πάει όμως εκεί και αφού πέρασε από τα Ανάκτορα Ψυχικού ο Βασιλιάς αναζήτησε τον Μπίτσιο στο σπίτι του χωρίς όμως αποτέλεσμα. Ο Μπίτσιος, που είχε περάσει όλο το προηγούμενο βράδυ στο Γ' Αστυνομικό Τμήμα προσπαθώντας μάταια να επικοινωνήσει με το Βασιλιά, όταν ενημερώθηκε, πως τον αναζητούσε και πως μετέβαινε στο «Πεντάγωνο» μετέβη και ο ίδιος εκεί αλλά μόλις έφθασε τον απομόνωσαν σε ένα δωμάτιο μέχρι το απόγευμα.¹⁷ Μετά τον Μπίτσιο ο Βασιλιάς μετέβη στα Ανάκτορα Αθηνών, όπου συνάντησε τους δύο επίτιμους υπασπιστές του τον πρώην Α/ΓΕΝ ναύαρχο Λάππα και τον αντιστράτηγο ε.α. Παπαρρόδο και τους ρώτησε τι του πρότειναν να κάνει. Ο μεν Παπαρόδος πρότεινε να συνταχθεί με τους πραξικοπηματίες ο δε Λάππας να τους πετάξει στη θάλασσα.¹⁸ Αφού δε μπόρεσε να λάβει και από τους δύο κάποια ουσιαστική άποψη, ο Βασιλιάς μετέβη στο «Πεντάγωνο», όπου επικρατούσε το απόλυτο πανδαιμόνιο. Αξιωματικοί και στρατιώτες τον υποδέχθηκαν με ζητωκραυγές ενώ η 2^η ΜΑΛ του απέδιδε τιμές.

¹³ Μακαρέζος Νικόλαος, *Πως οδηγηθήκαμε στην 21η Απριλίου 1967*, Αθήνα, Πελασγός (2005) σ. 190 και Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 2, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 240

¹⁴ Μακαρέζος Νικόλαος, *Πως οδηγηθήκαμε στην 21η Απριλίου 1967*, Αθήνα, Πελασγός (2005) σ. 191

¹⁵ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 2, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 241

¹⁶ Βλ. ο.π. σ.241

¹⁷ Μπίτσιος Δημήτριος, *Στο όριο των καιρών*, Αθήνα, Λιβάνη (1997), σσ. 170-173

¹⁸ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 2, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 245

Στον «επαναστατικό πυρετό» που επικρατούσε παρενέβη ο Παττακός που από έναν εξώστη έδωσε παράγγελμα «Προσοχή» και τα πράγματα ηρέμησαν για λίγο. Ο Βασιλιάς ανέβηκε στο «Πεντάγωνο» και του παραχωρήθηκε ένα γραφείο όπου μαζί με τους Α/ΓΕΝ αντιναύαρχο Εγκολφόπουλο και τον Α/ΓΕΑ αντιπτέραρχο Αντωνάκο συναντήθηκε με τη τριανδρία.

Ο Κωνσταντίνος τότε ξεκίνησε μια μάταιη όπως αποδείχθηκε προσπάθεια κωλυσιεργίας και διάσπαση των πραξικοπηματιών προκειμένου να ρίξει τη χούντα εν τη γενέσει της. Αρχικά αρνήθηκε να βγάλει διάγγελμα και να ορίσει κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Σπαντιδάκη όπως επίμονα ζητούσαν οι πραξικοπηματίες. Απαίτησε να δει τον πρωθυπουργό Κανελλόπουλο και παρά τις αντιδράσεις των χουντικών το κατάφερε. Στο σύντομο διάλογο ο Κανελλόπουλος πρότεινε στο Βασιλιά να τους συλλάβει όλους! Ο Βασιλιάς αφού του εξήγησε ότι κάτι τέτοιο δεν είναι εφικτό δείχνοντας του από το παράθυρο τους εξαγριωμένους «επαναστάτες»-στρατιωτικούς, που είχαν κατακλείσει το προαύλιο του «Πενταγώνου» και από τους οποίους δεν ήλεγχε κανέναν, αντιπρότεινε να ορκίσει κυβέρνηση με όσο γίνεται λιγότερους στρατιωτικούς υπουργούς προκειμένου να κερδίσει χρόνο και να τους ανατρέψει στο μέλλον.¹⁹ Ο Κανελλόπουλος παραδέχθηκε πως αυτό ήταν η καλύτερη λύση. Στη συνέχεια αφού κάλεσε όλους τους ανώτατους αξιωματικούς από το βαθμό του ταξίαρχου και επάνω, προκειμένου να αποκλείσει τους Παπαδόπουλο και Μακαρέζο που ήταν συνταγματάρχες, και τους ανακοίνωσε πως ως αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων ήταν πλήρως αντίθετος με τη κίνηση ακολούθησαν διαδοχικές συσκέψεις με τον καθένα ξεχωριστά για να δει ποιος πραγματικά ήταν με το μέρος του. Όλη αυτή η διαδικασία διήρκεσε δύο ώρες και συνεχώς διεκόπτετο από τις παρεμβάσεις της τριανδρίας. Όταν έφθασε η σειρά του υποστράτηγου Ζαφειρόπουλου, που ήταν διοικητής των Καταδρομέων και παλιός του γνώριμος, του ζήτησε αν μπορεί να συγκεντρώσει τη δύναμη των Καταδρομέων του και να τον απελευθερώσει. Ο Ζαφειρόπουλος γνωρίζοντας ότι πρόκειται να τον συλλάβουν δεσμεύτηκε να κάνει ότι μπορεί αλλά όπως είχε προβλέψει τόσο αυτός όσο και άλλοι ανώτατοι αξιωματικοί συνελήφθη αμέσως μόλις βγήκε από τη συνάντηση.²⁰ Μετά από αυτή τη διαδικασία και αφού απέτυχε η κίνηση Ζαφειρόπουλου και οι πραξικοπηματίες απειλούσαν ακόμα και με εκτελέσεις, ο Βασιλιάς δέχθηκε να ορκίσει κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον εισαγγελέα του Αρείου Πάγου Κωνσταντίνο Κόλλια και περιορισμένο αριθμό στρατιωτικών υπουργών κάτι που τελικά η χούντα απεδέχθη.

Ο συνταγματάρχης Ιωάννης Λαδάς, πρωταίτιος της χούντας, μαζί με τον αντισυνταγματάρχη Μπαλόπουλο και τον ταγματάρχη Στειακάκη μετέβησαν στο σπίτι του Κόλλια και του ανακοίνωσαν την απόφαση του Βασιλιά να τον ορίσει πρωθυπουργό.²¹ Ο Κόλλιας αν και αρχικά αρνήθηκε επικαλούμενος τη δικαστική

¹⁹ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 2, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σσ. 246-247

²⁰ Βλ. ο.π. σ. 251

²¹ Κόλλιας Κωνσταντίνος, *Βασιλεύς και Επανάστασις 1967*, Αθήνα, Ιδία Έκδοση (1984), σ.45

ιδιότητά του, ζήτησε να δει ο ίδιος τον Βασιλιά για να του εξηγήσει τη κατάσταση και να τον πείσει να τον απαλλάξει από αυτή την ευθύνη. Όταν ο Κόλλιας έφθασε στο «Πεντάγωνο» ο Κωνσταντίνος αποχωρούσε. Στη σύντομη συνομιλία τους ο Βασιλιάς είπε στον Κόλλια πως αδυνατούσε να του εξηγήσει την κατάσταση, πως διαφωνεί πλήρως με το πραξικόπημα και πως αν αρνηθεί την πρωθυπουργία θα επακολουθούσε εμφύλιος πόλεμος και βέβαιη εθνική καταστροφή.²² Τελικά ο Κωνσταντίνος μετέβη στο Τατόι προκειμένου να ετοιμαστεί για την ορκωμοσία. Όταν όμως επέστρεψε στα Ανάκτορα Αθηνών είδε πως όχι μόνο δεν είχαν αποχωρήσει τα άρματα μάχης αλλά πως τώρα είχαν στραμμένες τις μπούκες των πυροβόλων τους προς τα Ανάκτορα.²³ Στις 06:00 μμ ορκίστηκε το πρώτο κλιμάκιο της πρώτης δικτατορικής κυβέρνησης της Επταετούς Χούντας (1967-1974) με πρωθυπουργό τον Κ. Κόλλια και αντιπρόεδρο και υπουργό Εθνικής Άμυνας τον αντιστράτηγο Σπαντιδάκη, τον Παπαδόπουλο ως υπουργό Προεδρίας της Κυβερνήσεως, τον Παττακό ως υπουργό Εσωτερικών και τον Μακαρέζο ως υπουργό Συντονισμού. Ακολούθησε η περίφημη φωτογραφία με το Βασιλιά στο μέσο της νέας «Εθνικής Κυβερνήσεως» σκυθρωπό. Όπως ομολογεί ο Κωνσταντίνος, ο ίδιος ζήτησε να βγει η συγκεκριμένη φωτογραφία προκειμένου με την ανέκφραστη και σκυθρωπή στάση του να δείξει στον ελληνικό λαό πως ο ίδιος ήταν αντίθετος με αυτή τη κυβέρνηση, αλλά κρίνοντας εκ του αποτελέσματος η κίνηση αυτή δεν είχε το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα.²⁴ Στο πρώτο υπουργικό συμβούλιο που ακολούθησε υπό την προεδρία του Βασιλιά Κωνσταντίνου αποφασίστηκε να λειτουργήσει το παρόν κλιμάκιο ως «μικρό υπουργικό συμβούλιο», που θα ασχολείται με θέματα γενικότερης σημασίας, η επιλογή των προσώπων που θα συμπλήρωναν τη κυβέρνηση να γινόταν αποκλειστικά από τον Κόλλια καθώς και η σύνταξη ανακοίνωσης των προγραμματικών δηλώσεων της κυβέρνησης.²⁵

²² Κόλλιας Κωνσταντίνος, *Βασιλεύς και Επανάστασις 1967*, Αθήνα, Ιδία Έκδοση (1984), σ. 47 και Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 2, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 254

²³ Murtagh Peter, *Ο βιασμός της Ελλάδας*, Αθήνα, Παπαζήση (2005), σ.204

²⁴ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 2, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 255

²⁵ Κόλλιας Κωνσταντίνος, *Βασιλεύς και Επανάστασις 1967*, Αθήνα, Ιδία Έκδοση (1984), σ.48

Εικόνα 1: Η φωτογραφία από την ορκωμοσία της πρώτης δικτατορικής κυβέρνησης. Στο μέσον ο Βασιλεύς Κωνσταντίνος Β' περιτοιχιζόμενος από τους Κωνσταντίνο Κόλλια (αριστερά) και Γρηγόριο Σπαντιδάκη (δεξιά). Πίσω-δεξιά του Βασιλιά διακρίνεται ο Στυλιανός Παττακός ενώ στα δύο κάτω άκρα οι Γεώργιος Παπαδόπουλος (αριστερά) και Νικόλαος Μακαρέζος (δεξιά)

Β) Η «συγκατοίκηση» με τη χούντα και οι δράσεις του Κωνσταντίνου

Αφού ολοκληρώθηκε η ορκωμοσία και το πρώτο υπουργικό συμβούλιο ο Βασιλιάς παρέμεινε στα Ανάκτορα Αθηνών. Περί τις 07:30 μμ μετέβη στα Ανάκτορα ο πρέσβης των ΗΠΑ Φίλιπ Τάλμποτ, που προσπαθούσε να έρθει σε επαφή με τον Βασιλιά όλη μέρα. Ο Αμερικάνος πρέσβης εισερχόμενος στο γραφείο του Βασιλιά ήταν κάτωχρος, ζήτησε άμεσα εξηγήσεις από τον Κωνσταντίνο και απείλησε πως οι ΗΠΑ θα έκοβαν την στρατιωτική βοήθεια προς την Ελλάδα.²⁶ Στο διάλογο που ακολούθησε ο Βασιλιάς έκανε ξεκάθαρο στον Τάλμποτ ότι ήταν κάθετα αντίθετος με το πραξικόπημα εξαπολύοντας ύβρεις εναντίον των πραξικοπηματιών τους οποίους αποκάλεσε «ένα μάτσο από ηλίθιους ακροδεξιούς μπάσταρδους».²⁷ Ζήτησε μάλιστα από τον Τάλμποτ να του παράσχουν άμεσα οι ΗΠΑ μια ικανή δύναμη ελικοπτέρων και πεζοναυτών και τη συνδρομή του 6^{ου} Αμερικανικού Στόλου, που βρισκόταν στην περιοχή, ώστε μαζί με τους στρατηγούς, που παρέμεναν πιστοί σε αυτόν, να μπορέσει να κινηθεί και να συντρίψει τους πραξικοπηματίες.²⁸ Παρά το γεγονός ότι τα αιτήματα του Βασιλιά ήταν ξεκάθαρα ανυπόστατα μια κίνηση αποδοκιμασίας της χούντας από τους Αμερικανούς και η άσκηση ισχυρής πίεσης προκειμένου να

²⁶ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 2, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 259

²⁷ Murtagh Peter, *Ο βιασμός της Ελλάδας*, Αθήνα, Παπαζήση (2005), σ.205

²⁸ Ζαούσης Αλέξανδρος, *Ο Εμπαιγμός*, Αθήνα, Παπαζήσης (1997), σ. 400

παραδώσουν την εξουσία θα μπορούσε να έχει ουσιαστικό αποτέλεσμα προς αποκατάσταση της συνταγματικής νομιμότητας. Ωστόσο οι ΗΠΑ κράτησαν στάση αναμονής απέναντι στο πραξικόπημα, ενώ ο Κωνσταντίνος ομολογεί πως από τη συζήτησή του με τον Τάλμποτ φαινόταν πως ο τελευταίος δεν είχε γνώση για τυχόν αμερικανική εμπλοκή στο πραξικόπημα.²⁹ Μετά τη συνάντηση ο Τάλμποτ μετέφερε τα αιτήματα του Βασιλιά στο υπουργείο Εξωτερικών στην Ουάσινγκτον καθώς και τις εκτιμήσεις του ότι ο Βασιλιάς δεν φαινόταν να έχει αποφασίσει αν θα ήταν καλύτερο να παραμείνει στη χώρα και να αντισταθεί στη χούντα ή να αυτοεξοριστεί και να οργανώσει κάποια αποβατική επιχείρηση με τη συνδρομή των ΗΠΑ και ελληνικών ενόπλων δυνάμεων.³⁰ Σε απάντηση του τηλεγραφήματος Τάλμποτ η Ουάσινγκτον διεμήνυε στον Αμερικάνο πρέσβη πως η παροχή στρατιωτικών δυνάμεων που ζητούσε ο Κωνσταντίνος για να ανακτήσει αυτός και οι στρατηγοί τον έλεγχο του στρατεύματος ήταν αδύνατη αλλά οι ΗΠΑ προσφέρθηκαν να στείλουν ελικόπτερο σε περίπτωση που ο Βασιλιάς και η βασιλική οικογένεια αποφάσιζαν την αυτοεξορία.

Μετά τον Τάλμποτ και κόντρα στο διαχρονικό αντικομμουνιστικό ρόλο του Παλατιού, ο Κωνσταντίνος θέλησε να διαπιστώσει και τη θέση των σοσιαλιστικών κρατών σχετικά με το πραξικόπημα. Για το λόγο αυτό έστειλε στην πρεσβεία της Τσεχοσλοβακίας τον έμπιστό του και υπάλληλο των Ανακτόρων Τζον Μπούρδο. Στη συνάντησή του με τον Τσεχοσλοβάκο πρέσβη ο Μπούρδος διαπίστωσε πως ο πρώτος δεν είχε καμία επαφή με τη κυβέρνηση του ενώ βρήκε την ευκαιρία να κατηγορήσει το NATO και τη CIA για το πραξικόπημα.³¹ Ο Μπούρδος ωστόσο δε μπόρεσε να επικοινωνήσει με τις πρεσβείες Γιουγκοσλαβίας και Σοβιετικής Ένωσης, γιατί επιτηρούνταν στενά από δυνάμεις των πραξικοπηματιών, ενώ μετά την αποχώρησή του από την οικία του Τσεχοσλοβάκου πρέσβη τοποθετήθηκε και εκεί διακριτική φρουρά. Τόσο για τη στάση των ΗΠΑ και της Δύσης όσο και για τις χώρες του Ανατολικού Μπλοκ ο Κωνσταντίνος χρόνια αργότερα καταλόγισε στους μεν υποκρισία και στους δε ανοχή απέναντι στη χούντα.³²

Την επαύριον του πραξικοπήματος μέχρι και το Δεκέμβριο του 1967 ο Βασιλιάς κλήθηκε να συμβιώσει με τη χούντα, ουσιαστικά αποκομμένος από δικούς του ανθρώπους τόσο στο στράτευμα όσο και στην πολιτική σκηνή. Το πρωί της 22ας Απριλίου ο Διευθυντής του Πολιτικού Γραφείου του Βασιλέως Δημήτριος Μπίτσιος, αφού προηγουμένως είχε μεταβεί στο Αυλαρχείο των Ανακτόρων Αθηνών για τη διευθέτηση ορισμένων ζητημάτων, πήγε στα Ανάκτορα Τατοΐου, όπου βρισκόταν ο Βασιλιάς. Στη συνάντησή αυτή ο Μπίτσιος ζήτησε από τον Κωνσταντίνο να τον

²⁹ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 2, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 259

³⁰ Murtagh Peter, *Ο βιασμός της Ελλάδας*, Αθήνα, Παπαζήση (2005), σ.206

³¹ Ζαούσης Αλέξανδρος, *Ο Εμπαιγμός*, Αθήνα, Παπαζήσης (1997), σ. 401

³² Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 2, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 261

απαλλάξει από τα καθήκοντά του καθώς θεωρούσε πως δεν ήταν πλέον χρήσιμος ούτε ως σύνδεσμος του Παλατιού με τα πολιτικά κόμματα αλλά ούτε μπορούσε να λειτουργήσει συνειδητά ως σύνδεσμος με μία δικτατορική κυβέρνηση.³³ Ο Βασιλιάς, παρά την απογοήτευσή του για τη κίνηση του Μπίτσιου, που θεώρησε ότι θα έπρεπε να παραμείνει και να τον στηρίζει, αποδέχθηκε την παραίτησή του και αργότερα τον βοήθησε να φύγει στο εξωτερικό αναλαμβάνοντας κατόπιν βασιλικής απαίτησης στη χούντα τη θέση του μόνιμου αντιπροσώπου της Ελλάδος στον ΟΗΕ.³⁴ Στη συνέχεια ο Βασιλιάς κατήργησε το Πολιτικό του Γραφείο και συγχώνευσε τις αρμοδιότητες του Διευθυντή του με αυτές του Αυλάρχη.

Οι πρώτες μέρες της συνύπαρξης απέδειξαν το χάσμα μεταξύ Βασιλιά-χούντας αλλά και την άγνοια που είχε ο Κωνσταντίνος για τη συνωμοτική δράση των πραξικοπηματιών, η οποία είχε επεκταθεί ακόμα και μέσα στο Παλάτι. Στις 23 Απριλίου ο πρωθυπουργός Κόλλιας προσήλθε στα Ανάκτορα για κατεπείγουσα ακρόαση στο Βασιλιά. Ο Κόλλιας κατόπιν παρατήρησης του γραμματέα του υπουργικού συμβουλίου διαπίστωσε πως το υπ' αριθμό 270 ΒΔ που είχε δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως (ΦΕΚ 58) και είχε αντικαταστήσει το πλαστό ΒΔ που μετέδιδε το ραδιόφωνο την 21^η Απριλίου δεν έφερε την υπογραφή του Βασιλιά.³⁵ Κατόπιν συζήτησης με τον Κόλλια, ο Κωνσταντίνος αρνήθηκε να υπογράψει τόσο αυτό το ΒΔ όσο και οποιαδήποτε άλλη συντακτική πράξη που ανέστελλε το Σύνταγμα και τις ελευθερίες του ελληνικού λαού.³⁶ Το νομικό εμπόδιο του Βασιλιά ο Κόλλιας, προσπαθώντας να συμβιβάσει τα πράγματα, το ξεπέρασε προτείνοντας στο υπουργικό συμβούλιο την ευθύνη έκδοσης επαναστατικού-εξαιρετικού δικαίου να την αναλάβει αποκλειστικά η κυβέρνηση και για αυτό εξεδόθησαν οι Συντακτικές Πράξεις, υπ' αριθμόν Α/6-5-1967 και η Β/6-5-1967, που έθεταν σε εφαρμογή και αναδρομικά το στρατιωτικό νόμο.³⁷ Ουσιαστικά ο Κωνσταντίνος δεν υπέγραψε ποτέ συντακτική πράξη επιβολής του στρατιωτικού νόμου και όλα τα διατάγματα παρότι δημοσιεύονται ανυπόγραφα, θα έπρεπε προηγουμένως να έχουν υπογραφεί αλλά κάτι τέτοιο δεν συνέβη. Λίγες ημέρες αργότερα προσήλθε στα ανάκτορα Τατοΐου ο υπουργός Εσωτερικών Παττακός, χωρίς προηγουμένως να έχει κληθεί ή ενημερώσει, κάτι που προκάλεσε εκνευρισμό στο Βασιλιά. Ο Παττακός έφερε στον Κωνσταντίνο ένα έγγραφο στο οποίο τον ενημέρωνε για τον αριθμό των συλληφθέντων από τη χούντα οι οποίοι έφθαναν τους έξι χιλιάδες.³⁸ Διαβάζοντας τη λίστα ο Βασιλιάς αναγνώρισε ανάμεσα στους συλληφθέντες και ένα συμμαθητή του από το εκπαιδευτήριο Αναβρύτων. Στην απορία του Βασιλιά γιατί συνελήφθη ο

³³ Μπίτσιος Δημήτριος, *Στο όριο των καιρών*, Αθήνα, Λιβάνη (1997), σσ. 179-180

³⁴ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 2, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 244

³⁵ Κόλλιας Κωνσταντίνος, *Βασιλεύς και Επανάστασις 1967*, Αθήνα, Ιδία Έκδοση (1984), σσ.62-64

³⁶ Βλ. ο.π. σσ. 64-65 και Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 2, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 257

³⁷ Κόλλιας Κωνσταντίνος, *Βασιλεύς και Επανάστασις 1967*, Αθήνα, Ιδία Έκδοση (1984), σσ.65-66

³⁸ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 2, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 264

συγκεκριμένος, ο Παττακός αποκρίθηκε πως για να ήταν στη λίστα ήταν κομμουνιστής, για να λάβει την ειρωνική απάντηση του Κωνσταντίνου «*Αν πιάσατε ακόμη κι αυτόν για κομμουνιστή, φαντάζομαι πόσους άλλους θα έχετε πιάσει και τι έχουν να τραβήξουν από σας οι πραγματικοί κομμουνιστές*». Στη συζήτηση που ακολούθησε ο Παττακός ρώτησε το Βασιλιά γιατί ήταν τόσο αντίθετος με τους πραξικοπηματίες από τη στιγμή που τον είχε ενημερώσει για το κίνημα ο ίδιος!³⁹ Στην έκπληξη του Κωνσταντίνου πως ουδέποτε ο Παττακός ή οποιοσδήποτε άλλος του είχε αναφέρει κάτι για το πραξικόπημα, ο Παττακός διόρθωσε και είπε πως είχε ειδοποιήσει τον Αρναούτη. Ο Βασιλιάς τότε κάλεσε τον Αρναούτη και όταν τον ρώτησε για αυτά που έλεγε ο Παττακός, ο Αρναούτης τον κατηγόρησε ως ψεύτη. Στην αντίδραση αυτή του Αρναούτη, ο Παττακός αναθεώρησε ξανά και είπε πως είχε πει στο αντισυνταγματάρχη Κομπόκη να ενημερώσει τον Αρναούτη για το κίνημα. Ο Κωνσταντίνος κάλεσε στο τηλέφωνο τον Κομπόκη ο οποίος του επιβεβαίωσε τα λεγόμενα του Παττακού, ενώ στην απορία του Βασιλιά γιατί τελικά δεν ενημέρωσε τον Αρναούτη απάντησε «*Ε... σκέφτηκα...*».⁴⁰ Ο Κομπόκης, όπως έχει αναφερθεί και παραπάνω ήταν πρώην υπασπιστής του Κωνσταντίνου και από τα πρώτα άτομα που κάλεσε ο Βασιλιάς για βοήθεια όταν οι δυνάμεις της χούντας τον είχαν περικυκλώσει στο Τατόι το ξημέρωμα της 21^{ης} Απριλίου. Τότε κατάλαβε ο Κωνσταντίνος πως η συνωμοσία είχε επεκταθεί ακόμα και σε υποτιθέμενους «παλατιανούς» αξιωματούχους.

Λαμβάνοντας υπ' όψιν την παραπάνω συζήτηση ανακύπτουν τα ερωτήματα αν όντως ο Κωνσταντίνος γνώριζε για το πραξικόπημα των συνταγματαρχών και αν ο ίδιος σχεδίαζε δικό του κίνημα. Ως προς το πρώτο ερώτημα ο περιορισμός του από τους πραξικοπηματίες το ξημέρωμα της 21^{ης} Απριλίου και οι αντιδράσεις του απέναντι στους χουντικούς μαρτυρούν πως όχι μόνο δε γνώριζε τίποτα για το πραξικόπημα αλλά ακόμα και «δικοί του» άνθρωποι που είχαν γνώση του τι μέλει γενέσθαι τον άφησαν σε πλήρη άγνοια. Όπως έχει δηλώσει και ο ίδιος ο Κωνσταντίνος σε συνέντευξή του αγνοούσε πλήρως ότι υπάρχει χούντα ή κάποια κίνηση μέσα στο στρατό.⁴¹ Τώρα ως προς το δεύτερο ερώτημα υπάρχει σαφής διχογνωμία με τη μία πλευρά να υποστηρίζει πως ο Βασιλιάς ετοίμαζε το δικό του κίνημα με τους στρατηγούς για να αποτρέψει τυχόν εκλογική νίκη της «Ένωσης Κέντρου» και του Γεωργίου Παπανδρέου και την άλλη πλευρά να υπερασπίζεται τη θέση πως ο Κωνσταντίνος όχι μόνο δεν ετοίμαζε πραξικόπημα αλλά και ότι έκανε τα πάντα για να το αποτρέψει. Ως προς την πρώτη άποψη ο Μακαρέζος αναφέρει σειρά συζητήσεων του Βασιλιά με πρωτοκλασάτα στελέχη της χούντας (στρατηγό Οδυσσέα Αγγελή, Παττακό, Λαδά, ταξίαρχο Αλέξανδρο Χατζηπέτρο και τον ίδιο τον Μακαρέζο) όπου φαίνεται ο Κωνσταντίνος να επιπλήττει-«παραπονιέται» σε αυτούς

³⁹ Κωνσταντίνος Β', Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ, Τόμος 2, Αθήνα, Το Βήμα (2015) σ. 265

⁴⁰ Βλ. ο.π. σσ. 266-267

⁴¹ Συνέντευξη Κωνσταντίνου Β' στους Αλέξη Παπαχελά και Σία Κοσιώνη στην εκπομπή του τηλεοπτικού σταθμού ΣΚΑΪ «Ιστορίες» 01/06/2016

γιατί έδρασαν αυτοβούλως από τη στιγμή που ο ίδιος είχε αποφασίσει να κινηθεί πρώτος.⁴² Τη θέση αυτή υποστηρίζει και ο Mogens Pelt, που αναφέρεται αφενός στο γεγονός πως το State Department μέσω του Τάλμποτ παρακινούσε τον Κωνσταντίνο να μην προχωρήσει σε κίνημα και αφετέρου σε συνομιλία μεταξύ Κωνσταντίνου και Τάλμποτ στις 9 Απριλίου 1967, όπου ο Αμερικάνος πρέσβης κατέστησε σαφές στον Βασιλιά πως οι ΗΠΑ δε θα στήριζαν τυχόν κίνησή του για την κατάληψη της εξουσίας.⁴³ Στον αντίποδα ο ίδιος ο Κωνσταντίνος σε συνεντεύξεις του και στην αυτοβιογραφία του διαψεύδει πλήρως τον Μακαρέζο αρνούμενος οποιαδήποτε συμμετοχή του σε στρατιωτικό κίνημα ή οποιοδήποτε σχεδιασμό επιβολής στρατιωτικού νόμου από μέρους του.⁴⁴ Το μόνο σίγουρο είναι πως οι στρατηγοί με επικεφαλής τον Σπαντιδάκη όντως ετοιμάζαν δικό τους κίνημα. Στις 17 Απριλίου 1967 έγινε ευρεία σύσκεψη αντιστράτηγων στο «Πεντάγωνο» και συνεδρίαση του Ανωτάτου Στρατιωτικού Συμβουλίου. Εκεί οι γνώμες διχάστηκαν για το αν έπρεπε να ενημερωθεί ή όχι ο Βασιλιάς. Ανάμεσα σε αυτούς που πρότεινα να μην ενημερωθεί ήταν οι αντιστράτηγοι Ζωιτάκης και Αγγελής. Τελικά οι στρατηγοί αποφάσισαν να κινηθούν την Μεγάλη Τρίτη 25 Απριλίου 1967, δηλαδή δύο μέρες μετά την προγραμματισμένη ομιλία του Γεωργίου Παπανδρέου στη Θεσσαλονίκη στις 23 Απριλίου, και χωρίς τη συγκατάθεση του Βασιλιά.⁴⁵ Όμως οι Ζωιτάκης και Αγγελής μετέφεραν την απόφαση αυτή στην ομάδα Παπαδόπουλου, που τελικά πρόλαβε τους στρατηγούς.

Ένα βασικό ζήτημα που προέκυψε τους πρώτους μήνες ήταν η αντικανονική απομάκρυνση από τη χούντα του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και Πάσης Ελλάδος Χρυσόστομου Β'. Ο Αρχιεπίσκοπος, που νοσηλευόταν στον «Ερυθρό Σταυρό», ανακοίνωσε στον Αυλάρχη του Βασιλιά στρατηγό Παπαθανασιάδη, πως προτίθεται να παραιτηθεί. Ο Βασιλιάς διέταξε τον Παπαθανασιάδη να μεταβεί άμεσα στον Αρχιεπίσκοπο και να πάρει πίσω την υπογραφή του, καθώς είχε πληροφορηθεί πως ο τελευταίος είχε αλλάξει γνώμη και πως η χούντα ήθελε να τον εκδιώξει.⁴⁶ Παρά την αντίδραση του Βασιλιά η χούντα κράτησε ουσιαστικά επί ένα μήνα τον Χρυσόστομο στο νοσοκομείο χωρίς να είναι ασθενής, θέσπισε όριο ηλικίας και κήρυξε τον αρχιεπισκοπικό θρόνο εν χηρεία ζώντος του Αρχιεπισκόπου. Η αντινομία αυτή ολοκληρώθηκε με την «εκλογή» στον αρχιεπισκοπικό θρόνο του πρωθυερέα των

⁴² Μακαρέζος Νικόλαος, *Πως οδηγηθήκαμε στην 21^η Απριλίου 1967*, Αθήνα, Πελασγός (2005) σσ. 431-436

⁴³ Pelt, Mogens. *Tying Greece in the West*. Copenhagen, Museum Tusculanum Press University of Copenhagen, (2006), σσ. 278-279

⁴⁴ Συνέντευξη Κωνσταντίνου Β' στους Αλέξη Παπαχελά και Σία Κοσιώνη στην εκπομπή του τηλεοπτικού σταθμού ΣΚΑΪ «Ιστορίες» 01/06/2016

⁴⁵ Καράγιωργας Γιώργος, *Από τον ΙΛΕΑ στη ΧΟΥΝΤΑ*, Αθήνα, Παπαζήση (1975), σ. 41

⁴⁶ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 2, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σσ. 267-268

ανακτόρων αρχιμανδρίτη Ιερώνυμου Κοτσώνη, που δεν ήταν καν επίσκοπος, ως Αρχιεπίσκοπο Αθηνών και Πάσης Ελλάδος, Ιερώνυμο Α'.

Παρά την αρνητική στάση του Βασιλιά απέναντί τους η χούντα έκανε ορισμένες προσπάθειες προσέλκυσης του. Ο μέχρι τότε Αυλάρχης του Κωνσταντίνου, στρατηγός Παπαθανασιάδης, που ήταν γνωστός για τα φιλοπαπανδρεϊκά του αισθήματα δεν μπορούσε να παραμείνει στη θέση του.⁴⁷ Για το λόγο αυτό ο Βασιλιάς διόρισε νέο Αυλάρχη του τον διπλωμάτη Λεωνίδα Παπάγο, γιό του στρατάρχη και πρωθυπουργού Αλέξανδρου Παπάγου, που όμως ήταν από το 1966 πρέσβης του Βασιλείου της Ελλάδος στο Κάιρο. Ο Παπάγος ήταν μια επιλογή που σίγουρα δεν ενοχλούσε τη χούντα, αφού ήταν ο γιός του «μεγάλου πλάτανου» όπως αποκαλούσαν το στρατάρχη Παπάγο οι συνωμότες αξιωματικοί του ΙΔΕΑ όπου άνηκαν παλαιότερα οι περισσότεροι απριλιανοί, και είχε μάλιστα προταθεί να αναλάβει και υπουργός Εξωτερικών στη κυβέρνηση Κόλλια. Στις 13 Μαΐου ο Παπάγος ήρθε στην Αθήνα και παρέλαβε καθήκοντα από το στρατηγό Παπαθανασιάδη. Στις 18 Μαΐου ο Παπάγος συναντήθηκε κατά σειρά με τους Σπαντιδάκη, Μακαρέζο, Παττακό και Παπαδόπουλο. Στη συζήτηση με τον τελευταίο, ο Παπαδόπουλος έθεσε το ζήτημα της βασιλικής χορηγίας, την οποία χαρακτήρισε ανεπαρκή, προτείνοντας μάλιστα την αύξησή της.⁴⁸ Μεταφέροντας την πρόταση Παπαδόπουλου στον Κωνσταντίνο, ο τελευταίος αντέδρασε απορρίπτοντάς την, αρνούμενος να πάρει «ούτε μία δεκάρα» από τη χούντα.⁴⁹ Ήταν μία ολοφάνερη προσπάθεια των πραξικοπηματιών να εξαγοράσουν την ανοχή του Παλατιού.

Η πιο σοβαρή κρίση που κλήθηκε να αντιμετωπίσει ο Βασιλιάς με τη χούντα ήταν το Κυπριακό. Τον Ιούλιο του 1967 ελληνοκυπριακή αστυνομική περίπτωση δέχθηκε πυρά από την τουρκοκυπριακή πλευρά στο χωρίο των Αγίων Θεοδώρων, με αποτέλεσμα να διακόψει τις περιπολίες της μέχρι το Σεπτέμβριο. Στις 7 Σεπτεμβρίου επαναλήφθηκαν επιθέσεις, που ανάγκασαν την ελληνική περίπτωση να υποχωρήσει. Αυτή η προσπάθεια αποκοπής των Τουρκοκυπρίων από τους Ελληνοκύπριους και ουσιαστικά η δημιουργία ενός νέου τουρκοκυπριακού θύλακα στους Αγίους Θεοδώρους κινητοποίησε τη Λευκωσία.⁵⁰ Μετά από αδράνεια του ΟΗΕ το πρωί της 15^{ης} Νοεμβρίου ελληνοκυπριακές αστυνομικές περιπολίες, συνεπικουρούμενες από δυνάμεις της Εθνικής Φρουράς, εισήλθαν στους Αγίους Θεοδώρους ειρηνικά χωρίς να προβληθεί καμία αντίσταση. Όμως το απόγευμα κατά τη μετακίνηση ενός οδοφράγματος η ελληνοκυπριακή αστυνομία δέχθηκε πυρά από τους Τουρκοκύπριους, με αποτέλεσμα να επέμβει η Εθνική φρουρά, να γενικευθεί η σύρραξη σε Αγίους Θεοδώρους και στο παρακείμενο χωρίο της Κοφίνου και να

⁴⁷ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 2, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 271

⁴⁸ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 4

⁴⁹ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 2, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 272

⁵⁰ Σακελλαρόπουλος Σπύρος, *Ο κυπριακός κοινωνικός σχηματισμός (1191-2004)*, Αθήνα, Τόπος (2017), σσ. 523-524

σκοτωθούν 25 Τουρκοκύπριοι και ένας Ελληνοκύπριος.⁵¹ Το συμβάν προκάλεσε σοβαρή διπλωματική κρίση μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, με τη δεύτερη μάλιστα να απειλεί με απόβαση στη Κύπρο και πόλεμο με την Ελλάδα. Οι Τούρκοι απαιτούσαν την απόσυρση της λεγόμενης Μεραρχίας Παπανδρέου, που αποτελείτο από δώδεκα χιλιάδες άνδρες και που η παρουσία της στη Κύπρο υπερέβαινε τις συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου.⁵² Στην Αλεξανδρέτα άρχισαν να συγκεντρώνονται ισχυρές τουρκικές δυνάμεις για την επικείμενη απόβαση στη Κύπρο ενώ αυξήθηκε επικίνδυνα και η στρατιωτική παρουσία της Τουρκίας στα ελληνοτουρκικά σύνορα στην περιοχή του Έβρου. Στον αντίποδα οι στρατηγοί πρότειναν στον Παπαδόπουλο την αποστολή δυνάμεων στην περιοχή του Έβρου αλλά ο δικτάτορας αρνιόταν επίμονα, φοβούμενος πως τυχόν απόσυρση πιστών στη χούντα στρατιωτικών δυνάμεων από το λεκανοπέδιο Αττικής θα μπορούσε να λειτουργήσει ως ευκαιρία ανατροπής του από του στρατηγούς.⁵³ Τελικά μετά από πολλές πιέσεις ο Παπαδόπουλος υποχώρησε. Σε σύσκεψη στο «Πεντάγωνο», ο Βασιλιάς διέταξε τους στρατηγούς να καλέσουν τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο, πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας, και να τον προτρέψουν να διατάξει την απομάκρυνση όλων των ελληνοκυπριακών στρατιωτικών δυνάμεων από την περιοχή της Κοφίνου προκειμένου να αποτραπεί τυχόν τουρκική απόβαση στο νησί.⁵⁴ Οι επιτελείς και ειδικά ο Σπαντιδάκης, έγιναν έξαλλοι με την πρόταση του Κωνσταντίνου, καθώς θεώρησαν πως μια τέτοια κίνηση αποτελούσε ταπείνωση των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων, αρνούμενοι όμως οποιαδήποτε συμμετοχή στα επεισόδια της Κοφίνου. Τελικά το τηλεφώνημα έγινε και οι δυνάμεις αποσύρθηκαν. Στις διαπραγματεύσεις που ακολούθησαν, όπου έλαβαν μέρος εκτός από την Ελλάδα και τη Τουρκία, ο ΓΓ του ΝΑΤΟ Μπρότζιο, ο Μπένετ ως εκπρόσωπος του ΟΗΕ και ο Σάιρους Βανς από την πλευρά των ΗΠΑ, συμφωνήθηκε τελικά, μετά από ισχυρές τουρκικές πιέσεις η απόσυρση της Μεραρχίας Παπανδρέου, η ανάκληση του στρατηγού Γρίβα καθώς και των ελλαδιτών αξιωματικών που υπηρετούσαν στην Εθνική Φρουρά.⁵⁵ Αποφασίστηκε η στρατιωτική παρουσία Ελλάδας-Τουρκίας στη Κύπρο να περιοριστεί στο πλαίσιο που όριζαν οι συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου και να μην αποσυρθούν από το νησί η ΕΛΔΥΚ και η ΤΟΥΡΔΥΚ. Ωστόσο η χούντα φρόντισε μυστικά να παραμείνουν στη Κύπρο 675 αξιωματικοί, που εντάχθηκαν στην Εθνική Φρουρά, μέρος του βαρέως οπλισμού της ελληνικής μεραρχίας καθώς και πολεμικό υλικό για πόλεμο διάρκειας είκοσι ημερών.⁵⁶ Παρόλα αυτά η κρίση δεν αποκλιμακώθηκε αμέσως και ισχυρές ελληνικές δυνάμεις παρέμειναν

⁵¹ Σακελλαρόπουλος Σπύρος, *Ο κυπριακός κοινωνικός σχηματισμός (1191-2004)*, Αθήνα, Τόπος (2017), σ. 256

⁵² Κόλλιας Κωνσταντίνος, *Βασιλεύς και Επανάστασις 1967*, Αθήνα, Ιδία Έκδοση (1984), σσ.69-70

⁵³ Καράγιωργας Γιώργος, *Από τον ΙΛΕΑ στη ΧΟΥΝΤΑ*, Αθήνα, Παπαζήση (1975), σσ. 64-65

⁵⁴ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 2, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σσ. 290-291

⁵⁵ Κόλλιας Κωνσταντίνος, *Βασιλεύς και Επανάστασις 1967*, Αθήνα, Ιδία Έκδοση (1984), σσ.69-70

⁵⁶ Χατζηδάκης Μάνος, *Βασιλεύς ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β', ΟΣΑ «ΕΠΠΕ» και ΟΣΑ ... ΔΕΝ ΕΠΠΕ*, Αθήνα, Πελασγός (2015), σ.165

συγκεντρωμένες και οπλισμένες στα ελληνοτουρκικά σύνορα και γενικότερα στη βόρειο Ελλάδα.

Το διάστημα Απριλίου-Δεκεμβρίου ο Κωνσταντίνος αναζήτησε συμμάχους και τρόπους για να ανατρέψει τους πραξικοπηματίες. Ο Βασιλιάς είχε αποφασίσει να ανατρέψει με δυναμικό τρόπο τη χούντα και ξεκίνησε τις πρώτες επαφές του μετά τις 20 Μαΐου, δηλαδή ένα μήνα μετά το πραξικόπημα, ενώ οι πρώτοι που συνάντησε ήταν ο πρώην Α/ΓΕΣ στρατηγός Ιωάννης Γεννηματάς και ο πρώην Α/ΤΑ πτέραρχος Πέτρος Μητσάκος.⁵⁷ Οι συναντήσεις του Κωνσταντίνου γίνονταν είτε στο σπίτι του θαλαμηπόλου του Βασίλη Θωμά, είτε στο σπίτι του επιχειρηματία και πολιτικού Χριστόφορου Στράτου αλλά και σε άλλα σπίτια ανθρώπων του Βασιλιά στην Αθήνα. Από τους πρώτους που μυήθηκαν στο σχέδιο του Βασιλιά για ανατροπή της χούντας ήταν ο στρατηγός εα Σοφοκλής Τζανετής οι διοικητές των αεροδρομίων Τανάγρας (114 ΠΜ), σμήναρχος Λάμπρος Πρωτόπαπας, Αγχιάλου (111 ΠΜ), σμήναρχος Παναγιώτης Διακουμάκος και Αράξου (116 ΠΜ), σμήναρχος Γεώργιος Βαγιακάκος καθώς και ο Αρχηγός του Στόλου υπονάυαρχο Αντώνιο Ροζάκης.⁵⁸ Ωστόσο ο Βασιλιάς δεν ενημέρωσε τον Α/ΓΕΝ αντιναύαρχο Ιπποκράτη Δέδε, απόλυτα πιστό στο Στέμμα αξιωματικό, παλιό υπασπιστή του Βασιλιά Παύλου Α' και γαμπρό του υποναυάρχου Ροζάκη, μη γνωρίζοντας ξεκάθαρα τη τοποθέτηση του Δέδε απέναντι στη χούντα. Ωστόσο όταν εκδηλώθηκε το βασιλικό κίνημα το Δεκέμβριο του 1967, ο Δέδες πήρε αμέσως θέση υπέρ του Κωνσταντίνου χωρίς καν να έχει ενημερωθεί για τις προηγούμενες ενέργειες του Βασιλιά. Στο βασιλικό κίνημα μυήθηκαν στη συνέχεια ο αρχηγός του Στρατιωτικού Οίκου του Βασιλέως στρατηγός Κωνσταντίνος Δόβας, ο διοικητής του Γ' ΣΣ στη Θεσσαλονίκη αντιστράτηγος Γεώργιος Περίδης, που ήταν και ο «αρχηγός» του βασιλικού κινήματος, ο επιτελάρχης του Γ' ΣΣ ταξίαρχος Ορέστης Βιδάλης, ο διοικητής XX Μεραρχίας ταξίαρχος Ανδρέας Έρσελμαν, ο διοικητής της XI Μεραρχίας Κομοτηνής υποστράτηγος Κεχαγιάς και ο διοικητής της 1^{ης} Στρατιάς Λάρισας αντιστράτηγος Κωνσταντίνος Κόλλιας, απλή συνωνυμία με τον τότε πρωθυπουργό Κόλλια. Ο Βασιλιάς ωστόσο δεν ενημέρωσε τον πρωθυπουργό Κόλλια για τις κινήσεις του, παρόλο που υπήρξε προσωπική του επιλογή. Γνωστοποίησε όμως τις προθέσεις του τόσο στον Γεώργιο Παπανδρέου όσο και στον Παναγιώτη Κανελλόπουλο, οι οποίοι ενέκριναν την προσπάθειά του.

Προκειμένου να διαπιστώσει τη θέση των αξιωματικών και του στρατεύματος απέναντι στη χούντα αλλά και για να καταστήσει σαφές πως ο μοναδικός νόμιμος αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων ήταν αυτός, ο Κωνσταντίνος ξεκίνησε σειρά περιοδειών ανά τη χώρα και ειδικά προς τη Βόρειο Ελλάδα. Στις 25 Ιουλίου επισκεπτόμενος το Γ' ΣΣ, ο Κωνσταντίνος στο καθιερωμένο δείπνο εκφώνησε ομιλία, παρουσία του Περίδη και πολλών άλλων ανωτάτων αξιωματικών όπου

⁵⁷ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 13

⁵⁸ Βλ. ο. π., σσ. 14-16

καθιστούσε σαφές πως οποιαδήποτε προσπάθεια για την επιστροφή της Ελλάδας στον ομαλό πολιτικό βίο θα τον έβρισκε συμπαραστάτη και θα έπρεπε η προσπάθεια αυτή να υποστηριχθεί από όλους.⁵⁹ Ήταν η πρώτη ανοικτή δήλωση του Κωνσταντίνου ενώπιον στρατιωτικών, με την οποία όχι μόνο εξέφραζε τη διαφωνία του προς τη χούντα αλλά εμμέσως καλούσε τους αξιωματικούς να ανατρέψουν τη δικτατορία και να επαναφέρουν τη χώρα στη συνταγματική ομαλότητα. Οι επισκέψεις του Βασιλιά σε στρατιωτικές μονάδες ανά την επικράτεια συνεχίστηκαν καθ' όλο το διάστημα μέχρι το Δεκέμβριο. Στους λόγους που εκφωνούσε ανά τις στρατιωτικές μονάδες ο Βασιλιάς έκανε εκκλήσεις για πειθαρχία και αποχή των στρατιωτικών από τα κοινά. Ο Κόλλιας υποστηρίζει πως οι λόγοι του Βασιλιά εύρισκαν σύμφωνους σχεδόν το σύνολο των αξιωματικών αφού από τους επτά χιλιάδες αξιωματικούς μόλις οι 450 συμμετείχαν στη συνωμοσία των χουντικών ενώ 240 εμπλέκονταν στην προηγούμενη συνωμοσία του ΑΣΠΙΔΑ.⁶⁰ Πάντως η υποδοχή που λάμβανε ο Κωνσταντίνος τόσο κατά την επίσκεψη του σε στρατιωτικές μονάδες όσο και σε περιοδείες του στην επαρχία μπορεί και να θεωρηθούν ενθουσιώδεις ίσως γιατί σε καμία περίπτωση το σύνολο των αξιωματικών δεν είχε συνταχθεί με τους πραξικοπηματίες, όπως αποδείχθηκε και μελλοντικά, και ίσως γιατί ακόμα και ο ελληνικός λαός έβλεπε σε αυτόν το μοναδικό πρόσωπο που θα μπορούσε ενδεχομένως να αντισταχθεί και να ανατρέψει τη δικτατορία. Δεν ήταν άλλωστε λίγοι οι πολιτικοί αλλά και απλοί πολίτες που μέσα από επιστολές τους στο Βασιλιά ζητούσαν δράσεις από μέρους του ακόμα και την παραίτησή του σε ένδειξη διαμαρτυρίας και ευθεία καταγγελία της χούντας από μέρους του.⁶¹ Πολλοί πίστευαν πως μία τέτοια κίνηση θα ήταν αρκετή για να προκαλέσει την κατάρρευση της χούντας.

Στην αναζήτηση συμμάχων ο Κωνσταντίνος απευθύνθηκε και στους Αμερικανούς. Αφορμή για το ταξίδι του Βασιλιά στη Βόρειο Αμερική στάθηκαν οι Αγώνες Ιστιοπλοΐας μεταξύ 28 Αυγούστου και 3 Σεπτεμβρίου στη λίμνη Οντάριο του Καναδά. Ωστόσο το ταξίδι διήρκεσε από τις 26 Αυγούστου έως τις 12 Σεπτεμβρίου και το Βασιλιά συνόδευσε από μεριά της κυβέρνησης ο υπουργός Εμπορίου Παπαδημητράκόπουλος, απόλυτα πιστός στη χούντα, αντί του υπουργού Εξωτερικών Παναγιώτη Οικονόμου-Γκούρα.⁶² Η χούντα είχε από καιρό υποπτευθεί τις κινήσεις του Βασιλιά και για αυτό η επιλογή Παπαδημητράκπουλου δε μπορεί να θεωρηθεί τυχαία. Πρώτη στάση του βασιλικού ζεύγους ήταν ο Καναδάς όπου ο Κωνσταντίνος μίλησε ενώπιον της Καναδικής Βουλής. Κατά τη συνάντηση του Κωνσταντίνου με τον Καναδό πρωθυπουργό Πίρσον, ο Βασιλιάς εξέθεσε την πρόθεση του για ανατροπή της ελληνικής χούντας με τον καναδό πρωθυπουργό να συμφωνεί και να καταφέρεται εναντίον της δικτατορίας. Στις 11 Σεπτεμβρίου το βασιλικό ζεύγος

⁵⁹ Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, *Κωνσταντίνος Καραμανλής, Αρχείο, Γεγονότα & Κείμενα*, Τόμος 7, Αθήνα, Ίδρυμα Κ. Καραμανλή (1995), σ. 31

⁶⁰ Κόλλιας Κωνσταντίνος, *Βασιλεύς και Επανάστασις 1967*, Αθήνα, Ιδία Έκδοση (1984), σ. 91

⁶¹ Στεφανοπούλου Αλεξάνδρα, 13 Δεκεμβρίου 1967, Αθήνα, Φερενίκη (2010), σ. 18

⁶² Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 18

έφθασε στην Ουάσινγκτον. Ο Κωνσταντίνος φρόντισε η επίσκεψη να χαρακτηριστεί ως «official visit» και όχι ως «state visit» θέλοντας να κάνει σαφές στη κοινή γνώμη των ΗΠΑ και την αμερικανική κυβέρνηση πως σε καμία περίπτωση δεν εκπροσωπούσε τη χούντα. Μετά τη συνάντηση που είχε με τον πρόεδρο των ΗΠΑ Λίντον Τζόνσον ο Βασιλιάς μίλησε στην Επιτροπή Εξωτερικών Υποθέσεων της Γερουσίας. Κατά τη διάρκεια της συζήτησης, αμερικανοί γερουσιαστές κατηγόρησαν το Κωνσταντίνο πως ήταν αδύνατον η Ελλάδα να ζητά βοήθεια από τις ΗΠΑ τη στιγμή που είχε έξι χιλιάδες κρατούμενους. Στον αντίποδα ο Βασιλιάς αντέτεινε πως οι πολιτικοί κρατούμενοι στην Ελλάδα ήταν αρχικά άνω το οκτώμισι χιλιάδων, πως με δικές του παρεμβάσεις έχουν μειωθεί στους έξι χιλιάδες και πως οι Αμερικανοί θα έπρεπε καλύτερα να συνδράμουν για την αποκατάσταση της πολιτικής ομαλότητας στην Ελλάδα από το να κρίνουν και μόνο.⁶³ Σε μία άλλη περίπτωση, όπου ένας γερουσιαστής ονόμασε τη δικτατορική κυβέρνηση ως «*Η κυβέρνηση σας...*» ο Βασιλιάς διακόπτοντάς τον αντέτεινε «*Δεν είναι δική μου κυβέρνηση... Αναγκάστηκα να δεχθώ την κυβέρνηση που επέβαλε η επανάσταση*».⁶⁴ Η φράση αυτή του Βασιλιά, αν και η συζήτηση στη Γερουσία ήταν off the record, έγινε πρωτοσέλιδο στις αμερικάνικες εφημερίδες την επόμενη ημέρα. Στη δεύτερη συνάντηση με τον Τζόνσον ο Βασιλιάς δε ζήτησε στρατιωτική συνδρομή για τη κίνηση του εναντίον της χούντας, όπως είχε ζητήσει από τον Τάλμποτ την 21^η Απριλίου, αλλά πολιτική στήριξη με μία δημόσια δήλωση αποδοκιμασίας της χούντας από τον ίδιο τον Τζόνσον κατά την εκδήλωση του βασιλικού κινήματος και μία ειδική συσκευή επικοινωνίας απευθείας με το Λευκό Οίκο. Ο Τζόνσον δέχθηκε να τοποθετηθεί δημόσια όπως του ζήτησε ο Κωνσταντίνος ενώ ο Λευκός Οίκος τον προμήθευσε με συσκευή που είχε ζητήσει.⁶⁵ Κατά την επιστροφή του στην Αθήνα ο Βασιλιάς παρέλαβε ένα θερμότατο τηλεγράφημα από τον ίδιο τον Τζόνσον στο οποίο ο τελευταίος του δήλωνε την αντίθεση απέναντι στο καθεστώς και την πλήρη υποστήριξή του στον ίδιο.

Με την επιστροφή του Κωνσταντίνου στην Αθήνα και λόγω των δηλώσεων του στην Αμερική η χούντα άρχισε να επιτηρεί ακόμα περισσότερο το Βασιλιά. Με αφορμή την παρέλαση της Θεσσαλονίκης για τον εορτασμό της 28^{ης} Οκτωβρίου αρχικά η χούντα φοβούμενη μήπως επιχειρηθεί βασιλικό αντικίνημα στη συμπρωτεύουσα αρνήθηκε να παρευρεθεί όλη η κυβέρνηση στην οποία ουσιαστικά συγκαταλέγονταν τα κυριότερα στελέχη της δικτατορίας. Την ανησυχία αυτή μετέφερε στον Αυλάρχη Παπάγο ο αντισυνταγματάρχης Χαρίλαος Χατζηγιάννης, συμμαθητής του Παπαδόπουλου στην Σχολή Ευελπίδων, καλώντας τον Παπάγο να πείσει τον Βασιλιά να συνεργαστεί και να «φτιάξει» τον Παπαδόπουλο, όπως είχε

⁶³ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 2, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σσ. 278-279

⁶⁴ Στεφανοπούλου Αλεξάνδρα, 13 Δεκεμβρίου 1967, Αθήνα, Φερενίκη (2010), σ. 25 και Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 21

⁶⁵ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 2, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 286

κάνει προηγουμένως ο Βασιλιάς Παύλος Α' με τον Κωνσταντίνο Καραμανλή.⁶⁶ Αν και ο Παπάγος αρνήθηκε οποιαδήποτε τέτοια ενέργεια εναντίον του καθεστώτος από την πλευρά του Κωνσταντίνου, η χούντα μετέφερε στη Θεσσαλονίκη πιστά σε αυτή τμήματα Καταδρομέων. Σε τέτοιο σημείο είχαν τρομοκρατηθεί, που ο πάντα πιστός στη χούντα Α/ΓΕΣ αντιστράτηγος Αγγελής, κάλεσε τηλεφωνικά τον Κωνσταντίνο και του είπε πως θα πάρει μέτρα υπέρ της «προστασίας» του.⁶⁷ Αν και δεν έγινε καμία απολύτως κίνηση εναντίον τους οι πραξικοπηματίες δεν επαναπαύθηκαν και συνέχισαν να επιτηρούν στενά το Βασιλιά αλλά και τους ανθρώπους του.

Εικόνα 2: Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Β' (αριστερά) συζητά με τον πρόεδρο των ΗΠΑ Λίντον Τζόνσον (δεξιά) στο Οβάλ Γραφείο του Λευκού Οίκου κατά την επίσκεψη του πρώτου στις ΗΠΑ το Σεπτέμβριο του 1967

⁶⁶ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 27

⁶⁷ Κόλλιας Κωνσταντίνος, *Βασιλείς και Επανάστασις 1967*, Αθήνα, Ιδία Έκδοση (1984), σ. 93

Κεφάλαιο Δεύτερο

Το βασιλικό κίνημα της 13^{ης} Δεκεμβρίου

A) Η προετοιμασία του βασιλικού κινήματος

Ο Κωνσταντίνος με τον προσεταιρισμό εν ενεργεία και εν αποστρατεία αξιωματικών αλλά και με τις περιοδείες του στη Βόρειο Ελλάδα προσπάθησε να δημιουργήσει ένα «επιτελείο» που ουσιαστικά θα αναλάμβανε να φέρει εις πέρας το βασιλικό κίνημα εναντίος της χούντας. Το βασικότερο πρόβλημα στην εύρεση φιλοβασιλικών αξιωματικών ήταν οι συνεχείς αποστρατείες των τελευταίων από τη χούντα. Ο Παπαδόπουλος και οι πραξικοπηματίες είχαν αποστρατεύσει περί τους 700 βασιλικούς αξιωματικούς και τους είχαν αντικαταστήσει με αξιωματικούς απόλυτα πιστούς στη δικτατορία.⁶⁸ Τελικός στόχος του δικτάτορα Παπαδόπουλου ήταν να ανέλθει στην ηγεσία του στρατεύματος η «τάξη» του από τη ΣΣΕ, της οποίας υπήρξε και αρχηγός ως τεταρτοετής εύελπς, ώστε να αποκτήσει τον απόλυτο έλεγχο του στρατεύματος. Ένα εξίσου σημαντικό πρόβλημα στην οργάνωση του κινήματος ήταν η δράση τόσο του Βασιλιά όσο και κάποιων έμπιστών του αξιωματικών οι οποίοι δεν τηρούσαν καν τα προσχήματα μιας συνωμοτικής πράξης, όπως η οργάνωση ενός κινήματος. Η χαρακτηριστική φράση του Κωνσταντίνου σε συνομιλητή του πως «ο βασιλεύς δε συνωμοτεί» αλλά και η άγνοια των στρατηγών και ειδικά του Δόβα, που είχε αναλάβει και το σχεδιασμό του βασιλικού κινήματος, έδειξαν εξ αρχής πως ο Βασιλιάς και οι στρατηγοί πήγαιναν να αντιμετωπίσουν τους κατ' εξοχήν συνωμότες χουντικούς, με το πνεύμα μιας ανοικτής και έντιμης αντιπαράθεσης μεταξύ «κυρίων».⁶⁹ Οι ανοικτές δηλώσεις του Κωνσταντίνου εναντίον της δικτατορίας και ειδικά η δήλωσή του στις ΗΠΑ, έσφισαν τον κλοιό παρακολούθησης τόσο του ιδίου όσο και των έμπιστών του από τη χούντα. Άλλα βασικά λάθη ήταν η απαγόρευση από πλευρά του Κωνσταντίνου χρήσης πυρών κατά τη διάρκεια της επιχείρησης καθώς και η πίστη του ότι με την προσωπική ανάληψη της ηγεσίας του κινήματος το σύνολο των Ενόπλων Δυνάμεων θα παρέμεναν πιστά σε αυτόν. Πίστεψε λανθασμένα πως ο στρατός θα προσχωρούσε οικειοθελώς στις τάξεις του, όπως συνέβη με την επάνοδο του Μέγα Ναπολέοντα από τη νήσο Έλβα το 1814.

Παρ' όλες τις δυσκολίες, η αναζήτηση συμμάχων συνεχίστηκε. Σημαντικό ρόλο στη μύηση αξιωματικών διαδραμάτισε ο ταγματάρχης Γεώργιος Κ. Παπανδρέου, που ήταν πρώην υπασπιστής του στρατηγού Δόβα. Ο Παπανδρέου κατάφερε να μύσει περί τους εβδομήντα αξιωματικούς ενώ διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο κατά τη διάρκεια του κινήματος.⁷⁰ Ωστόσο παρά τις μύσεις αξιωματικών ο Κωνσταντίνος δεν ενημέρωσε κατευθείαν άτομα του περιβάλλοντος του. Ο Αυλάρχης του Λεωνίδα Παπάγος, ενημερώθηκε για το κίνημα μόλις στις 6 Δεκεμβρίου, δηλαδή μία

⁶⁸ Murtagh Peter, *Ο βιασμός της Ελλάδας*, Αθήνα, Παπαζήση (2005), σ.257

⁶⁹ Καράγιωργας Γιώργος, *Από τον ΙΛΕΑ στη ΧΟΥΝΤΑ*, Αθήνα, Παπαζήση (1975), σ. 67

⁷⁰ Μπαρμπής Κωστας, *ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΙ 13^η ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ*, Αθήνα, Λόγος (1997) σ. 219

εβδομάδα προ της έκρηξης του κινήματος. Σε συζήτηση που είχε με τον Παπάγο το βράδυ της 6^{ης} Δεκεμβρίου, ο Κωνσταντίνος διατύπωσε την άποψη πως ο κλοιός της χούντας γύρω του γινόταν όλο και πιο ασφυκτικός, πως με τα λόγια και τις πιέσεις προς τη χούντα δεν υπήρχε δυνατότητα επανόδου στη δημοκρατική ομαλότητα και πως ό,τι έπρεπε να γίνει, θα έπρεπε να γίνει σύντομα. Και αυτό διότι οι συνεχείς αποστρατείες νομιμοφρόνων αξιωματικών θα στερούσαν μελλοντικά οποιαδήποτε δυνατότητα αντίδρασης.⁷¹ Το ίδιο συνέβη και με τον πρωθυπουργό Κωνσταντίνο Κόλλια, τον οποίο ο Βασιλιάς ενημέρωσε μια βδομάδα προ του κινήματος για το σκοπό του, χωρίς ωστόσο να του προσδιορίσει τον ακριβή χρόνο εκδήλωσης της βασιλικής πρωτοβουλίας.⁷² Παρόλα αυτά ο Κόλλιας κάλεσε σε συνάντηση τον πρώην πρωθυπουργό Στέφανο Στεφανόπουλο και τον προέτρεψε να στηρίζει τόσο αυτός όσο και οι υπόλοιποι πολιτικοί αρχηγοί το βασιλικό κίνημα. Ο Στεφανόπουλος, πιστός βασιλόφρονas, όχι μόνο αποδέχθηκε αλλά συνέταξε και κείμενο που θα απευθυνόταν στον ελληνικό λαό για να εξηγήσει τους λόγους της κίνησης.⁷³ Η περιορισμένη κίνηση μύησης αξιωματικών, ειδικά χαμηλόβαθμων όπως ταγματάρχων, λοχαγών, υπολοχαγών κοκ, που έχουν αμεσότερη επαφή με τους στρατιώτες τους και είναι πάντοτε πιο δραστήριοι, αλλά και οι ενημερώσεις τελευταίας στιγμής ακόμα και των πιο κοντινών του ανθρώπων, στέρησαν από το Κωνσταντίνο τη δυνατότητα διεύρυνσης και μεγαλύτερης αποδοχής του βασιλικού κινήματος τόσο από το στρατό όσο και από τον πολιτικό κόσμο.

Εικόνα 3(Αριστερά): Ο Αρχηγός του Στρατιωτικού Οίκου του Βασιλέως αντιστράτηγος εα Κωνσταντίνος Δόβας, ο βασικός οργανωτής της «Βασιλικής Επανάστασης»

Εικόνα 4(Δεξιά): Ο διοικητής του Γ' ΣΣ αντιστράτηγος Γεώργιος Περίδης, εκτελεστικός αρχηγός του κινήματος της 13^{ης} Δεκεμβρίου.

⁷¹ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σσ. 43-44

⁷² Κόλλιας Κωνσταντίνος, *Βασιλεύς και Επανάσταση 1967*, Αθήνα, Ιδία Έκδοση (1984), σσ. 94-95

⁷³ Βλ. ο.π. σ. 95

Το τελικό σχέδιο του κινήματος εκπονήθηκε τον Οκτώβριο του 1967. Αρχικά ορίστηκε ως ημέρα εκδήλωσης του κινήματος η 13^η Δεκεμβρίου. Οι λόγοι που επιλέχθηκε η συγκεκριμένη ημερομηνία είναι πρώτον διότι την περίοδο αυτή τα στρατεύματα στη Βόρειο Ελλάδα, όπου και θα ενεργούσαν οι κινηματίες, ήταν πάνοπλα και δεύτερον απορρίφθηκε από τους στρατηγούς Περίδη και Κόλλια η μετάθεση του κινήματος για το 1968 καθώς στις αρχές του νέου έτους η χούντα σχεδίαζε αποστρατείες ανωτάτων φιλοβασιλικών αξιωματικών, ανάμεσά τους βρίσκονταν και οι δύο στρατηγοί. Εκτελεστικός αρχηγός του κινήματος ορίστηκε διοικητής του Γ' ΣΣ αντιστράτηγος Περίδης, του οποίου οι δυνάμεις ήταν πάνοπλες και ετοιμοπόλεμες στην περιοχή του Έβρου λόγω της πρόσφατης ελληνοτουρκικής κρίσης με αφορμή τα επεισόδια της Κοφίνου.⁷⁴ Τη Δευτέρα 11 Δεκεμβρίου ο υποσημναγός Κυριάκος Κουκουλομάτης, γραμματέας και έμπιστος του Βασιλιά, που είχε αντικαταστήσει τον Αρναούτη, θα μετέβαινε στη Θεσσαλονίκη για να συναντηθεί με τον μνημένο στο κίνημα σμήναρχο Τσασάκο, διοικητή της 113 ΠΜ. Όταν ο στρατηγός Περίδης έδινε το σύνθημα έναρξης ή όχι του κινήματος, ανάλογα με τον αν οι καιρικές συνθήκες επέτρεπαν την αεροπορική μεταφορά του Κωνσταντίνου στη Καβάλα, έδρα του αρχηγείου του Περίδη, ο Κουκουλομάτης θα ειδοποιούσε συνθηματικά το Βασιλιά ενώ ο Τσασάκος θα έπρεπε να συλλάβει το διοικητή του ΤΠ, που βρισκόταν απέναντι από την 113 ΠΜ, αντισυνταγματάρχη Τασόπουλο.⁷⁵ Με την άφιξη του Βασιλιά ο στόλος, υπό τον αντιναύαρχο Ροζάκη, θα απέπλεε από τη Κρήτη με κατεύθυνση τη Καβάλα για να ενωθεί με τους κινηματίες, ενώ ο Α/ΓΕΑ αντιπτέραρχος Αντωνάκος από το ΑΤΑ Λάρισας θα έθετε όλους τους αεροπορικούς σχηματισμούς της χώρας υπό της διαταγές του Βασιλιά.⁷⁶ Ενώ θα συνέβαιναν αυτά ο Γενικός Επιθεωρητής Στρατού αντιστράτηγος Ιωάννης Μανέτας θα μετέβαινε στο ΓΕΣ όπου θα επέδιδε επιστολή του Βασιλιά στον Α/ΓΕΣ αντιστράτηγο Αγγελή, με την οποία θα τον απάλλασσε των καθηκόντων του και θα αναλάμβανε ο ίδιος αρχηγός του ΓΕΣ. Με αιχμή του δόρατος την ΧΧ Τεθωρακισμένη Μεραρχία του μνημένου ταξίαρχου Ερσελμαν, οι δυνάμεις του Γ' ΣΣ θα κινούνταν μαζί με τις υπόλοιπες πιστές στον Κωνσταντίνο στρατιωτικές δυνάμεις προς κατάληψη της Θεσσαλονίκης. Από εκεί ο Κωνσταντίνος θα είχε τη δυνατότητα να απευθυνθεί στο λαό μέσω του ραδιοφωνικού σταθμού Θεσσαλονίκης και να τον κατατοπίσει, μέσω διαγγέλματος, για τις κινήσεις του. Την ίδια στιγμή οι βασιλικές δυνάμεις (στρατός και ναυτικό) θα κινούνταν προς νότο ενώ από τη Κεντρική Ελλάδα, οι δυνάμεις της 1^{ης} Στρατιάς του αντιστράτηγου Κόλλια, θα διέκοπταν τις επικοινωνίες μεταξύ νοτίου και βορείου Ελλάδος, ώστε να μη μπορέσει η χούντα να έρθει σε επαφή με πιστές σε αυτή δυνάμεις, ενώ τμήματα της Στρατιάς θα εμπόδιζαν τυχόν κινήσεις φιλοχουντικών μονάδων προς βορρά. Με την άφιξη των κινηματιών στην Αθήνα ο Βασιλιάς, έχοντας τον απόλυτο έλεγχο της Βορείου και

⁷⁴ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 17

⁷⁵ Βλ. .ο.π. σσ. 25-26

⁷⁶ Κλαυδίας Αντώνης, *ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β'*, 45 μήνες βασιλιάς, Αθήνα, Καθημερινή (2023), σ.112

Κεντρικής Ελλάδος, της αεροπορίας, του ναυτικού και μεγάλου τμήματος του στρατού ξηράς θα απαιτούσε από τη χούντα να παραδώσει την εξουσία, ο πρωθυπουργός Κόλλιας θα ανασχημάτιζε τη κυβέρνηση, απομακρύνοντας τους φιλοχουντικούς υπουργούς, θα επεξεργαζόταν νέο σχέδιο συντάγματος και ύστερα μια νέα κυβέρνηση θα αναλάμβανε για να οδηγήσει τη χώρα σε εκλογές.⁷⁷ Το σχέδιο αυτό έχει αρκετά κενά καθώς δεν διαπιστώνεται ποια θα ήταν η αντίδραση του Βασιλιά αν η χούντα δεν παραδιδόταν αμαχητί, πως ήταν βέβαιος πως ο στρατηγός Μανέττας θα μπορούσε μόνος του να θέσει εκτός τον Α/ΓΕΣ Αγγελή μέσα στο «Πεντάγωνο», που ελεγχόταν πλήρως από τη χούντα και πως ήταν βέβαιος πως δε θα αντιμετώπιζε ζητήματα πειθαρχίας από τυχόν αντιδράσεις χουντικών αξιωματικών στη Βόρειο Ελλάδα.

Εικόνα 5(Αριστερά): Ο Γενικός Επιθεωρητής Στρατού αντιστράτηγος Ιωάννης Μαννetas, ήταν ο εκλεκτός των κινηματιών για αντικαταστάτης του επίορκου Α/ΓΕΣ αντιστράτηγου Οδυσσέα Αγγελή
Εικόνα 6(Δεξιά): Ο διοικητής της 1^{ης} Στρατιάς Λάρισας αντιστράτηγος Κωνσταντίνος Κόλλιας ήταν από τους λίγους που έφερε εις πέρας το σχέδιο του κινήματος

Λίγες ημέρες προ της έκρηξης του κινήματος ξέσπασε έντονη διαφωνία ανάμεσα στον Βασιλιά και το στρατηγό Περίδη. Αφορμή της διαμάχης, που λίγο έλλειψε να οδηγήσει στην αποχώρηση του Περίδη και την ακύρωση του κινήματος, ήταν η συμμετοχή του απόστρατου στρατηγού Γεννηματά στο κίνημα. Αυτή η στάση του Περίδη οφειλόταν σε προηγούμενες διαφωνίες που είχε προσωπικά με τον Γεννηματά. Παρά την εκτίμηση και το σεβασμό που έτρεφε ο Βασιλιάς για το στρατηγό Γεννηματά, επέλεξε να αποδεχθεί την απομάκρυνσή του καθώς χωρίς τη συμμετοχή του Περίδη, που διοικούσε το Γ' ΣΣ, το κίνημα δε θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί⁷⁸ Πράγματι ο στρατηγός Δόβας, ζήτησε από το Γεννηματά να κάνει πίσω με τον τελευταίο να παρακαλεί το Δόβα να τον πάρουν μαζί τους ακόμη και ως απλό φαντάρο. Η ανικανότητα των στρατηγών να οργανώσουν κίνημα φανερώνεται και στα δύο ακόλουθα περιστατικά. Λίγες μέρες προ του κινήματος ο στρατηγός

⁷⁷ Κόλλιας Κωνσταντίνος, *Βασιλείς και Επανάστασις 1967*, Αθήνα, Ιδία Έκδοση (1984), σ. 94

⁷⁸ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλείς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 24

Δόβας παρέλαβε μια λίστα 38 μυημένων αξιωματικών, οι περισσότεροι από τους οποίους άνηκαν στους καταδρομείς και τους οποίους η χούντα, λόγω των φιλοβασιλικών τους αισθημάτων, τους είχε μεταθέσει σε διάφορα στρατόπεδα της Αττικής και πέριξ. Οι αξιωματικοί αυτοί θα μπορούσαν να διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο κατά το κίνημα, αφού θα μπορούσαν είτε να ανέβουν στη Μακεδονία και να μετάσχουν στο κίνημα ενισχύοντας ουσιαστικά τη βασιλική παράταξη, είτε να προκαλέσουν αντιδράσεις στις μονάδες τους κατά της χούντας είτε ακόμα και να τις θέσουν υπό τον έλεγχο τους στερώντας από τη χούντα μονάδες ακόμα και μέσα στην Αττική, που ήλεγχαν ασφυκτικά. Όμως, όταν ο Δόβας πήρε στα χέρια του τη λίστα αυτή, η αντίδρασή του ήταν, πως αυτοί οι αξιωματικοί δεν του ήταν πρακτικά χρήσιμοι από τη στιγμή που ο Περίδης ήλεγχε ολόκληρο στρατό.⁷⁹ Το δεύτερο περιστατικό έγινε το βράδυ της 12^{ης} Δεκεμβρίου, δηλαδή λίγες ώρες πριν την εκδήλωση του κινήματος. Ο συνταγματάρχης Παναγιώτης Τσαρμπόπουλος, υπασπιστής του Βασιλιά και μυημένος στο κίνημα, επισκέφθηκε τον Κωνσταντίνο στο Τατόι και του δήλωσε πως το κίνημα ήταν καταδικασμένο να αποτύχει από τη στιγμή που οι στρατηγοί ήταν παντελώς ανίκανοι να οργανώσουν σωστά το κίνημα. Ο Βασιλιάς φανερά απογοητευμένος δήλωσε στο Τσαρμπόπουλο, πως πλέον δεν μπορούσε να κάνει πίσω αφού ουσιαστικά το κίνημα είχε ξεκινήσει.⁸⁰ Τα περιστατικά αυτά αποδεικνύουν αφενός πως οι στρατηγοί όχι μόνο δε κατανοούσαν πως έπρεπε να οργανωθεί ορθά ένα κίνημα, αν ήθελαν να έχει πιθανότητες επικράτησης, αλλά ακόμα και όταν τους προσφερόταν βοήθεια αυτοί δεν είχαν ιδέα πώς να την αξιοποιήσουν. Αφετέρου γίνεται φανερό πως οι μυημένοι στο βασιλικό κίνημα, βλέποντας τις ενέργειες των στρατηγών όχι μόνο έχασαν την πίστη τους για το επικείμενο εγχείρημα αλλά πήγαιναν και να το πραγματοποιήσουν με πεσμένο ηθικό σαν να γνώριζαν πως πήγαιναν «ως πρόβατα επί σφαγήν».

Παρ' όλους τους κακούς οιωνούς οι προετοιμασίες για το κίνημα συνεχίζονταν. Τη Κυριακή 10 Δεκεμβρίου, οργανώθηκε συνάντηση «κορυφής» στο κτήμα Κατσάμπα, λίγο έξω από το Τατόι, από τον επιχειρηματία και μυημένο στο κίνημα Χριστόφορο Στράτο. Σε αυτή συμμετείχαν ο Κωνσταντίνος, ο Παπάγος, ο Στράτος, οι στρατηγοί Δόβας, Τζανετής και Μαννέτας, οι υποπτέραρχοι Μιτσάκος και Νιανιάς και ο ταξίαρχος Φραγκίσκος. Στη συνάντηση καθορίστηκε το τελικό σχέδιο του βασιλικού διαγγέλματος, που θα απεύθυνε ο Βασιλιάς την ημέρα του κινήματος ενώ ο Στράτος ενημέρωσε τους παρευρισκόμενους πως είχε δρομολογήσει και την αναμετάδοσή του από το ραδιοφωνικό σταθμό Αθηνών. Επιπλέον ο στρατηγός Μαννέτας παρέλαβε το βασιλικό διάταγμα με το οποίο θα μετέβαινε στο «Πεντάγωνο» και θα απάλλασσε τον Αγγελή από τα καθήκοντά του ως Α/ΓΕΣ, αναλαμβάνοντάς τα ο ίδιος. Σε αυτό το σημείο ο Παπάγος διατύπωσε την άποψη πως η συγκεκριμένη ενέργεια δεν θα είχε

⁷⁹ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σσ. 24-25

⁸⁰ Βλ. ο.π. σσ. 29-30

κάποιο ουσιαστικό αποτέλεσμα και πως ήταν περιττή από τη στιγμή που το κίνημα δεν προέβλεπε κάποια άλλη ουσιαστική ενέργεια στην Αθήνα.⁸¹ Σημείωσε μάλιστα πως η κίνηση αυτή θα αποκάλυπτε τη βασιλική κίνηση την ώρα που ο Βασιλιάς δε θα είχε μεταβεί καν στη Καβάλα, στερώντας ουσιαστικά πολύτιμο χρόνο από το κίνημα να εδραιωθεί. Η δικαιολογημένη παρατήρηση του Παπάγου ωστόσο δεν εισακούστηκε και το σχέδιο παρέμεινε ως είχε.

Στις 12 Δεκεμβρίου ο Κωνσταντίνος, πραγματοποίησε αιφνιδιαστικές επισκέψεις σε διάφορες στρατιωτικές μονάδες της Αττικής. Ο λόγος που το έκανε ήταν για να φανεί ως φυσιολογική η μετάβαση του στη Μακεδονία την επόμενη ημέρα και για να υποθέσει η χούντα πως θα πρόκειται για μία ακόμα αιφνιδιαστική επιθεώρηση του Βασιλιά. Στο στρατόπεδο καταδρομών του Διονύσου, όπου διοικητής ήταν ο πιστός στη χούντα συνταγματάρχης Γεώργιος Κωνσταντόπουλος, κατά την επιθεώρηση διαπίστωσε πως η μονάδα είχε πραγματοποιήσει προηγουμένως άσκηση. Όταν λοιπόν ρώτησε τι άσκηση έγινε, ο Κωνσταντόπουλος απάντησε πως η άσκηση είχε ως στόχο τη κατάληψη του αεροδρομίου Τανάγρας!⁸² Προκειμένου να δικαιολογηθεί ο Κωνσταντόπουλος είπε πως σε καιρό πολέμου μία τέτοια ενέργεια, εναντίον εχθρικού αεροδρομίου φυσικά, περιλαμβάνεται στις ενέργειες των καταδρομών. Ο Κωνσταντίνος αφού είδε το σχέδιο δράσης της άσκησης, ενημέρωσε τον μνημένο στο κίνημα διοικητή της Τανάγρας σμήναρχο Πρωτόπαπα. Το βράδυ της ίδιας ημέρας παρατέθηκε δείπνο στην οικία Κορυζή όπου παρευρεθήκαν μεταξύ άλλων ο Κωνσταντίνος και ο Αμερικανός πρέσβης Τάλμποτ. Ο Τάλμποτ, που κατάλαβε τον εκνευρισμό και την ανησυχία του Βασιλιά, ο οποίος όλο το βράδυ καθόταν πιασμένος χέρι-χέρι με τη Βασίλισσα Άννα-Μαρία και τον προσκάλεσε μετά το πέρας του δείπνου να μεταβούν στο σπίτι του για ένα ποτό.⁸³ Ο Κωνσταντίνος αρνήθηκε καλώντας ωστόσο τον πρέσβη σε ακρόαση στις 08:10 πμ της επομένης στα Ανάκτορα Τατοΐου. Στις τρεις το ξημέρωμα ο Βασιλιάς ολοκλήρωσε την ηχογράφιση του βασιλικού διαγγέλματος και ενημέρωσε τον Παπάγο, πως σε λίγο θα το παραλάμβανε ο Νιανιάς προκειμένου να το παραδώσει στο Στράτο ώστε ο τελευταίος να μεριμνήσει για την αναμετάδοσή του από το ραδιοσταθμό Αθηνών.⁸⁴ Οι τελευταίες ενέργειες είχαν ολοκληρωθεί και οι κινηματίες ανέμεναν τη μεγάλη ημέρα.

⁸¹ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 45

⁸² Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 27

⁸³ Murtagh Peter, *Ο βιασμός της Ελλάδας*, Αθήνα, Παπαζήση (2005), σ. 259

⁸⁴ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 45

Εικόνα 7: Νοεμβριος 1967, ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Β' επιθεωρεί σπουδαστές της Σχολής Ικάρων

Β) Η έκρηξη του κινήματος και η αντίδραση της χούντας

Το πρωί της 13^{ης} Δεκεμβρίου, λίγο μετά τις 08:00 π.μ., ο Αμερικανός πρέσβης Φίλιπ Τάλμποτ μετέβη στα Ανάκτορα Τατοΐου προκειμένου να συναντηθεί με τον Βασιλιά, όπως είχαν συνεννοηθεί το προηγούμενο βράδυ. Στη συνάντηση που ακολούθησε ο Κωνσταντίνος ενημέρωσε τον Τάλμποτ για την επικείμενη κίνησή του να μεταβεί στη Βόρειο Ελλάδα και να επιχειρήσει κίνημα ανατροπής της χούντας. Του υπενθύμισε την υπόσχεση του Αμερικανού Προέδρου Τζόνσον, πως θα τον στήριζε με δημόσια δήλωσή του όταν θα αποτολμούσε δυναμική κίνηση εναντίον της χούντας, ενώ ζήτησε να ενημερωθεί για το βασιλικό κίνημα ο Αμερικανός πρόεδρος και να φροντίσει ο Τάλμποτ να μεταδοθεί το βασιλικό διάγγελμα από το ραδιοφωνικό σταθμό των ΗΠΑ στην Ελλάδα.⁸⁵ Επιπλέον ο Κωνσταντίνος ζήτησε από τον Τάλμποτ να του επιτραπεί η διοχέτευση οδηγιών προς τον Παναγιώτη Πιπινέλη, υπουργό Εξωτερικών, και τον αντιστράτηγο Γρηγόριο Σπαντιδάκη, αντιπρόεδρο της κυβέρνησης και υπουργό Εθνικής Αμύνης, που βρίσκονταν στη σύνοδο κορυφής του ΝΑΤΟ στις Βρυξέλες, ώστε να υποστηρίξουν διπλωματικά το βασιλικό εγχείρημα στο εξωτερικό.⁸⁶ Τέλος ζήτησε τη «συνδρομή» του αμερικανικού 6^{ου} Στόλου, με την πραγματοποίηση γυμνασίων πλησίον της Αθήνας σε μία προσπάθεια επίδειξης ισχύος εναντίον της χούντας.⁸⁷ Ο Τάλμποτ δεσμεύθηκε να ενημερώσει τον Τζόνσον και να επιτρέψει την ενημέρωση του Βασιλιά προς τους Πιπινέλη και Σπαντιδάκη αλλά απέκλισε οποιαδήποτε συμμετοχή του 6^{ου} Στόλου προς ενίσχυση του βασιλικού

⁸⁵ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 30

⁸⁶ Καρύκας Παντελής, *Αμερικανοί & βασιλικό κίνημα κατά της χούντας, Στρατοί & Τακτικές*, Αθήνα, Αιγίς Εκδοτική (2012), 20, σσ. 20-29

⁸⁷ Murtagh Peter, *Ο βιασμός της Ελλάδας*, Αθήνα, Παπαζήση (2005), σ. 259

κινήματος. Κατά την αποχώρηση του Τάλμποτ ο Κωνσταντίνος του ζήτησε να μεταβεί στο «Πεντάγωνο» προκειμένου να ενημερώσει τους αρχηγούς και τους επιτελάρχες πως η αμερικανική κυβέρνηση επιθυμούσε την εγκατάλειψη της εξουσίας από τη χούντα.⁸⁸ Ο Τάλμποτ αποχώρησε από το Τατόι και πραγματικά φαίνεται ότι προσπάθησε να συνδράμει το Βασιλιά, αποτελώντας ίσως τον μόνο αμερικανικό παράγοντα που είχε τη διάθεση να στηρίξει τη «βασιλική επανάσταση». Τηλεγράφησε στο State Department και ζήτησε να συνδράμουν οι ΗΠΑ τον Βασιλιά, επικαλούμενος την ανάγκη επανόδου της Ελλάδας στη συνταγματική νομιμότητα καθώς και τον κομμουνιστικό κίνδυνο, λέγοντας πως οι μόνοι κερδισμένοι από την παρούσα κρίση θα ήταν μόνο οι κομμουνιστές.⁸⁹ Ωστόσο οι Αμερικανοί τήρησαν στάση αναμονής και απαγόρευσαν στον Τάλμποτ την πραγματοποίηση τυχόν μεσολαβητικής δράσης από μέρους του.

Λίγο μετά την αποχώρηση Τάλμποτ έφθασαν στο Τατόι ο Λεωνίδας Παπάγος, ο στρατηγός Δόβας και ο Μουτούσης, υπασπιστής του Βασιλιά. Κατά την άνοδό τους διασταυρώθηκαν με τον έτερο υπασπιστή του Βασιλιά, συνταγματάρχη Βαγενά, ο οποίος ήταν έμπιστος της χούντας. Για να μην αντιληφθεί κάτι από την όλη κίνηση, ο Κωνσταντίνος τον έστειλε στο «Πεντάγωνο», προκειμένου να ενημερώσει ότι ο Βασιλιάς θα επιθεωρούσε κάποια μονάδα.⁹⁰ Στις 09:30 π.μ. έφθασε στο Τατόι και ο πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Κόλλιας, ο οποίος είχε κληθεί για ακρόαση ήδη από τις 10 Δεκεμβρίου, χωρίς να γνωρίζει τον ακριβή λόγο της ακροάσεως. Με την άφιξή του συνάντησε τον Κωνσταντίνο, ντυμένο με στολή εκστρατείας, ο οποίος τον ενημέρωσε για τη πρόθεσή του να μεταβεί στη Μακεδονία και να ηγηθεί στρατιωτικού κινήματος με σκοπό την ανατροπή της χούντας.⁹¹ Ο Κόλλιας, αν και αιφνιδιάστηκε από το λόγο του Βασιλιά, δέχθηκε να τον ακολουθήσει. Αν και ο Βασιλιάς τον είχε προϊδεάσει κάποια στιγμή, πως θα πήγαιναν μαζί στη Μακεδονία κάποια στιγμή και πως ο κόσμος θα τους δεχόταν με μεγάλο ενθουσιασμό, ο ίδιος δεν είχε δώσει ιδιαίτερη σημασία αλλά και αργότερα όταν ο Βασιλιάς του εξέφρασε την πρόθεσή του να ενεργήσει κίνηση εναντίον της δικτατορίας δεν του είχε δώσει πιο ουσιαστικές πληροφορίες.⁹² Ο πρωθυπουργός ήταν τόσο ανενήμερος για την κίνηση του Βασιλιά, που προσήλθε στα Ανάκτορα χωρίς να έχει μαζί του καπέλο και παλτό, που θα ήταν απαραίτητα για το κρύο της εποχής στη Βόρειο Ελλάδα, ενώ είχε πάνω του μόλις 3000 δραχμές.⁹³ Ο Κόλλιας, που ήταν σαράντα χρόνια παντρεμένος και δεν είχε αποχωριστεί ποτέ τη γυναίκα του, ζήτησε από τον Βασιλιά να της τηλεφωνήσει για να την ενημερώσει, αλλά ο Κωνσταντίνος τον απέτρεψε καθώς είχε

⁸⁸ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 30

⁸⁹ Καρύκας Παντελής, *Αμερικανοί & βασιλικό κίνημα κατά της χούντας, Στρατοί & Τακτικές*, Αθήνα, Αιγίς Εκδοτική (2012), 20, σσ. 20-29

⁹⁰ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 47

⁹¹ Κόλλιας Κωνσταντίνος, *Βασιλεύς και Επανάστασις 1967*, Αθήνα, Ιδία Έκδοση (1984), σ. 96

⁹² Στεφανοπούλου Αλεξάνδρα, 13 Δεκεμβρίου 1967, Αθήνα, Φερενίκη (2010), σ. 47

⁹³ Κόλλιας Κωνσταντίνος, *Βασιλεύς και Επανάστασις 1967*, Αθήνα, Ιδία Έκδοση (1984), σ. 96

κόψει την τηλεφωνική επικοινωνία των Ανακτόρων, για λόγους ασφάλειας.⁹⁴ Της έγραψε όμως ένα σημείωμα το οποίο της το μετέφερε ένας εκ των έμπιστων του Βασιλιά.

Στο μεταξύ οι αφίξεις συνεχίζονταν στα Ανάκτορα Τατοΐου. Μέχρι τις 10:00 πμ είχε προσέλθει, ο Βασίλης Κουτήφαρης, προσωπικός γιατρός της Βασίλισσας Άννας-Μαρίας η οποία την περίοδο εκείνη κυοφορούσε. Ο γιατρός δεν είχε καμία απολύτως ιδέα για το βασιλικό κίνημα και κλήθηκε να συνοδεύσει τη βασιλική οικογένεια, για στοιχειώδεις λόγους ασφαλείας της εγκυμονούσας Βασίλισσας.⁹⁵ Ο Κουτήφαρης δέχθηκε με προθυμία. Μέχρι τις 10:20 πμ είχαν συγκεντρωθεί στα Ανάκτορα, οι Παπάγος, Δόβας, Κουτήφαρης, Κόλλιας και ο Α/ΓΕΑ αντιπτέραρχος Αντωνάκος. Εκείνη την ώρα ο υποσημηναγός Κουκουλομάτης τηλεφώνησε στο στρατηγό Δόβα και του έδωσε το σύνθημα έναρξης του κινήματος, καθώς οι καιρικές συνθήκες επέτρεπαν την αεροπορική μετάβαση του Βασιλιά στη Καβάλα. Από την αεροπορική βάση της Τανάγρας απογειώθηκαν στις 10:30 πμ δύο αεροσκάφη και ένα ελικόπτερο. Το πρώτο αεροσκάφος με προορισμό τη Καβάλα, ένα Gulfstream P-9, και με κυβερνήτη τον επισμηναγό Παύλο Ιωαννίδη, μετέφερε τον Βασιλιά, την οικογένεια του και τους Κόλλια, Κουτήφαρη, Δόβα, Παπάγο, την κυβερνάντα των πριγκίπων Σεσίλια και τον υπασπιστή του Βασιλιά Μουτούση.⁹⁶ Το ελικόπτερο με κυβερνήτη τον σμηναγό Παπαδόπουλο απογειώθηκε και αυτό για τη Καβάλα για να διευκολύνει την μεταφορά του Κωνσταντίνου ανάμεσα στις στρατιωτικές μονάδες του κινήματος. Το δεύτερο αεροσκάφος, μία Dakota C-47 με κυβερνήτη τον επισμηναγό Γεράσιμο Φραγκιά και προορισμό αρχικά τη Λάρισα, μετέφερε τον Α/ΓΕΑ αντιπτέραρχο Αντωνάκο και τον υπασπιστή του Βασιλιά Παπαγεωργίου. Εκεί ο Αντωνάκος θα αναλάμβανε τη διοίκηση των αεροπορικών δυνάμεων της χώρας με κέντρο το ΑΤΑ και θα παρέδιδε στο στρατηγό Κόλλια το μαγνητοφωνημένο βασιλικό διάγγελμα, προκειμένου να αναμεταδοθεί από τον τοπικό ραδιοφωνικό Σταθμό.

Μετά την απογείωση των αεροσκαφών ο διοικητής της Τανάγρας σμήναρχος Πρωτόπαπας, ενημέρωσε τον διοικητή της 113 ΠΜ στη Θεσσαλονίκη, σμήναρχο Τσασάκο, πως «*Το πουλί πέταξε*», δίνοντας το σύνθημα της αναχώρησης του Βασιλιά.⁹⁷ Αμέσως μετά την άφιξη του Αντωνάκου στη Λάρισα, ο Α/ΓΕΑ εξέδωσε διαταγή με την οποία έθετε όλες τις αεροπορικές δυνάμεις της χώρας σε κατάσταση επιφυλακής, γνωστοποίησε πως όλες οι διαταγές προς την Αεροπορία θα δίδονται από τον ίδιο μέσω του ΑΤΑ Λάρισας κα όχι από το ΓΕΑ στην Αθήνα ενώ διέταξε όλες οι αεροπορικές βάσεις να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα ασφαλείας προκειμένου να αποτρέψουν τυχόν κατάληψή τους από μονάδες του στρατού ξηράς.

⁹⁴ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 32

⁹⁵ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 47

⁹⁶ Στεφανοπούλου Αλεξάνδρα, 13 Δεκεμβρίου 1967, Αθήνα, Φερενίκη (2010), σ. 55

⁹⁷ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 33

Τέλος διέταξε τον μνημένο διοικητή της 116 ΠΜ στον Άραξο σμήναρχο Βαγιακάκο, να απογειωθούν τέσσερα αεροσκάφη F-104G προκειμένου να πετάζουν πάνω από την Αθήνα και ειδικά το «Πεντάγωνο» σε ένδειξη συμπαράστασης στον Βασιλιά αλλά και για την τόνωση του λαϊκού φρονήματος.⁹⁸ Ο Βαγιακάκος, που ήταν από τους πιο μαχητικούς υποστηρικτές του κινήματος εκτέλεσε αμέσως τις διαταγές. Ο Αντωνάκος είχε φροντίσει μεθοδικά, όλο το προηγούμενο διάστημα, οι διοικητές των κυριότερων αεροδρομίων της Βασιλικής Αεροπορίας να είναι αξιωματικοί πιστοί στον Βασιλιά. Έτσι εκτός από τους σμηνάρχους Πρωτόπαπα (Τανάγρα), Βαγιακάκο (Άραξος), Τσασάκο (Σέδες-Θεσσαλονίκη) και Διακουμάκος (Αγχίαλος), που ήταν ήδη μνημένοι στο κίνημα, και οι υπόλοιποι διοικητές καίριων μονάδων της αεροπορίας, σμηνάρχои Γεώργιος Λιβαδάς (112 ΠΜ-Ελευσίνα), Γεώργιος Πανταζής (128 ΣΕΤΗ-Καβούρι), Γεώργιος Πνευματικός (αεροδρόμιο Τατοΐου) και Ιωάννης Πιερουτσάκος (123 ΠΤΕ-Τατόι), είχαν επιλεγεί με κριτήριο, εκτός των ικανοτήτων τους, να είναι πρόθυμοι να συνδράμουν τον Κωνσταντίνο την ώρα της ενέργειάς του εναντίον της χούντας.⁹⁹ Επιπλέον μετά την ενημέρωση του Αντωνάκου, ο Βαγιακάκος ενημέρωσε για το βασιλικό κίνημα τους διοικητές της 117 ΠΜ στην Ανδραβίδα, της Σχολής Ικάρων στην Καλαμάτα και των Αεροπορικών Αποσπασμάτων Αγρινίου και Ακτίου, καθώς στα δύο τελευταία στάθμευαν αεροσκάφη λόγω της πρόσφατης κρίσης του Κυπριακού, προκειμένου να μη βρεθούν αντιμέτωποι μεταξύ τους και να συντονίσουν τις κινήσεις τους, κάτι που τελικά επετεύχθη.¹⁰⁰ Πράγματι η Βασιλική Αεροπορία στο σύνολο της υποστήριξε το κίνημα του Βασιλιά και έδρασε υποδειγματικά καθ' όλη τη διάρκειά του.

Από την άλλη μεριά το Βασιλικό Ναυτικό έδρασε και αυτό ανάλογα με την αεροπορία. Ο Α/ΓΕΝ αντιναύαρχος Ιπποκράτης Δέδες, που δεν ήταν μνημένος στο κίνημα, ενημερώθηκε για αυτό περί τις 11:00 το πρωί της 13^{ης} Δεκεμβρίου και συντάχθηκε αμέσως στο πλευρό του Κωνσταντίνου. Ο Δέδες ενημερώθηκε από τον πλωτάρχη Γεώργιο Μάντζαρη, επικεφαλής επικοινωνίας του ΓΕΝ, καθώς ένας ασυρματιστής του γραφείου του είχε «πιάσει» κάποιο σήμα που ανέφερε πως ο Κωνσταντίνος βρισκόταν στην Βόρειο Ελλάδα και καλούσε τις ένοπλες δυνάμεις σε συστράτευση για ανατροπή της δικτατορίας.¹⁰¹ Αμέσως από το Αρχηγείο ΓΕΝ στην πλατεία Κλαυθμώνος εξέδωσε διαταγή με την οποία ενημέρωνε τους Αρχηγούς των Στόλων Αιγαίου και Κρητικού-Ιουνίου Πελάγους, υποναυάρχους Εμμανουήλ Πάνα και Αντώνιο Ροζάκη αντίστοιχα πως «*Επήλθε ρίξης Βασιλέως και Επαναστάσεως*» και τους διέταξε να αποπλεύσουν τάχιστα με όλες τους τις δυνάμεις προς Βορρά «*υπακούοντες εις τον Βασιλέα*».¹⁰² Από το Ναύσταθμο της Σούδας στη Κρήτη ο

⁹⁸ Στεφανοπούλου Αλεξάνδρα, 13 Δεκεμβρίου 1967, Αθήνα, Φερενίκη (2010), σσ. 59-60

⁹⁹ Μπαρμπής Κωστας, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΙ 13^η ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ, Αθήνα, Λόγος (1997) σ. 389

¹⁰⁰ Στεφανοπούλου Αλεξάνδρα, 13 Δεκεμβρίου 1967, Αθήνα, Φερενίκη (2010), σ. 61

¹⁰¹ Μπαρμπής Κωστας, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΙ 13^η ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ, Αθήνα, Λόγος (1997) σ. 445

¹⁰² Χατζηδάκης Μάνος, *Βασιλεύς ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β΄, ΟΣΑ «ΕΙΠΕ» και ΟΣΑ... ΔΕΝ ΕΙΠΕ*, Αθήνα, Πελασγός (2015), σ.211

στόλος, με επικεφαλής τον ήδη μυημένο στο κίνημα Αρχηγό Στόλου Κρητικού και Ιονίου Πελάγους υποναύαρχο Ροζάκη απέπλευσε με προορισμό τη Καβάλα.¹⁰³ Ο Αρχηγός Στόλου του Αιγαίου Πελάγους υποναύαρχος Πάνας, συγκάλεσε γύρω στις 12:00 μμ σύσκεψη των διοικητών μοιρών του Βασιλικού Ναυτικού αρχιπλοίαρχους Σωτηρίου, Μόραλη, Μπακόπουλο, Δανιήλ και Μουρίκη, τους οποίους ενημέρωσε για τη κίνηση του Βασιλιά και τους διέταξε να ετοιμαστούν για να αποπλεύσουν στην Βόρειο Ελλάδα. Οι διοικητές συντάχθηκαν με το βασιλικό κίνημα και ξεκίνησαν προετοιμασία των σκαφών τους αλλά διατυπώθηκαν ορισμένες διαφωνίες καθώς για να κινητοποιηθεί ο στόλος χρειαζόταν το πολύ τέσσερις ώρες προετοιμασίας των μηχανών των πλοίων και ο Πάνας αποφάσισε να εξαντλήσει το χρονικό περιθώριο.¹⁰⁴ Ο Μουρίκης τόνισε την ανάγκη άμεσου απόπλου και για αυτό μετά τις 12:30 μμ απέπλευσε από το Ναύσταθμο της Σαλαμίνας με τη μοίρα του προκειμένου να συνενωθεί με τις δυνάμεις του Ροζάκη.

Εικόνα 8(Αριστερά): Ο Αρχηγός ΓΕΑ αντιπέραρχος Γεώργιος Αντωνάκος

Εικόνα 9(Δεξιά): Ο Αρχηγός ΓΕΝ αντιναύαρχος Ιπποκράτης Δέδες, παρόλο που δεν ήταν μυημένος στο βασιλικό κίνημα συντάχθηκε αμέσως με τον Βασιλιά Κωνσταντίνο Β΄

Όμως τα πρώτα δείγματα πως το κίνημα δεν θα είχε την κατάληξη που αναμενόταν είχαν μόλις διαφανεί. Στις 11:30 πμ ο αντιστράτηγος Μαννέτας μετέβη στο γραφείο του Α/ΓΕΣ αντιστράτηγου Αγγελή και του παρέδωσε το φάκελο με τη βασιλική διαταγή. Το βασιλικό διάταγμα που παρέλαβε ο Αγγελής τον ενημέρωνε για την απόφαση του Βασιλιά να αναλάβει προσωπικά την ηγεσία των ενόπλων δυνάμεων και των σωμάτων ασφαλείας για να ανατρέψει την «επικίνδυνη εκτροπή της διακυβερνήσεως», τον απάλλαξε των καθηκόντων του και τον υποχρέωνε να παραδώσει την αρχηγεία του ΓΕΣ στον Μαννέτα, ενώ τέλος τον καλούσε να συνδράμει τόσο το Μαννέτα όσο και τον ίδιο και να αντιμετωπίσει, ως ανώτατος αξιωματικός, τυχόν αντιδράσεις φιλοχουντικών αξιωματικών κατά του κινήματος. Αν

¹⁰³ Κωνσταντίνος Β΄, *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σσ. 33-34

¹⁰⁴ Μπαρμπής Κωστας, *ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΙ 13^η ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ*, Αθήνα, Λόγος (1997) σ. 447

και αμφιταλαντεύτηκε στην αρχή για πολύ λίγο, ο Αγγελής κάλεσε δύο υπασπιστές του, οι οποίοι περιόρισαν τον Μαννέτα στο γραφείο του. Η κίνηση Μαννέτα πραγματικά όχι μόνο δεν είχε προσφέρει τίποτα στο βασιλικό κίνημα, όπως είχε επισημάνει και ο Παπάγος στη συνάντησή της 10^{ης} Δεκεμβρίου, αλλά στέρησε από το όλο εγχείρημα πολύτιμο χρόνο εδραίωσης. Όταν την επομένη ημέρα ο Αγγελής συνάντησε τον συλληφθέντα πλέον στρατηγό Περίδη, του επισήμανε πως αν ο Μαννέτας είχε εμφανιστεί σε αυτόν μία ώρα αργότερα, ο ίδιος θα βρισκόταν στη θέση του Περίδη.¹⁰⁵ Αμέσως μετά την απομάκρυνση του Μαννέτα, ο Αγγελής έθεσε το «Πεντάγωνο» σε κατάσταση πολιορκίας και ενημέρωσε τους πρωταίτιους της χούντας για το βασιλικό κίνημα.

Στο μεταξύ ο Βασιλιάς και η συνοδεία του έφθασαν στη Καβάλα, αλλά τα πράγματα και εκεί δεν πήγαιναν καλά. Πετώντας πάνω από το αεροδρόμιο της Καβάλας ο Κωνσταντίνος παρατήρησε πως δεν υπήρχε κανένας εκεί. Μετά από λίγο κατέφθασαν τρία στρατιωτικά τζιπ, οπότε και πάρθηκε η απόφαση να προσγειωθούν. Τους υποδέχθηκε ο διοικητής της XI Μεραρχίας, που έδρευε στην πόλη, υποστράτηγος Εμμανουήλ Κεχαγιάς, τον οποίο ο Περίδης τον είχε ενημερώσει κυριολεκτικά την τελευταία στιγμή.¹⁰⁶ Με την άφιξη τους οι Βασιλείς και η συνοδεία τους μετέβησαν στο ξενοδοχείο ΑΣΤΗΡ όπου κατέλυσε η βασιλική οικογένεια ενώ ο Βασιλιάς και οι υπόλοιποι κατευθύνθηκαν στην έδρα της XI Μεραρχίας. Την ίδια ώρα, λίγο μετά τις 12:00 μμ, μεταδόθηκε από τους ραδιοφωνικούς σταθμούς Λάρισας, Καβάλας, Ορεστιάδας και Κομοτηνής το βασιλικό διάγγελμα, ενώ ένα αεροσκάφος απογειώθηκε από τη Καβάλα, με προορισμό τη Ρόδο προκειμένου να μεταφέρει και εκεί το βασιλικό διάγγελμα.¹⁰⁷ Ωστόσο με την άφιξή του στη Ρόδο το αεροσκάφος περικυκλώθηκε και καταλήφθηκε από πιστές στη χούντα στρατιωτικές δυνάμεις.

Στο διάγγελμα ο Κωνσταντίνος αρχικά έλεγε προς τον ελληνικό λαό πως «*Επέστη η στιγμή να ακούσετε τη φωνή του Βασιλέως σας*» τονίζοντας ουσιαστικά την αδυναμία επικοινωνίας με τον λαό που του είχε επιβάλει η χούντα από τον Απρίλιο του 1967, ενώ ακολούθως επεσήμανε πως ανέλαβε πρωτοβουλία ανατροπής της δικτατορίας για λόγους εθνικού συμφέροντος με βασικότερο στόχο «*ίνα η χώρα επανέλθει εις την δημοκρατικήν ομαλότητα*».¹⁰⁸ Στη συνέχεια κατηγόρησε τη χούντα ότι «*επλαστογράφησεν ακόμη και το όνομά μου*», πως αναγκάστηκε να τη δεχθεί ως τετελεσμένο γεγονός για να αποφευχθεί αιματοχυσία και επειδή πίστεψε πως με ήπια μέσα θα μπορούσε να επισπεύσει σύντομα την επάνοδο της Ελλάδος στη

¹⁰⁵ Καράγιωργας Γιώργος, *Από τον ΙΔΕΑ στη ΧΟΥΝΤΑ*, Αθήνα, Παπαζήση (1975), σ. 73

¹⁰⁶ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σσ. 35-36

¹⁰⁷ Στεφανοπούλου Αλεξάνδρα, 13 Δεκεμβρίου 1967, Αθήνα, Φερενίκη (2010), σ. 85

¹⁰⁸ https://www.greekroyalfamily.gr/images/stories/eggrafa_afieromata/DIAGELLMA.pdf (Πρόσβαση 12/03/2023)

συνταγματική νομιμότητα. Επιπλέον δήλωνε πως δεν ήταν πλέον διατεθειμένος να επιτρέψει τη διακυβέρνηση της χώρας από τη χούντα, που ουσιαστικά προσπαθούσε να εδραιωθεί στην εξουσία, πως για τη σύνταξη και την εφαρμογή του νέου συντάγματος, που είχε υποσχεθεί η «Επανάσταση» υπήρχε πλήρης ασάφεια και πως επιθυμούσε να αποκαταστήσει την πειθαρχία στο στράτευμα, που είχε διασαλευτεί από τη δικτατορία, ενώ καλούσε το στρατό να διαφυλάξει «*τας δάφνας του*», δηλώνοντας προς το λαό πως οι Ένοπλες Δυνάμεις και τα Σώματα Ασφαλείας βρίσκονταν με το μέρος του.¹⁰⁹ Επίσης δήλωνε πως με την ανατροπή της δικτατορίας δε θα επικρατούσε πνεύμα αντεκδίκησης και μνησικακίας, αλλά επεσήμανε πως δε θα γίνονταν πλέον αποδεκτή καμία κίνηση ανατροπής ή ανυπακοής «*οι οποίαι θα παταχθούν αμειλίκτως*». Τέλος τόνιζε πως δε θα υπάρξει καμία συνεργασία τους κομμουνιστές που επέφεραν καταστροφές κατά την τελευταία εικοσαετία, μόλυναν την νεολαία και αποσκοπούσαν στην ανατροπή του κοινωνικοπολιτικού συστήματος, ενώ κάλεσε τον ελληνικό λαό να συστρατευθεί μαζί του για την αποκατάσταση της ελευθερίας και της δημοκρατίας αλλά και την επίτευξη ενός ευτυχούς, παραγωγικού και αντάξιου «*της φυλής μας μέλλον*».

Η είδηση της άφιξης του Βασιλιά αλλά και της προσπάθειας του να ανατρέψει τη δικτατορία μεταδόθηκαν στη Καβάλα και ο λαός βγήκε στους δρόμους σε ένδειξη υποστήριξης του Κωνσταντίνου, πραγματοποιώντας μεγάλη συγκέντρωση έξω από το ξενοδοχείο «ΑΣΤΗΡ». Η τοπική εφημερίδα «Πρωινή» κυκλοφόρησε έκτακτο φύλο με τίτλο «*Η Α.Μ. Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΠΡΟΜΑΧΟΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ*» ενώ δημοσίευσε το βασιλικό διάγγελμα αλλά και το διάγγελμα του πρωθυπουργού Κόλλια και τη διακοίνωση του στρατηγού Περίδη.¹¹⁰ Οι λαϊκές εκδηλώσεις κορυφώθηκαν όταν ο Κωνσταντίνος επέστρεψε στο ξενοδοχείο «ΑΣΤΗΡ» κατά της 02:30 μμ.¹¹¹ Δυστυχώς οι λαϊκές εκδηλώσεις κυριάρχησαν μόνο στη Καβάλα αφού η μεγαλύτερη μερίδα του ελληνικού λαού είτε δεν είχε καν πληροφορηθεί τη βασιλική κίνηση είτε η χούντα είχε ήδη προλάβει και είχε κινητοποιήσει τις δυνάμεις της προς αποτροπή διασάλευσης της «τάξης».

¹⁰⁹ https://www.greekroyalfamily.gr/images/stories/eggrafa_afieromata/DIAGELLMA.pdf (Πρόσβαση 12/03/2023)

¹¹⁰ Εφημ. *Πρωινή* Έκτακτη Έκδοση 13/12/1967

¹¹¹ Κόλλιας Κωνσταντίνος, *Βασιλεύς και Επανάστασις 1967*, Αθήνα, Ιδία Έκδοση (1984), σ. 103

Εικόνα 10: Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Β' γίνεται δεκτός με λαϊκές επευφημίες από τους κατοίκους της Καβάλας κατά τη μεσημβρινή του άφιξη στο ξενοδοχείο «ΑΣΤΗΡ»

Γ) Η αποτυχία του κινήματος και η φυγή του Βασιλιά

Από την εγκατάστασή του στο αρχηγείο της XI Μεραρχίας στη Καβάλα ο Κωνσταντίνος δεν είχε ενημερωθεί για τη σύλληψη του Μαννέτα και την κινητοποίηση των χουντικών στην Αθήνα. Σε όλο αυτό το διάστημα και ενώ προσπαθούσε να έλθει σε συνεννόηση και με τους υπόλοιπους μη-μυημένους διοικητές των μεγάλων στρατιωτικών σχηματισμών της Βορείου Ελλάδος δεν είχε εικόνα όχι μόνο για το τι συνέβαινε στην Αθήνα αλλά ούτε και στη Θεσσαλονίκη που ήταν ο κυριότερος στόχος του κινήματος. Στην Αθήνα μετά τη σύλληψη του Μαννέτα και την ενημέρωση των πρωταίτιων της χούντας από τον Αγγελή προσήλθαν στο «Πεντάγωνο» ο Παπαδόπουλος και τα υπόλοιπα μέλη του υπουργικού συμβουλίου. Στις 12:00 μμ τανκς και μονάδες πιστές στη χούντα βγήκαν στους δρόμους της Αθήνας και κατέλαβαν τον ΟΤΕ και τον ραδιοφωνικό σταθμό Αθηνών. Σύμφωνα με το σχέδιο των κινηματιών ο Χριστόφορος Στράτος είχε υποσχεθεί ο ραδιοσταθμός να μεταδώσει το βασιλικό διάγγελμα, ενώ στην περίπτωση που αυτό δε θα μπορούσε να γίνει να τον αχρήστευε, ωστόσο δε συνέβη τίποτε από τα δύο.¹¹² Την ίδια ώρα τα αεροσκάφη που είχαν απογειωθεί από τον Άραξο αλλά και άλλες αεροπορικές βάσεις έφθασαν πάνω από την Αθήνα. Αντί του βασιλικού διαγγέλματος το ραδιόφωνο μετέδιδε μήνυμα της χούντας που ενημέρωνε τον ελληνικό λαό πως πραγματοποιείται «*συννομιωσία και απόπειρα καταλύσεως του κράτους*» από κοινούς τυχοδιώκτες, οι οποίοι «*παρέσυραν και παραπλάνησαν τον Βασιλέα*», ενώ έκανε γνωστό πως το σύνολο των ενόπλων δυνάμεων και των σωμάτων ασφαλείας βρίσκονται με το μέρος της «Επανάστασεως».¹¹³ Ωστόσο την ίδια στιγμή τα αεροπλάνα της Βασιλικής Αεροπορίας έριχναν χαρτιά με το βασιλικό

¹¹² Κόλλιας Κωνσταντίνος, *Βασιλείς και Επανάστασις 1967*, Αθήνα, Ιδία Έκδοση (1984), σ. 104

¹¹³ Στεφανοπούλου Αλεξάνδρα, 13 Δεκεμβρίου 1967, Αθήνα, Φερενίκη (2010), σσ. 98-99

διάγγελμα και πραγματοποιούσαν απειλητικές πτήσεις πάνω από το «Πεντάγωνο». Ο Αγγελής προσπάθησε να επικοινωνήσει με τη Θεσσαλονίκη αλλά οι επικοινωνίες είχαν κοπεί από την 1^η Στρατιά του αντιστράτηγου Κόλλια στη Λάρισα. Ο Κόλλιας είχε καταφέρει να καταστεί κύριος της κατάστασης στη Θεσσαλία έχοντας ενημερώσει τους διοικητές των Α' και Β' ΣΣ, να κινηθούν αφενός προς Θεσσαλονίκη και αφετέρου να κλείσουν το δρόμο στους χουντικούς προς τη Κεντρική και Βόρεια Ελλάδα. Ήταν από τα λιγοστά σημεία του βασιλικού κινήματος που προχώρησε κατά τα προβλεπόμενα.

Οι χουντικοί αφού κατάλαβαν τι συνέβαινε έδωσαν οδηγίες σε στρατιωτικές δυνάμεις στην Αθήνα και την Πελοπόννησο να καταλάβουν τα αεροδρόμια. Καθώς οι πραξικοπηματίες δεν μπόρεσαν να βρουν τον Αντωνάκο, τον αντικατέστησαν με τον υπαρχηγό του ΓΕΑ υποπτέραρχο Δημήτριο Κωστάκο, με τον τελευταίο να εκδίδει διαταγή προς όλες τις μονάδες της αεροπορίας να συμμορφωθούν με τις εντολές της «νόμιμης» κυβέρνησης, κάτι στο οποίο η αεροπορία δεν υπάκουσε. Άρματα μάχης και μονάδες καταδρομών άρχισαν να κινούνται προς τα αεροδρόμια Ελευσίνας, Τανάγρας, Αράξου και Αγχίαλου. Στη Τανάγρα ο σμήναρχος Πρωτόπαπας κλήθηκε από το διοικητή του αποσπάσματος, που τον έχει περικυκλώσει, να παραδώσει το αεροδρόμιο. Ο Πρωτόπαπας αρνήθηκε να παραδοθεί και οι δυνάμεις των χουντικών άνοιξαν πυρ εναντίον του αεροδρομίου με αποτέλεσμα τέσσερις νεκρούς σμηνίτες.¹¹⁴ Αποτέλεσμα αυτής της ενέργειας ήταν να επικρατήσει φανατισμός εντός του αεροδρομίου ενώ ο Πρωτόπαπας διέταξε οριζοντίωση των αντιαεροπορικών πυροβόλων με στόχο τα άρματα μάχης και έφοδο των σμηνιτών εναντίον τους, οι οποίοι κατέλαβαν τα άρματα και οδήγησαν το υπόλοιπο απόσπασμα σε φυγή.

Στον Αράξο ο σμήναρχος Βαγιακάκος, ενημερώθηκε πως δυνάμεις καταδρομών είχαν αφιχθεί στην Πάτρα με σκοπό να καταλάβουν το αεροδρόμιο. Διέταξε τις δυνάμεις ασφαλείας να λάβουν θέσεις μάχης και απέστειλε στο «Πεντάγωνο» σήμα με το οποίο έκανε γνωστό πως ούτε η 116 ΠΜ ούτε η γειτονική της 124 ΠΒΕ θα παραδίδονταν στο στρατό ξηράς, πως διέθετε περισσότερους από 4500 άνδρες, μαζί με την 124 ΠΒΕ, 60 οριζοντιωμένα αντιαεροπορικά πυροβόλα, δηλαδή έτοιμα να αντιμετωπίσουν άρματα μάχης και πεζό προσωπικό, και 20 ετοιμοπόλεμα αεροσκάφη F-104G και πως θα αντιμετώπιζε τυχόν απόπειρα κατάληψης του Αράξου δια των όπλων.¹¹⁵ Μετά από αυτό το μήνυμα ο νέος «Αρχηγός» ΓΕΑ υποπτέραρχος Κωστάκος τηλεφώνησε στον Βαγιακάκο και τον διέταξε να υπακούσει σε αυτόν και όχι στον Α/ΓΕΑ Αντωνάκο. Ο διοικητής της 116 ΠΜ απάντησε πως δεχόταν διαταγές μόνο με Βασιλικό Διάταγμα προερχόμενο από το ΑΤΑ Λάρισας υπογεγραμμένο από τον Βασιλιά και από το νόμιμο Α/ΓΕΑ αντιπτέραρχο Αντωνάκο.¹¹⁶ Μετά και από αυτή τη συνομιλία οι δυνάμεις της χούντας στην Πάτρα δεν επεχείρησαν οποιαδήποτε ενέργεια κατά του Αράξου. Ανάλογο σκηνικό

¹¹⁴ Μπαρμπής Κωστας, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΙ 13^η ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ, Αθήνα, Λόγος (1997) σ. 408

¹¹⁵ Στεφανοπούλου Αλεξάνδρα, 13 Δεκεμβρίου 1967, Αθήνα, Φερενίκη (2010), σ. 126

¹¹⁶ Μπαρμπής Κωστας, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΙ 13^η ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ, Αθήνα, Λόγος (1997) σ. 426

εκτυλίχθηκε και στην 111 ΠΜ της Αγχιάλου όπου ο διοικητής της σμήναρχος Διακουμάκος, μόλις πληροφορήθηκε από περίπολο σμηνιτών πως φορτηγά με στρατιώτες κινούνταν στην εθνική οδό και κατευθύνονταν προς τη βάση του, έστειλε ελικόπτερο το οποίο με τηλεβόα ειδοποίησε τον επικεφαλής, πως στην περίπτωση που το απόσπασμα περάσει τα διόδια θα δεχόταν πυρά.¹¹⁷ Αποτέλεσμα αυτού του γεγονότος ήταν το απόσπασμα να ακινητοποιηθεί.

Εικόνα 11: Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Β' με το διοικητή της 116 ΠΜ σμήναρχο Γεώργιο Βαγιακάκο (δεξιά) στην αεροπορική βάση του Αράξου, λίγους μήνες πριν το κίνημα της 13^{ης} Δεκεμβρίου 1967

Στα αεροδρόμια Σέδες της Θεσσαλονίκης και της Ελευσίνας όμως τα πράγματα εξελίχθηκαν αρνητικά για τον Βασιλιά. Ο διοικητής της 113 ΠΜ του Σέδες σμήναρχος Τσασάκος, που ήταν μυημένος στο κίνημα, θα καλούσε σύμφωνα με το σχέδιο του κινήματος το διοικητή του γειτονικού τάγματος πεζικού αντισυνταγματάρχη Τασόπουλο δήθεν για καφέ και θα προσπαθούσε να τον πάρει με το μέρος του Βασιλιά, διαφορετικά θα έπρεπε να τον συλλάβει. Για να συνδράμει τον Τσασάκο, ο στρατηγός Περίδης είχε στείλει δύο έμπιστους του αντισυνταγματάρχες, οι οποίοι θα αναλάμβαναν τη διοίκηση του τάγματος αν ο Τασόπουλος δεν προσχωρούσε στο κίνημα. Πράγματι, οι δύο αντισυνταγματάρχες, αφού πρώτα επεσήμαναν στον Τσασάκο πως θα ήταν καλύτερα να προσεταιριστούν αυτοί πρώτα τον Τασόπουλο ως «στραταίου», μετέβησαν στο τάγμα του και τον ενημέρωσαν για το κίνημα του Βασιλιά αλλά αποχώρησαν μετά από αρκετή ώρα χωρίς να έχουν λάβει διαβεβαίωση για την προσχώρησή του ή μη στο κίνημα και κυρίως χωρίς να ενημερώσουν καν τον Τσασάκο.¹¹⁸ Αποτέλεσμα αυτού του γεγονότος ήταν τελικά ο Τασόπουλος να καλέσει αυτός τον Τσασάκο στο τάγμα του, να τον θέσει υπό περιορισμό και μετά με τις δυνάμεις του να εισχωρήσει και να καταλάβει πλήρως την 113 ΠΜ. Αντί λοιπόν ο Τσασάκος να συλλάβει τον Τασόπουλο, όχι μόνο συνέβη το

¹¹⁷ Μπαρμπής Κωστας, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΙ 13η ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ, Αθήνα, Λόγος (1997). σ. 418

¹¹⁸ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σσ. 36-37

αντίθετο αλλά χάθηκε και η 113 ΠΜ. Ως προς την 112 ΠΜ στην Ελευσίνα συνέβη κάτι ανάλογο. Ο διοικητής της Μοίρας Καταδρομών, που βρισκόταν στην Ασπρόπυργο, αντισυνταγματάρχης Δημήτριος Παπαποστόλου, ανέλαβε να καταλάβει την αεροπορική βάση. Αφού έφθασε με τη Μοίρα στο αεροδρόμιο μίλησε με τον διοικητή της, σμήναρχο Λιβαδά, πως θα έπρεπε να επιβιβάσει ένα απόσπασμα των καταδρομέων σε μεταγωγικά προκειμένου να μεταβούν στο Βόλο για κάποια άσκηση. Όμως μετά από σύνθημα του αντισυνταγματάρχη Παπαποστόλου, ολόκληρη η Μοίρα εισέβαλλε στην 112 ΠΜ και περικύκλωσε το προσωπικό της βάσης σε διάφορα κτήρια.¹¹⁹ Μετά από λίγη ώρα κατέφθασε και μία Ίλη Τεθωρακισμένων που αντικατέστησε τους Καταδρομείς και αχρήστευσε το αεροδρόμιο τοποθετώντας οχήματα στο διάδρομο απογείωσης.

Εν τω μεταξύ η κατάσταση είχε αρχίσει να χωλαίνει και στο ναυτικό. Ο Α/ΓΕΝ αντιναύαρχος Δέδες, δέχθηκε σειρά τηλεφωνημάτων τόσο από τον Αγγελή όσο και από τον υφυπουργό Εθνικής Αμύνης αντιστράτηγο Γεώργιο Ζωιτάκη, που τον καλούσαν να παρουσιαστεί το ταχύτερο στο «Πεντάγωνο». Ο Δέδες μη μπορώντας να αποφύγει περαιτέρω τις πιέσεις των χουντικών, συγκάλεσε τους επιτελείς του και τους διέταξε να διαβιβαστούν όλες οι διαταγές του στα πλοία του στόλου προκειμένου να πλεύσουν προς Καβάλα και μετά αναχώρησε για το Χολαργό. Στο «Πεντάγωνο» μετέβη στο γραφείο του ομολόγου του Α/ΓΕΣ Αγγελή όπου ήσαν και οι Παπαδόπουλος και Ζωιτάκης. Ο Δέδες τους δήλωσε πως από τη στιγμή που η «Επανάσταση» έχασε την «εμπιστοσύνη του Κωνσταντίνου και κατ' επέκταση ολόκληρης της εθνικόφρονος παράταξης είχε απολέσει και το όποιο λαϊκό της μέρισμα και επομένως τόσο αυτός όσο και ολόκληρο το Βασιλικό Ναυτικό συντάχθηκαν με το μέρος του Βασιλιά.¹²⁰ Ο Αγγελής περιόρισε τον Α/ΓΕΝ σε κάποιο γραφείο και ο Παπαδόπουλος ανέθεσε την αρχηγία του ΓΕΝ στον υποναύαρχο Σταύρο Περβαινά, με σκοπό να ανακαλέσει τις διαταγές του Δέδε και να διατάξει την επιστροφή του στόλου στις βάσεις του. Ο Περβαινάς έστειλε σήμα στον Ροζάκη να επιστρέψει στη Σούδα αλλά ο τελευταίος το αγνόησε. Ωστόσο στο Ναύσταθμο της Σαλαμίνας, όπου η κύρια δύναμη του στόλου δεν έχει αποπλεύσει, ο υποναύαρχος Πάνας ενώ ετοιμαζόταν να επιβιβαστεί στο αντιτορπιλικό «*Νίκη*» και να αποπλεύσει δέχθηκε το σήμα του Περβαινά περί τις 04:30 μμ να σταματήσει κάθε προετοιμασία. Τότε ο Μπακόπουλος, που αρχικά είχε ταχθεί με το βασιλικό κίνημα, άλλαξε στάση και περιόρισε τον Πάνα.¹²¹ Βλέποντας αυτά τα τεκτονόματα, ο υποπλοίαρχος Γεώργιος Ροζάκης, υιός του υποναυάρχου Ροζάκη απέπλευσε από το ναύσταθμο με την τορπιλάκατό του προκειμένου να ενωθεί με το Στόλο Κρητικού-Ιονίου Πελάγους υπό τον πατέρα του αλλά και τη μοίρα των πλοίων υπό τον Μουρίκη, που είχε

¹¹⁹ Χατζηδάκης Μάνος, *Βασιλεύς ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β΄, ΟΣΑ «ΕΙΠΕ» και ΟΣΑ... ΔΕΝ ΕΙΠΕ*, Αθήνα, Πελασγός (2015), σσ. 195-196

¹²⁰ Μπαρμπής Κωστας, *ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΙ 13^η ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ*, Αθήνα, Λόγος (1997) σ. 450

¹²¹ Βλ. ο. π. σσ. 467-468

αποπλεύσει νωρίτερα. Τότε ο αρχιπλοίαρχος Μόραλης, που στο μεταξύ είχε μεταστραφεί και αυτός, καταδίωξε τον Ροζάκη διατάσσοντάς τον από τον ασύρματο να επιστρέψει στη Σαλαμίνα. Ωστόσο ο νεαρός υποπλοίαρχος όχι μόνο αρνήθηκε να υπακούσει αλλά προσέβαλε και κορόιδευε τον Μόραλη λέγοντάς του «είσαι πολύ μικρός για να μου δίνεις διαταγές»¹²² Έτσι από το σύνολο του Βασιλικού Ναυτικού μόνο ο Στόλος υπό τον Ροζάκη και η Μοίρα υπό τον Μουρίκη εντάχθηκε κανονικά στο βασιλικό κίνημα καθώς η χούντα με τον Περβαινά και μέσω των Μπακόπουλο και Μόραλη κατάφερε να ακινητοποιήσει τον υπόλοιπο στόλο στη Σαλαμίνα. Ο Ροζάκης με τις δυνάμεις αυτές συνέχισε τον ρου προς Καβάλα και διέταξε σιγή ασυρμάτου σε κάθε σήμα από τον Περβαινά.

Στη Θεσσαλονίκη ο μυημένος στο βασιλικό εγχείρημα υποστράτηγος Σωτήριος Λιαράκος, διοικητής της Σχολής Πολέμου που αντικαθιστούσε τον Περίδη στη διοίκηση του Γ' ΣΣ, έχοντας υπό τη διοίκησή του τις λιγοστές στρατιωτικές δυνάμεις που είχαν παραμείνει στη Θεσσαλονίκη, διέταξε την κατάληψη του ραδιοφωνικού σταθμού και του ΟΤΕ. Πράγματι οι δυνάμεις του Λιαράκου αρχικά κατέλαβαν τους αντικειμενικούς τους στόχους και ξεκίνησαν την αναμετάδοση του βασιλικού διαγγέλματος. Ωστόσο, κατά το μεσημέρι ο νοσηλευόμενος στο ΑΧΕΠΑ υπουργός Βορείου Ελλάδος και ταξίαρχος εα Δημήτριος Πατίλης, απόλυτα πιστός στον Παπαδόπουλο, μόλις πληροφορήθηκε τα τεκταινόμενα, σηκώθηκε από το κρεβάτι του, έβγαλε τα σωληνάκια και αφού φόρεσε τη στρατιωτική του στολή μετέβη στο Διοικητήριο του Γ' ΣΣ και διέταξε την ανάκληση των διαταγών του Λιαράκου καθώς και την ανακατάληψη του ραδιοσταθμού και του ΟΤΕ.¹²³ Πράγματι δυνάμεις των ΛΟΚ κατέλαβαν το ραδιοσταθμό και διέκοψαν την αναμετάδοση του βασιλικού διαγγέλματος. Αντ' αυτού το ραδιόφωνο μετέδωσε «διάγγελμα» του Πατίλη με το οποίο διακήρυξε πως αναλάμβανε προσωπικά τη διοίκηση του Γ' ΣΣ, διέταξε το Α' ΣΣ στη Κοζάνη και το Β' ΣΣ στη Βέροια να αποκαταστήσουν τις επικοινωνίες ενώ κατέστησε σαφές πως η «Επανάσταση» επικρατεί και πως «οι συννομώται και ο Κωνσταντίνος προσπαθούν να διαφύγουν κρυπτόμενοι από το Στρατό από χωρίου εις χωρίου».¹²⁴ Αποτέλεσμα της αστραπιαίας κίνησης του Πατίλη ήταν οι λιγοστές στρατιωτικές δυνάμεις της Θεσσαλονίκης να προσχωρήσουν στη χούντα και ο Λιαράκος να απομονωθεί περικυκλωμένος με μια μικρή δύναμη αξιωματικών και στρατιωτών στη Σχολή Πολέμου. Ο Πατίλης, που μετά από αυτό το περιστατικό οι χουντικοί τον αποκάλεσαν χαριτολογώντας «ο στρατηγός με τις πυτζάμες», κατάφερε να θέσει μόνος του ουσιαστικά τη Θεσσαλονίκη υπό τον έλεγχο της χούντας αλλά κυρίως να προκαλέσει σύγχυση στο Α' και Β' ΣΣ, που σταμάτησαν οποιαδήποτε ενέργεια προώθησής τους προς τη Θεσσαλονίκη, λαμβάνοντας πια στάση επιτήδειου ουδέτερου.

¹²² Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σσ. 34-35

¹²³ Στεφανοπούλου Αλεξάνδρα, 13 Δεκεμβρίου 1967, Αθήνα, Φερενίκη (2010), σ. 127

¹²⁴ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σσ. 37-38 και Στεφανοπούλου Αλεξάνδρα, 13 Δεκεμβρίου 1967, Αθήνα, Φερενίκη (2010), σ. 128

Όλο αυτό το διάστημα μεταξύ 12:00 και 18:00, ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος δεν είχε την παραμικρή εικόνα για τα γεγονότα που έγιναν σε Ναυτικό και Αεροπορία αλλά και σε Νότιο Ελλάδα και Θεσσαλονίκη. Όμως η ίδια ασάφεια και αβεβαιότητα επικρατούσε και από την πλευρά της χούντας με αξιωματούχους του καθεστώτος να προτρέπουν τις οικογένειές τους είτε να κρυφτούν είτε να είναι έτοιμοι να εγκαταλείψουν τη χώρα.¹²⁵ Γνωρίζοντας πως Λάρισα και Καβάλα είναι υπό τον έλεγχό του, ο Βασιλιάς αποφάσισε γύρω στις 16:00 να μεταβεί στη Κομοτηνή, όπου είχε μεταφερθεί η έδρα του Περίδη και του Γ' ΣΣ, προκειμένου να διαπιστώσει τη κατάσταση και να έρθει σε επαφή με τις μονάδες του κινήματος. Με το ελικόπτερο έφθασε στη Κομοτηνή και συναντήθηκε με τον Περίδη και τον επιτελάρχη του ταξίαρχο Ορέστη Βιδάλη. Ο Περίδης είχε διατάξει τις μονάδες που βρίσκονταν στον Έβρο να κινηθούν προς Θεσσαλονίκη, αλλά μόνο το 33^ο Τάγμα Τεθωρακισμένων, κάποιες μονάδες των ΛΟΚ και δύο τάγματα πυροβολικού υπό τον συνταγματάρχη Ιωάννη Κόρκα εκτέλεσαν τη διαταγή.¹²⁶ Ο Βασιλιάς σε νέα επαφή που είχε με τον διοικητή του Β' ΣΣ, έλαβε τη διαβεβαίωση του τελευταίου πως βρισκόταν υπό τις διαταγές του αλλά και πως του είχε κλείσει το δρόμο προς την Αθήνα! Μέσα σε αυτή τη χαώδη κατάσταση, ο Βασιλιάς προσπάθησε να επικοινωνήσει με τον ταξίαρχο Ανδρέα Έρσελμαν, διοικητή της XX Τεθωρακισμένης Μεραρχίας, που θα ήταν και η «αιχμή του δόρατος» του βασιλικού κινήματος και στρατοπέδευε 35 χλμ ανατολικά της Κομοτηνής.

Ο μνημένος στο κίνημα Έρσελμαν, μόλις ενημερώθηκε το πρωί για την πτήση του Βασιλιά προς Καβάλα, κάλεσε σε σύσκεψη τους αξιωματικούς του και τους ανακοίνωσε ότι ο Βασιλιάς προχωρούσε σε κίνημα για την αποκατάσταση της συνταγματικής ομαλότητας. Ενώ οι περισσότεροι αξιωματικοί συντάχθηκαν με τον Έρσελμαν ο αντισυνταγματάρχης Πετάνης, διοικητής Πεζικού της 2^{ης} Διοικήσεως Μάχης της XX Τεθωρακισμένης Μεραρχίας, καθώς και ο αντισυνταγματάρχης Πυρόπουλος, διοικητής των Τεθωρακισμένων της ίδιας μονάδας, αρνήθηκαν να μετάσχουν και δήλωσαν πίστη στο καθεστώς.¹²⁷ Ο Έρσελμαν τους απομάκρυνε σε ένα κιόσκι και ανέθεσε τις διοικήσεις στους δύο υποδιοικητές ταγματάρχες, ενώ διέταξε προέλαση των μονάδων της XX Μεραρχίας προς Κομοτηνή και Καβάλα. Το σύνολο της 2ας Διοικήσεως Μάχης, όπου άνηκαν οι συλληφθέντες Πετάνης και Πυρόπουλος, υπό τη διοίκηση του συνταγματάρχη Μπόπου ξεκίνησε την προέλαση από τον Έβρο μαζί με την 1^η Διοίκηση Μάχης υπό τον συνταγματάρχη Λαγό. Ωστόσο ξεκίνησαν ταραχές στη 2^η Διοίκηση Μάχης καθώς οι αξιωματικοί της τάσσονταν υπέρ της χούντας ενώ οι ταγματάρχες που θα αντικαθιστούσαν τους Πετάνη και Πυρόπουλο αρνήθηκαν να αντικαταστήσουν τους διοικητές τους, καθώς επεσήμαναν πως λόγω της ελληνοτουρκικής κρίσης δήθεν δε θεωρούσαν εαυτούς κατάλληλους. Κατόπιν αυτών οι κινήσεις της XX Μεραρχίας σταμάτησαν και ο

¹²⁵ Καράγιωργας Γιώργος, *Από τον ΙΔΕΑ στη ΧΟΥΝΤΑ*, Αθήνα, Παπαζήση (1975), σσ. 78-79

¹²⁶ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 40

¹²⁷ Καράγιωργας Γιώργος, *Από τον ΙΔΕΑ στη ΧΟΥΝΤΑ*, Αθήνα, Παπαζήση (1975), σ. 88

Έρσελμαν αποσύρθηκε στο γραφείο του για να αποφασίσει τις κινήσεις του. Τότε ο διοικητής του 3^{ου} Γραφείου Διοικήσεως της Μεραρχίας, ταγματάρχης Σοφικίτης, εισέβαλε στο γραφείο του Έρσελμαν και με την απειλή όπλου, τον μετέφερε σε παρακείμενη αίθουσα όπου είχαν συγκεντρωθεί και άλλοι χουντικοί αξιωματικοί, οι οποίοι τον εξανάγκασαν να υπογράψει την απελευθέρωση των Πετάνη και Πυρόπουλο και να τους παραδώσει τη διοίκηση.¹²⁸ Μετά τον περιορισμό του Έρσελμαν μία ίλη υπό το συνταγματάρχη Κούσουλα ξεκίνησε προέλαση προς Κομοτηνή προκειμένου να συλλάβει τον αντιστράτηγο Περίδη και να θέσει υπό τον έλεγχο της χούντας το σύνολο του Γ' ΣΣ. Ο Κωνσταντίνος πληροφορήθηκε τη σύλληψη του Έρσελμαν λίγο μετά την άφιξή του στη Κομοτηνή το απόγευμα της 13^{ης} Δεκεμβρίου, οπότε συνειδητοποίησε πως το κίνημα είχε χαθεί.

Εικόνα 12 (Αριστερά): Ο διοικητής της XX Τεθωρακισμένης Μεραρχίας ταξίαρχος Ανδρέας Έρσελμαν

Εικόνα 13 (Δεξιά): Ο διοικητής της 99^{ης} Μεραρχίας υποστράτηγος Απόστολος Ζαλοχώρης

Στο Διδυμότειχο, ο διοικητής της 99^{ης} Μεραρχίας υποστράτηγος Απόστολο Ζαλοχώρης, που είχε μνηθεί στο κίνημα, έλαβε την εντολή προέλασης του Περίδη για τη Κομοτηνή μόλις το απόγευμα της 13^{ης} Δεκεμβρίου. Κατόπιν αυτού ο Ζαλοχώρης διέταξε την 1^η Διοίκηση Μάχης της Μεραρχίας του, αποτελούμενη από άρματα μάχης και πεζικό να κινηθεί από την Ορεστιάδα προς Κομοτηνή και από εκεί προς Θεσσαλονίκη, όπως και μία δύναμη υπό τον συνταγματάρχη Κάρολο Σακελαρίου αποτελούμενη από την 117^η Μοίρα Πεδινού Πυροβολικού και μία ίλη αρμάτων μάχης.¹²⁹ Ωστόσο λόγω της καθυστέρησης αλλά κυρίως της βροχής που έπεφτε όλη μέρα και έχει μετατρέψει τους δρόμους σε λάσπη, δυσκολεύοντας έτσι την κίνηση των αρμάτων, οι δυνάμεις του Ζαλοχώρη δε προσέγγισαν ποτέ τη Κομοτηνή. Όσες μονάδες κατάφεραν να προωθηθούν ανέκοψαν την πορεία τους πριν τη Κομοτηνή, καθώς τμήματα της XX Τεθωρακισμένης Μεραρχίας, που στο μεταξύ είχε αποστατήσει τους έκλεισαν το δρόμο.

¹²⁸ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 45

¹²⁹ Στεφανοπούλου Αλεξάνδρα, 13 Δεκεμβρίου 1967, Αθήνα, Φερενίκη (2010), σ. 151

Με αυτή την κατάσταση να επικρατεί ο Κωνσταντίνος επέστρεψε στη Καβάλα στις 18:30 και μετέβη ξανά στην XI Μεραρχία του υποστράτηγου Κεχαγιά. Μέχρι εκείνη τη στιγμή η Αεροπορία και μεγάλος μέρος του Ναυτικού εκτελούσαν κανονικά το κίνημα αλλά εκτός από τη Λάρισα, τη Καβάλα, τη Κομοτηνή και τον Έβρο, όπου οι δυνάμεις του Βασιλιά κυριαρχούσαν, σε όλες τις υπόλοιπες περιοχές οι στρατιωτικές δυνάμεις είτε είχαν υποταχθεί ή προσχωρήσει στη χούντα είτε κρατούσαν στάση ουδετερότητας. Στις 20:30 ξεκίνησε η απώλεια της Κομοτηνής. Τμήματα της XX Τεθωρακισμένης Μεραρχίας υπό τον αντισυνταγματάρχη Πετάνη, εισήλθαν άνευ αντίστασης στη Κομοτηνή και περικύκλωσαν τη διοίκηση του Γ' ΣΣ. Ο αντιστράτηγος Περίδης και ο επιτελάρχης του ταξίαρχος Βιδάλης τέθηκαν υπό περιορισμό και ο Πετάνης ανέλαβε τη διοίκηση διατάσσοντας προέλαση των δυνάμεων προς Καβάλα με στόχο την κατάληψη της πόλης και τη σύλληψη του Βασιλιά! Μετά τη σύλληψη των Περίδη, Έρσελμαν και Βιδάλη το κίνημα είχε πλέον χαθεί οριστικά. Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος στις 21:00 πληροφορήθηκε από το ραδιόφωνο πως ο αρχιεπίσκοπος Ιερώνυμος όρκισε Αντιβασίλεα τον αντιστράτηγο Γεώργιο Ζωιτάκη και πρωθυπουργό τον Γεώργιο Παπαδόπουλο ενόσω ο νόμιμος αρχηγός του ελληνικού κράτους βρισκόταν ακόμα επί ελληνικού εδάφους.¹³⁰ Το πλήγμα για τον Κωνσταντίνο ήταν διπλό καθώς ο Ιερώνυμος ήταν ο επί χρόνια πρωθυερέας των ανακτόρων και πνευματικός της βασιλικής οικογένειας ενώ ο Ζωιτάκης υπήρξε υπασπιστής του πατέρα του Βασιλιά Παύλου Α'. Στις 01:00 πμ της 14^{ης} Δεκεμβρίου ο Κωνσταντίνος επέστρεψε στο ξενοδοχείο «ΑΣΤΗΡ» και συγκέντρωσε στο σαλόνι τη βασιλική οικογένεια και τη συνοδεία τους, για να αποφασισθεί τι θα πράξουν. Προτάθηκε να συνεχιστεί η προσπάθεια και είτε με τη μετάβαση του Βασιλιά στη Λάρισα, την οποία ήλεγχε ακόμα ο στρατηγός Κόλλιας είτε ακόμα και στη Κρήτη, αλλά ο πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Κόλλιας εναντιώθηκε στην ιδέα αυτή καθώς κατά τον ίδιο θα διχαζόταν το κράτος, θα προέκυπτε σοβαρός κίνδυνος εμφυλίου πολέμου και δε θα είχε κάποιο ουσιαστικό αποτέλεσμα από τη στιγμή που στην υπόλοιπη χώρα θα κυριαρχούσε το χουντικό καθεστώς.¹³¹ Σε αυτά συμφώνησε και ο Κωνσταντίνος και έτσι αποφασίστηκε η αποχώρηση για το εξωτερικό.

Ρωτήθηκε ποιος από αυτούς που συνόδευαν την βασιλική οικογένεια ήθελε να τους ακολουθήσει στο εξωτερικό και αφού όλοι δέχθηκαν να ακολουθήσουν το Βασιλιά στην εξορία μετέβησαν στο αεροδρόμιο της Καβάλας. Στις 03:20 πμ απογειώθηκαν από την Καβάλα το Gulfstream P-9, που μετέφερε την βασιλική οικογένεια, τους Δόβα, Κόλλια, Παπάγο και την παραμάννα του διαδόχου-πρίγκιπα Παύλου, καθώς και η Dakota C-47, που μετέφερε τον ταγματάρχη Παπανδρέου, τον ιατρό Κουτήφαρη, τον επισμηναγό Κουκουλομάτη, τον Βασίλη Θωμά, τον ταξίαρχο Φραγκίσκο και τον υπασπιστή Μουτούση.¹³² Προορισμός των δύο αεροσκαφών αποφασίστηκε η Ρώμη,

¹³⁰ Παπάγος Λεωνίδα, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 49

¹³¹ Κόλλιας Κωνσταντίνος, *Βασιλεύς και Επανάστασις 1967*, Αθήνα, Ιδία Έκδοση (1984), σ. 107

¹³² Στεφανοπούλου Αλεξάνδρα, 13 Δεκεμβρίου 1967, Αθήνα, Φερενίκη (2010), σ. 191

καθώς απορρίφθηκε η Τουρκία, λόγω της ελληνοτουρκικής κρίσης αλλά και τα βόρεια κράτη, που βρίσκονταν υπό κομμουνιστικό καθεστώς. Η Ρώμη επελέγη καθώς εκτός των παραπάνω τα καύσιμα των δύο αεροσκαφών ίσα, που έφθαναν για εκεί, όπως διαπίστωσε ο κυβερνήτης του βασιλικού αεροσκάφους επισημναγός Παύλος Ιωαννίδης. Κατά την πτήση των δύο αεροσκαφών αναφέρεται πως δύο αεροσκάφη είχαν σταλεί από τη χούντα προκειμένου να καταρρίψουν το βασιλικό αεροσκάφος, αλλά κάτι τέτοιο ούτε αναφέρεται από τον ίδιο τον Κωνσταντίνο στην αυτοβιογραφία του, αλλά ούτε και θα μπορούσε να γίνει καθώς μέχρι και την αποχώρηση του Βασιλιά από την Ελλάδα η Βασιλική Αεροπορία, δεν είχε παραδοθεί στη χούντα.

Την απόφαση του Βασιλιά να αποχωρήσει από τη χώρα ο αντιπτέραρχος Αντωνάκος, μετά από χρόνια την έκρινε ως απολύτως αναγκαία καθώς όπως είπε «... δεν μπορούσε, δεν επιτρεπόταν να μείνει. Θα τον μείωναν, θα τον διαπόμπευαν, διόλου απίθανο να τον εξόντωναν κιόλας σκηνοθετώντας κάποιο “ατύχημα”». ¹³³ Ο ίδιος ο Κωνσταντίνος απαριθμώντας τα αίτια αποτυχίας του κινήματος στην αυτοβιογραφία του θεωρεί σημαντικό πως οι στρατηγοί δε φρόντισαν να μυήσουν και χαμηλόβαθμους αξιωματικούς, πως πολλοί διοικητές μεγάλων μονάδων τήρησαν στάση επιτήδειας ουδετερότητας και τάχθηκαν τελικά με τη χούντα όταν όμως όλα είχαν κριθεί και πως η χρήση του Ναυτικού και της Αεροπορίας ήταν περιορισμένη, καθώς στο δόγμα αποφυγής της αιματοχυσίας δε μπορούσαν να προσφέρουν κάποια ουσιαστικότερη συνδρομή. ¹³⁴ Όποια όμως και αν ήταν τα αίτια, οι παραλήψεις και οι αστοχίες της «Βασιλικής Επανάστασης», το μόνο σίγουρο αποτέλεσμα είναι πως η 13^η Δεκεμβρίου υπήρξε ουσιαστικά η τελευταία μέρα ουσιαστικής βασιλείας του Κωνσταντίνου Β' ως Βασιλέα των Ελλήνων.

Εικόνα 14: Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Β' και η ελληνική βασιλική οικογένεια αποβιβάζονται από το βασιλικό αεροσκάφος στο στρατιωτικό αεροδρόμιο Τσιαμπίνο της Ρώμης το χάραμα της 14ης Δεκεμβρίου

¹³³ Μπαρμπής Κωστας, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΙ 13^η ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ, Αθήνα, Λόγος (1997) σ. 404

¹³⁴ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σσ. 48-50

Κεφάλαιο Τρίτο

Ο Βασιλιάς στην εξορία

Α) Η άφιξη στη Ρώμη και το ζήτημα της επανόδου

Στις 05:00 το ξημέρωμα της 14^{ης} Δεκεμβρίου το βασιλικό αεροσκάφος προσέγγισε το στρατιωτικό αεροδρόμιο Τσιαμπίνο στη Ρώμη, όπου και προσγειώθηκε λόγω της σοβαρής πλέον έλλειψης καυσίμων. Τόσο το Τσιαμπίνο όσο και το αεροδρόμιο Φιουμιτσίνο, όπου αργότερα προσγειώθηκε το δεύτερο βασιλικό αεροσκάφος, είχαν κατακλειστεί από δημοσιογράφους και συνεργεία, που είχαν πληροφορηθεί πως επρόκειτο να φθάσει από την Ελλάδα στην Ιταλία κάποιο αεροσκάφος που μετέφερε επίσημα πρόσωπα, χωρίς ωστόσο να ήταν γνωστό αν πρόκειται για το Βασιλιά ή τη χούντα. Χαρακτηριστικό της άγνοιας του ιταλικού και διεθνούς τύπου για την εν Ελλάδι κατάσταση ήταν οι αναφορές του ιταλικού ραδιοφώνου πως το 90% του ελληνικού στρατού είχε προσχωρήσει στην βασιλική αντεπανάσταση και πως ο Κωνσταντίνος επικεφαλής του στρατού βάδιζε προς την Αθήνα.¹³⁵ Η ελληνική πρεσβεία στη Ρώμη μη γνωρίζοντας τους επιβάτες του ελληνικού αεροσκάφους αλλά και το που αυτό θα προσγειωνόταν απέστειλε τόσο στο Φιουμιτσίνο όσο και στο Τσιαμπίνο εκπροσώπους να υποδεχθούν τους άγνωστους, μέχρι εκείνη την ώρα, επιβάτες του εν λόγω αεροσκάφους. Το βασιλικό αεροσκάφος, που μετέφερε τον Βασιλιά και την οικογένεια του προσγειώθηκε στο Τσιαμπίνο, όπου τους υποδέχθηκε ο σύμβουλος της πρεσβείας Δημήτριος Μακρής. Ο Κωνσταντίνος αποφάσισε να μεταβεί ο ίδιος και η βασιλική οικογένεια στην ελληνική πρεσβεία προκειμένου να διαμείνουν για ένα χρονικό διάστημα εωσότου αποφασισθεί τι μέλει γενέσθαι.

Με την άφιξή τους στην ελληνική πρεσβεία η υποδοχή του Βασιλιά και της οικογένειάς του κάθε άλλο παρά θερμή ήταν. Ο πρέσβης Αντώνιος Πούμπουρας υποδέχθηκε, τον αρχηγό του ελληνικού κράτους, με αμηχανία έως ψυχρότητα. Ο Βασιλιάς ανακοίνωσε στον πρέσβη Πούμπουρα πως θα διέμενε για την ώρα στην πρεσβευτική κατοικία, που νομικά αποτελεί ελληνικό έδαφος. Ο Πούμπουρας στη βασιλική ανακοίνωση αντέτεινε το ερώτημα «*Κι εγώ που θα μείνω*» ενώ και η αντίδραση της συζύγου του κάθε άλλο παρά θερμή ήταν.¹³⁶ Τόσο ο Κωνσταντίνος όσο και ο Παπάγος, που ήταν παρόν σε αυτή τη συζήτηση, αναφέρουν πως η αντίδραση του Πούμπουρα ήταν ψυχρή όχι γιατί «ξεβολευόταν» από τη θέση του, λόγω της άφιξης του Βασιλιά, αλλά γιατί είχε να αντιμετωπίσει τον αυτοεξόριστο αλλά ακόμα νόμιμο αρχηγό του κράτους, που η χούντα είχε πλέον στο στόχαστρο, αφού είχε επιχειρήσει να την ανατρέψει, και διακατεχόταν από το φόβο μήπως η στάση του απέναντι στον Βασιλιά παρεξηγείτο από τη χούντα που πλέον είχε τον απόλυτο έλεγχο της πολιτικής και στρατιωτικής κατάστασης στην Ελλάδα. Παρόλα αυτά η βασιλική οικογένεια παρέμεινε για τρεις εβδομάδες στο συγκεκριμένη

¹³⁵ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 50

¹³⁶ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 55

κατοικία ενώ η υπόλοιπη βασιλική ακολουθία, Παπάγος, Δόβας, Κουκουλομάτης, Παπανδρέου κλπ έμειναν στο ξενοδοχείο Hotel de la Ville, που άνηκε στον Έλληνα επιχειρηματία Δημήτριο Μεφαλόπουλο και τα αδέρφια του, οι οποίοι όχι μόνο φιλοξένησαν με μεγάλη προθυμία δωρεάν τη βασιλική ακολουθία αλλά αργότερα προσέφεραν στον Κωνσταντίνο και χώρο για το προσωπικό του γραφείο.¹³⁷ Καθ' όλη την ημέρα τόσο το ξενοδοχείο όσο κυρίως και η πρεσβευτική κατοικία ήταν υπό συνεχή πολιορκία από δημοσιογράφους και φωτορεπόρτερ του ιταλικού και διεθνούς τύπου που επιζητούσαν μετ' επιτάσεως κάποια δήλωση από το Βασιλιά Κωνσταντίνο, χωρίς ωστόσο να καταφέρουν κάτι τέτοιο αφού ο Βασιλιάς αποφάσισε πως δεν θα απευθυνόταν για την ώρα στο τύπο.

Εικόνα 15: Η Βασιλική Οικογένεια κατά την άφιξή της στη Ρώμη το ξημέρωμα της 14ης Δεκεμβρίου. Από αριστερά διακρίνονται ο Βασιλιά Κωνσταντίνος Β', η Βασίλισσα Άννα-Μαρία, η Πριγκίπισσα Ειρήνη και η βασιλομήτωρ Φρειδερίκη. Στο μέσον διακρίνεται η μικρή Πριγκίπισσα Αλεξία.

Την ίδια ημέρα της εγκατάστασής του στη Ρώμη άρχισαν οι πρώτες επαφές του Κωνσταντίνου τόσο με τη χούντα όσο και με τον πολιτικό κόσμο. Το απόγευμα της 14^{ης} Δεκεμβρίου τηλεφώνησε στον Βασιλιά ο διαμένων στο Παρίσι πρώην πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής. Ο Καραμανλής πήρε την πρωτοβουλία να τηλεφωνήσει στον Βασιλιά προκειμένου να του εκφράσει τη λύπη του για την αποτυχία του βασιλικού κινήματος κατά της χούντας. Ο Κωνσταντίνος αφού τον

¹³⁷ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 55

ευχαρίστησε του πρότεινε να μεταβεί στη Ρώμη για να συναντηθούν αλλά ο Καραμανλής αρνήθηκε και δικαιολογούμενος ανέφερε πως μια τέτοια κίνηση τη συγκεκριμένη στιγμή θα μπορούσε να δημιουργήσει άσκοπες παρεξηγήσεις. Συμβούλεψε ωστόσο τον Βασιλιά να κάνει μία σύντομη δήλωση στο διεθνή τύπο προκειμένου να καταστήσει σαφείς τους λόγους για τους οποίους προχώρησε στο κίνημα εναντίον της δικτατορίας καθώς όπως υποστήριξε η διεθνής εντύπωση απέναντί του ήταν μάλλον αρνητική.¹³⁸ Ο Κωνσταντίνος απάντησε πως είχε υπ' όψιν του να προχωρήσει σε μία τέτοια κίνηση και πως θα του έστελνε τον Παπάγο προκειμένου να τον ενημερώσει. Αυτό το τηλεφώνημα ήταν η πρώτη επικοινωνία μεταξύ Βασιλιά Κωνσταντίνου και Καραμανλή. Οι δύο άνδρες συνέχισαν να έχουν επαφή καθ' όλη τη διάρκεια της δικτατορίας είτε κυρίως μέσω του Λεωνίδα Παπάγου είτε μέσω επιστολών και κάποιων σποραδικών συναντήσεων. Το επόμενο τηλεφώνημα που δέχθηκε ο Βασιλιάς ήταν από τον Παύλο Βαρδινογιάννη ο οποίος ανήγγειλε την άφιξή του στη Ρώμη την επομένη.

Περί τις 08:00 μμ ο δικτάτορας Γεώργιος Παπαδόπουλος, πλέον ως πρωθυπουργός, τηλεφώνησε στον πρόεδρο Πούμπουρα και τον παρακάλεσε να μην κάνει ο Βασιλιάς κάποια δήλωση που θα μπορούσε να χειροτερεύσει την κατάσταση. Ωστόσο λόγω της κακής σύνδεσης ο Παπαδόπουλος έκλεισε το τηλέφωνο και κάλεσε ξανά, μόνο που αυτή τη φορά με έγκριση του Κωνσταντίνου απάντησε στον Παπαδόπουλο ο Παπάγος. Ο Παπαδόπουλος επανέλαβε την έκλυσή του να μην προχωρήσει σε δηλώσεις ο Βασιλιάς, που θα προκαλούσαν μεγαλύτερη ζημιά στη σχέση μεταξύ Βασιλιά και «Επαναστάσεως» ενώ διεμήνυσε πως «*Ο διχασμός είναι παραφροσύνη που πρέπει να αποφευχθεί*».¹³⁹ Μετά από αυτό ο Παπάγος διέκοψε τον Παπαδόπουλο και του μετέφερε την έντονη δυσαρέσκεια του Βασιλιά για το γεγονός πως ενώ βρισκόταν ακόμα επί ελληνικού εδάφους η κυβέρνηση όρκισε Αντιβασιλέα. Ο Παπαδόπουλος ανταπάντησε ενοχλημένος «*Και τι θέλατε να κάνουμε!*» και εξήγησε πως ενώ αναζήτησαν τον Βασιλιά ή κάποιο μέλος της βασιλικής οικογένειας, μη γνωρίζοντας που βρίσκονταν και έχοντας δήθεν πληροφορηθεί πως ο Βασιλιάς είχε εγκαταλείψει τη χώρα, η χούντα προχώρησε στη μόνη λύση που προβλεπόταν κατά το σύνταγμα σε αυτές τις περιστάσεις.¹⁴⁰ Ωστόσο κατά τον Κόλλια ο διορισμός του Ζωιτάκη ως αντιβασιλέα με τον τρόπο που έγινε αντιβαίνει κάθε συνταγματική νομιμότητα κατά το Σύνταγμα του 1952. Ο Ζωιτάκης χρήστηκε αντιβασιλέας από την «Επαναστατική Επιτροπή», που αποτελείτο από τους Παπαδόπουλο, Παττακό και Μακαρέζο, όρκισε πρωθυπουργό τον Παπαδόπουλο χωρίς να έχει δεχθεί την παραίτηση του εν ενεργεία ακόμα πρωθυπουργού Κόλλια ενώ διόρισε «επαναστατική κυβέρνηση» με επικεφαλής τον Παπαδόπουλο.¹⁴¹ Ο Παπαδόπουλος δικαιολογήθηκε για το διορισμό του Ζωιτάκη σε δημοσιογράφους στις 15 Δεκεμβρίου πως η

¹³⁸ Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, *Κωνσταντίνος Καραμανλής, Αρχείο, Γεγονότα & Κείμενα*, Τόμος 7, Αθήνα, Ίδρυμα Κ. Καραμανλή (1995), σ. 63

¹³⁹ Παπάγος Λεωνίδα, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 51

¹⁴⁰ Βλ. ο. π. σ. 51

¹⁴¹ Κόλλιας Κωνσταντίνος, *Βασιλεύς και Επανάσταση 1967*, Αθήνα, Ιδία Έκδοση (1984), σ. 108

διαδικασία αυτή έγινε με βάση των όσων προβλέπονταν από το σύνταγμα, λόγω της οικιοθελούς αποχής του Βασιλιά από τα καθήκοντά του, και η διαδικασία αυτή είχε επαναληφθεί και άλλες φορές κατά το παρελθόν. Όμως όλα αυτά είναι παντελώς αντίθετα στα όσα υποστήριζε ο Παπαδόπουλος διότι αφενός πουθενά το σύνταγμα δεν προέβλεπε διορισμό αντιβασιλέα για οποιοδήποτε λόγο από επαναστατική επιτροπή ενώ όσες φορές στο παρελθόν διορίστηκε προσωρινά αντιβασιλέας έγινε με βάση σαφή άρθρο του συντάγματος. Στην περίπτωση της αντιβασιλείας Παύλου Κουντουριώτη το 1920 λόγω του θανάτου του Βασιλιά Αλέξανδρου Α' εφαρμόστηκε το άρθρο 50 του Συντάγματος του 1911, στην περίπτωση αντιβασιλείας του Γεωργίου Κονδύλη το 1935 εφαρμόστηκε το άρθρο 53 του Συντάγματος του 1911 λόγω της διαμονής του Βασιλιά Γεωργίου Β' στο εξωτερικό μετά το πολιτειακό δημοψήφισμα ενώ στην περίπτωση αντιβασιλείας του Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού το 1944 εκείνος διορίστηκε από το Βασιλιά Γεώργιο Β' λόγω της αναγκαστικής παραμονής του τελευταίου στο εξωτερικό με τον ν. 80/31.12.1944.¹⁴² Όπως γίνεται φανερό ο Παπαδόπουλος δεν είχε κανένα νομικό κάλυμμα, έστω για να δικαιολογηθεί κάπως στην ελληνική και διεθνή κοινή γνώμη, αλλά αυτό φυσικά δεν αποτελούσε εμπόδιο για το δικτάτορα που είχε ευτελίσει το σύνταγμα και τους νόμους της Ελλάδας όχι μόνο κατά την 21^η Απριλίου αλλά και αρκετές φορές στο παρελθόν. Στο κλείσιμο της συνομιλίας ο Παπάγος έκανε σαφές στο δικτάτορα πως θα μεταβίβαζε τα λεγόμενά του στο Βασιλιά ενώ εξέφρασε την ανάγκη να μη διακοπούν οι γέφυρες επικοινωνίας μεταξύ Βασιλιά και «Επανάστασης». Σε αυτό συμφώνησε απόλυτα και ο Παπαδόπουλος ενώ ζήτησε από τον Παπάγο να υποβάλει εκ μέρους του «*αν μπορεί να γίνει αυτό*» τα σέβη του προς τον «*Μεγαλειότατο*».¹⁴³ Από τα καταληκτικά λεγόμενα του Παπαδόπουλου, ο Παπάγος αναθάρρησε, αδίκως όπως αποδείχθηκε στο μέλλον, πως εφόσον υπήρχε σοβαρή προσπάθεια ομαλοποίησης της κατάστασης και ουσιαστικές παραχωρήσεις από τη χούντα θα ήταν δυνατόν να επιστρέψει ο Βασιλιάς στη χώρα.

Το πρώτο ζήτημα που απασχόλησε τον Κωνσταντίνο και το επιτελείο του ήδη από την πρώτη μέρα της εξορίας τους ήταν η επιστροφή του Βασιλιά στη χώρα και η επάνοδός του στο Θρόνο. Στις 15 Δεκεμβρίου συγκλήθηκε σύσκεψη στη πρεσβεία προκειμένου να εξεταστεί το ενδεχόμενο επανόδου του Βασιλιά στην Ελλάδα. Στη σύσκεψη συμμετείχε, εκτός του βασιλικού επιτελείου, και ο υπουργός Εξωτερικών Παναγιώτης Πιπινέλης, που ενώ επέστρεφε από τη σύνοδο του ΝΑΤΟ στις Βρυξέλες, σταμάτησε στη Ρώμη προκειμένου να συναντηθεί με το Βασιλιά. Η πρώτη ιδέα που προτάθηκε κατά τη σύσκεψη ήταν η συγκρότηση εξόριστης κυβέρνησης. Τόσο ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος όσο και ο Κόλλιας αντιτάχθηκαν σε αυτή, με τον Κόλλια να επισημαίνει πως στην πολιτική πραγματικότητα τα κράτη αναγνωρίζουν εκείνες τις κυβερνήσεις που ασκούν «*de facto*» την εξουσία σε μία χώρα όποιος και αν είναι ο χαρακτήρας τους, πως μια τέτοια κυβέρνηση θα διαβαλλόταν στο εσωτερικό της

¹⁴² Κόλλιας Κωνσταντίνος, *Βασιλεύς και Επανάστασις 1967*, Αθήνα, Ιδία Έκδοση (1984), σ. 109

¹⁴³ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 51

Ελλάδας από τη χούντα και πως δεν ήταν καθόλου σίγουρο πως η ιταλική κυβέρνηση θα αποδεχόταν την παραμονή στο έδαφός της μίας τέτοιας κυβέρνησης, που θα μπορούσε να τη φέρει σε πλήρη αντίθεση με τη χουντική κυβέρνηση της Αθήνας, παρά τη φιλοξενία και την προστασία που παρείχε στο Βασιλιά και τους ανθρώπους του.¹⁴⁴ Στη συνέχεια προτάθηκε να μεταβεί ο Κωνσταντίνος αιφνιδιαστικά στην Ελλάδα, είτε στην Αθήνα είτε στη Κέρκυρα, προκειμένου να επιδεινώσει την ήδη ασταθή θέση της χούντας, που μετά την αποχώρηση του φαινόταν αρχικά να μη ξέρει πώς να διαχειριστεί τη κατάσταση. Σε αυτή την πρόταση ο Κόλλιας αντιπρότεινε ο Κωνσταντίνος να μεταβεί στη Κέρκυρα με κάποια εύσημη δικαιολογία και από εκεί να ασκεί τα καθήκοντά του. Οι λόγοι που ο Κόλλιας επέμενε στην άμεση επάνοδο του Κωνσταντίνου ήταν διότι αν απουσίαζε για αρκετό καιρό από τη χώρα οι χουντικοί και οι αντιβασιλικοί δημοκρατικοί θα προπαγάνδιζαν στον ελληνικό λαό για το अपαρχαιωμένο του βασιλικού θεσμού και οι Έλληνες θα ξεχνούσαν τον Βασιλιά. Επίσης επεσήμανε ότι έπρεπε να παντεί το συντομότερο *«η περί αντιβασιλείας κωμωδία»* και τέλος γιατί με τον Βασιλιά παρόντα στην Ελλάδα και ασκών τις εξουσίες του, έστω και μειωμένες, θα μπορούσε να αποφευχθούν οι ακρότητες και οι εκτροπές των χουντικών.¹⁴⁵ Επιπλέον κατά τον Κόλλια η όποια μείωση του βασιλικού κύρους του Κωνσταντίνου, από την ταπεινωτική ουσιαστικά επάνοδο του, θα μπορούσε να αναπληρωθεί με την παρουσία και την προσπάθεια του να επανέλθει η χώρα στην ομαλότητα αλλά και από την υπενθύμιση της περιπέτειας που υπέστη ο Βασιλιάς και της οικογένειάς του κατά τη 13^η Δεκεμβρίου που αποσκοπούσε στην επάνοδο της δημοκρατίας και της ομαλότητας στην Ελλάδα. Με τη θέση αυτή συντάχθηκε και ο Πιπινέλης, ο οποίος τόνισε την ανάγκη να επανέλθει το συντομότερο δυνατόν στην Ελλάδα ο Κωνσταντίνος, να ομαλοποιήσει όσο γίνεται γρηγορότερα τις σχέσεις του με τη χούντα και πως μόνο με την πειθώ και την πάροδο του χρόνου μπορεί να επανέλθει η χώρα στην ομαλότητα.¹⁴⁶ Ο Βασιλιάς αν και σκέφτηκε αρχικά την πρόταση των Κόλλια και Πιπινέλη αρνήθηκε να μεταβεί άμεσα στην Ελλάδα κάτω από αυτές τις συνθήκες αλλά άφησε ανοικτό το ενδεχόμενο επανόδου του μόνο υπό προϋποθέσεις.

Ωστόσο το ζήτημα της επανόδου του Κωνσταντίνου στην Ελλάδα δεν απασχολούσε μόνο αυτόν και το επιτελείο του αλλά και την ίδια τη χούντα. Η «Βασιλική Επανάσταση» μπορεί να μη κατάφερε να επιβληθεί στην Ελλάδα, κατάφερε όμως να καταρρίψει τη θέση πως σύσσωμος ο στρατός και ειδικά το σώμα των αξιωματικών ήταν υπέρ της δικτατορίας ενώ δίχασε σοβαρά τη χούντα ως προς το ζήτημα της Βασιλείας και το ενδεχόμενο της επανόδου του Κωνσταντίνου στην Ελλάδα και στο Θρόνο. Ανάμεσα στα ηγετικά στελέχη της χούντας διατυπώθηκε σαφής διχογνωμία σχετικά με τη κατάργηση ή τη διατήρηση του βασιλικού θεσμού. Υπέρ της

¹⁴⁴ Κόλλιας Κωνσταντίνος, *Βασιλεύς και Επανάστασις 1967*, Αθήνα, Ιδία Έκδοση (1984), σσ. 111-112

¹⁴⁵ Βλ. ο. π. σ. 112

¹⁴⁶ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 51

κατάργησης τάχθηκαν ο Μακαρέζος, ο Κωνσταντίνος Ασλανίδης, που δήλωσε μάλιστα πως «*Εάν έλθει ο Κωνσταντίνος θα τον σκοτώσω*», ο Μιχάλης Μπαλόπουλος που απείλησε «*Να προειδοποιηθή ο Κωνσταντίνος για να ξέρη τι τον περιμένει...*», ο Ιωάννης Λαδάς που αποκαλούσε τον Βασιλιά «*κωλόπαιδο*» αλλά και άλλοι.¹⁴⁷ Ωστόσο άλλα κορυφαία στελέχη όπως οι Πατίλης, Ζωιτάκης, Αγγελής, Παττακός και ο «*πρωτεπαναστάτης*» Παπαδόπουλος αρχικά φαίνονταν ιδιαίτερα προβληματισμένοι ως προς το ζήτημα διατήρησης ή μη του βασιλικού θεσμού υποστηρίζοντας τόσο στους υπόλοιπους χουντικούς όσο και δημόσια πως το κίνημα και η ακόλουθη φυγή του Βασιλιά από τη χώρα δεν προέκυψε από δική του καθαρή απόφαση αλλά πως και τα δύο υποδείχθηκαν από ανίκανους συμβούλους του βασιλικού περιβάλλοντος που παραπλάνησαν και εξαπάτησαν τον Κωνσταντίνο. Αυτό συμπεραίνεται τουλάχιστον από τις πρώτες τοποθετήσεις των παραπάνω. Ο Πατίλης στο «*διάγγελμά*» του μετά την αποτυχία του βασιλικού κινήματος στη Θεσσαλονίκη ανέφερε πως το «*Το παλαιοκομματικό σύστημα παρέσυρε και την ΑΜ τον Βασιλέα*», ο Ζωιτάκης στο διάγγελμά του μετά την ανάληψη των καθηκόντων του ως αντιβασιλέας διεμήνυσε πως μοναδική του φιλοδοξία ήταν η διατήρηση του βασιλικού θεσμού μετά την «*... βαρείαν πλάνην εις την οποία υπέπεσεν ο Κληρονομικός άρχων...*», ο Αγγελής δικαιολόγησε τον Κωνσταντίνο πως «*... εξηπατήθη και παρεσύρθη από ωρισμένους μωροφιλόδοξους αξιωματικούς...*», ενώ ο Παττακός τόνισε πως «*Κρατούμεν τον θρόνον άθικτον εις το ύψος του, δια να καθίση επ' αυτού ο Βασιλεύς, όταν η δημιουργηθείσα ατμόσφαιρα το επιτρέψη*».¹⁴⁸ Ο δικτάτορας Παπαδόπουλος διέταξε να εμπεδωθεί το πνεύμα πως ο Βασιλιάς εξαπατήθηκε, παρασύρθηκε κοκ, αντέδρασε στις κινήσεις ορισμένων ακραίων αξιωματικών, που μετά την αποτυχία του βασιλικού κινήματος κατέβασαν τις φωτογραφίες των Βασιλέων από τα δημόσια κτήρια, διατάσσοντας με εγκύκλιο τη διατήρησή τους σε όλα τα δημόσια κτήρια και υπηρεσίες ενώ παράλληλα διέταξε να συνεχίσει στην Εκκλησία να ψάλλεται το «*Πολυχρόνιον του Βασιλέως*» δηλαδή ο θρησκευτικός ύμνος υπέρ υγείας του Βασιλιά και της βασιλικής οικογένειας.¹⁴⁹ Σε συνάντησή του με τον Παπάγο μετά από δύο εβδομάδες στην Αθήνα, ο Παπαδόπουλος του διεμήνυσε πως «*Είμαι βασιλικός από την κοιλιά της μάνας μου, όταν τη κυνηγούσαν οι Κρητικοί του Βενιζέλου. Όσο κάθομαι στην καρέκλα αυτήν, ο Βασιλεύς θα γυρίση – άλλως θα αυτοκτονήσω στην πλατεία Συντάγματος. Δεν μπορώ όμως, τίποτα να κάνω δια την επιστροφήν του*», ενώ συμπλήρωσε πως αν ήταν αντιβασιλικός θα είχε κηρύξει αμέσως Δημοκρατία μιμούμενος τους Πάγκαλο, Πλαστήρα και Γονατά μετά τη βασιλική αντεπανάσταση των στρατηγών Λεοναρδόπουλου-Γαργαλίδη το 1923.¹⁵⁰ Η στάση αυτή του Παπαδόπουλου δείχνει πως αρχικά ο δικτάτορας δεν είχε ξεκάθαρη θέση για τον έπρεπε ή όχι να επανέλθει ο Κωνσταντίνος στην Ελλάδα. Η διάσταση αυτή ενδεχομένως οφείλεται στο γεγονός

¹⁴⁷ Χατζηδάκης Μάνος, *Βασιλεύς ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β΄, ΟΣΑ «ΕΙΠΕ» και ΟΣΑ... ΔΕΝ ΕΙΠΕ*, Αθήνα, Πελασγός (2015), σ. 225

¹⁴⁸ Βλ. ο. π. σ. 228

¹⁴⁹ Βλ. ο. π. σ. 229

¹⁵⁰ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 59

πως παρά το μειωμένο κύρος του τόσο ο Κωνσταντίνος όσο και ο βασιλικός θεσμός είχαν ακόμα απήχηση σε μεγάλο μέρος του ελληνικού λαού αλλά και του σώματος των αξιωματικών που εντάσσονταν ιδεολογικά στην παράταξη των εθνικοφρόνων, την οποία εκπροσωπούσε πολιτικά πρωτίστως ο Βασιλιάς και η Δεξιά παράταξη. Ο Παπαδόπουλος καταργώντας κατευθείαν τη Βασιλεία θα δημιουργούσε σοβαρό ρήγμα στη σχέση του με το πολιτικό κομμάτι λαού και στρατού που πρωτίστως στόχευε να αφομοιώσει. Το μόνο σίγουρο είναι πως με την απουσία του Κωνσταντίνου στο εξωτερικό απαλλάχτηκε από μία «αντιπολίτευση», που τον απέτρεπε από την κατάκτηση της απόλυτης πολιτικής κυριαρχίας στη χώρα και το στράτευμα, ενώ με την αέναη υπόσχεση περί μελλοντικής επανόδου του Βασιλιά μπορούσε σταδιακά να δυσφημήσει και να απαξιώσει το θεσμό τόσο στο σώμα των αξιωματικών όσο και στο λαϊκό κόσμο της εθνικόφρονος παράταξης που ήθελε να ενθυλακώσει στην «Επανάσταση», προκειμένου να αποκτήσει κάποιο λαϊκό μέρισμα.

Εικόνα 16: Η χουντική τριανδρία (από αριστερά) Παττακός, Παπαδόπουλος και Μακαρέζος στο πρωθυπουργικό γραφείο στη Βουλή, λίγο καιρό μετά το βασιλικό κίνημα της 13^{ης} Δεκεμβρίου. Ο δικτάτορας Παπαδόπουλος, ως πρωθυπουργός πλέον, διατήρησε τα βασιλικά πορτραίτα σε μια προσπάθεια ένδειξης υποστήριξης του βασιλικού θεσμού, υποσχόμενος παράλληλα ψευδώς την επιστροφή του Βασιλιά Κωνσταντίνου Β' στο Θρόνο. (διακρίνονται πίσω του οι φωτογραφίες του Βασιλιά Κωνσταντίνου Β' και της Βασίλισσας Άννας-Μαρίας)

Προκειμένου να διαπιστώσει τις προθέσεις του Κωνσταντίνου για το ζήτημα της επανόδου του, ο Παπαδόπουλος απέστειλε στη Ρώμη τον Αρχιεπίσκοπο Ιερώνυμο ώστε ο τελευταίος να συναντηθεί με τον Βασιλιά. Η συνάντηση έγινε στις 16 Δεκεμβρίου, αξίζει όμως να σημειωθεί πως η αρχική πρόβλεψη ήταν να γίνει μία ημέρα νωρίτερα. Όπως αναφέρει ο Παπάγος ο Ιερώνυμος αρχικά είχε οδηγήσει από το δικτάτορα να πείσει τον Βασιλιά να επιστρέψει πάση θυσία αλλά μετά την αναβολή η

οδηγία αυτή ανακλήθηκε με τον Παπαδόπουλο να υποστηρίζει πως «*Καλύτερα επί του παρόντος, να μείνει μακριά ο Βασιλεύς*».¹⁵¹ Παρόλα αυτά ο Ιερώνυμος συναντήθηκε με τον Βασιλιά το πρωί της 16^{ης} Δεκεμβρίου στις 09:00 το πρωί. Στη συνάντηση Βασιλιά-Αρχιεπισκόπου, ο δεύτερος του μετέφερε την επιθυμία του Παπαδόπουλου να επιστρέψει το ταχύτερο στην Ελλάδα και πως ο δικτάτορας ήταν διατεθειμένος να ικανοποιήσει οποιοδήποτε αίτημα του Βασιλιά.¹⁵² Ο Κωνσταντίνος, που καθ' όλη τη διάρκεια της συζήτησης ήταν ψυχρός απέναντι στον Ιερώνυμο, απήντησε πως είχε πολλές αμφιβολίες για τον αν ο δικτάτορας είχε ακόμα αυτή τη θέση, που ήταν, κατά τον Βασιλιά, προϊόν ανησυχίας και αβεβαιότητας των πρώτων ημερών και πίστευε πως πλέον αυτή η στάση θα είχε σαφέστατα μεταβληθεί. Στη συνέχεια ο Βασιλιάς κατηγόρησε τον Ιερώνυμο για προδοσία για το γεγονός πως ενώ βρισκόταν ακόμα στην Ελλάδα ο Αρχιεπίσκοπος όρκισε τον Ζωιτάκη ως αντιβασιλέα. Η κατηγορία αυτή προκάλεσε κλάματα στον Αρχιεπίσκοπο με τον Βασιλιά να του αποκρίνεται πως ό,τι έκανε ήταν απόλυτα συνειδητό και πως «... και ο Πέτρος έκλαψε αλλά αφού είχε ήδη κάνει ό,τι έκανε...».¹⁵³ Μετά από αυτή τη συνάντηση ακολούθησε νέα με τη συμμετοχή των Κόλλια, Πιπινέλη, Ιερώνυμου, Παπάγου και του πέραρχου Μπάμπη Ποταμιανού, που είχε μεταβεί στη Ρώμη προκειμένου να διευκολύνει τη γεφύρωση Βασιλιά-χούντας.

Στη σύσκεψη αυτή οι Πιπινέλης Ιερώνυμος και Ποταμιανός ετάχθησαν αναφανδόν υπέρ της άμεσης επιστροφή του Κωνσταντίνου στην Ελλάδα. Η συνάντηση αυτή έληξε με τη σύνταξη ενός εγγράφου προς τον Παπαδόπουλο, προκειμένου να επιχειρηθεί να γεφυρωθεί το χάσμα μεταξύ Κωνσταντίνου και Παπαδόπουλου. Στο έγγραφο αυτό γινόταν σαφές πως η κυβέρνηση θα έπρεπε να ολοκληρώσει το σχέδιο του νέου συντάγματος, που είχε προαναγγείλει, το αργότερο έως τις αρχές του Σεπτεμβρίου 1968, να διενεργηθούν εκλογές το αργότερο μετά το πέρας είκοσι τεσσάρων μηνών, να παραιτηθούν από το στράτευμα οι στρατιωτικοί υπουργοί και αφού γίνουν αποδεκτά όλα τα παραπάνω να δηλωθεί ο τερματισμός της «Επανάστασης».¹⁵⁴ Μετά τη συνάντηση αναχώρησαν για την Αθήνα οι Ποταμιανός, Ιερώνυμος και Πιπινέλης προκειμένου να μεταφέρουν τα βασιλικά αιτήματα στη χούντα. Για τον Πιπινέλη ο Κωνσταντίνος υποστηρίζει πως δεν ήταν βασιλόφρονas «...επειδή αγαπούσε τον Παύλο ή τον Κωνσταντίνο», αλλά περισσότερο από νοοτροπία, ενώ υπήρξε καθ' όλη τη διάρκεια της δικτατορίας, μέχρι το θάνατό του στις 19 Ιουλίου 1970, ιδιαίτερα πειστικός για τον επάνοδο του Βασιλιά στην Ελλάδα.¹⁵⁵ Αυτή η άποψη του Κωνσταντίνου επιβεβαιώνεται από τα γεγονότα καθώς ο Πιπινέλης υπήρξε ο βασικός συνδετικός κρίκος επικοινωνίας μεταξύ Βασιλιά και χούντας και άσκησε επίμονες πιέσεις στον Παπαδόπουλο ώστε να επανέλθει ο

¹⁵¹ Παπάγος Λεωνίδα, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 52

¹⁵² Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 55

¹⁵³ Βλ. ο. π. σσ. 58-59

¹⁵⁴ Παπάγος Λεωνίδα, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 52

¹⁵⁵ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 65

Κωνσταντίνος στην Ελλάδα. Στις 18 Δεκεμβρίου ο πτέραρχος Ποταμιανός επανήλθε στη Ρώμη μεταφέροντας τη θέση της χούντας σχετικά με τα βασιλικά αιτήματα. Η χούντα είχε την πρόθεση να προβεί σε ανακοινώσεις για το σύνταγμα και να καθορίσει το χρόνο του δημοψηφίσματος και των εκλογών στα τέλη του 1968 ενώ κατέστησε σαφές πως απέκλειε οποιονδήποτε άλλον για τη θέση του αντιβασιλέα, πλην του Ζωιτάκη, και πως η επιστροφή του Κωνσταντίνου στην Ελλάδα θα γινόταν κατόπιν συνεννόησης και μετά τη διενέργεια των εκλογών.¹⁵⁶ Αυτή η θέση προκάλεσε ακόμα μεγαλύτερη απογοήτευση τόσο στο Βασιλιά όσο και στο επιτελείο του όπως μαρτυρά και ο Παπάγος αλλά επιβεβαιώνει τη θέση πως στόχος του Παπαδόπουλου ήταν να κωλυσιεργήσει και εν τέλει να αποτρέψει την επάνοδο του Βασιλιά αφού άρχισε να καταλαβαίνει πως η παρουσία του Κωνσταντίνου στο εξωτερικό θα του δημιουργούσε λιγότερα προβλήματα στο να έχει τον απόλυτο έλεγχο στην πολιτική ζωή της χώρας και στο στράτευμα από ότι η ενδεχόμενη επάνοδος του, που με το κίνημα της 13^{ης} Δεκεμβρίου του αντιτάχθηκε φανερά.

Μετά από αυτά τα νέα ο Κόλλιας επανήλθε στις 19 Δεκεμβρίου με την πρόταση αιφνιδιαστικής μετάβασης του Βασιλιά στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στην Κέρκυρα. Ο πρώην πρωθυπουργός υποστήριζε πως από τη στιγμή που η χούντα είχε δεσμευθεί δημόσια πως ο Βασιλιάς θα επανερχόταν στην Ελλάδα, εφόσον ο Κωνσταντίνος αποφάσιζε να μεταβεί αιφνιδιαστικά στη Κέρκυρα θα τους εξέθετε δημόσια τόσο στην ελληνική όσο κυρίως στη διεθνή κοινή γνώμη αν δε του επέτρεπαν να αποβιβαστεί.¹⁵⁷ Μια τέτοια κίνηση θα μπορούσε να δημιουργήσει τετελεσμένα και θα αποκάλυπτε τις πραγματικές προθέσεις της χούντας εκθέτοντάς τη, αλλά τελικά η θέση αυτή εγκαταλείφθηκε και αποφασίσθηκε να τοποθετηθεί δημόσια ο Βασιλιάς με την παραχώρηση μίας ανακοίνωσης προς τον τύπο. Πριν προχωρήσει στην ανακοίνωση ο Βασιλιάς θέλησε να διαπιστώσει την άποψη των Αμερικανών. Για το λόγο αυτό συνομίλησε τόσο με τον Αμερικανό υπουργό Εξωτερικών Ντιν Ρασκ, όσο και με τον σύμβουλο της αμερικανικής πρεσβείας στη Ρώμη Μπάρμπουρ, που αποτέλεσε το σύνδεσμο του βασιλικού περιβάλλοντος με την εν λόγω πρεσβεία. Όπως μετέφερε σε τηλεφώνημά του προς τον Καραμανλή στις συνομιλίες αυτές ζήτησε από τον Ρασκ να ασκήσει πιέσεις η αμερικανική κυβέρνηση ώστε η χούντα να δεχθεί τα αιτήματά του, με τους Αμερικανούς να μην να δέχονται την άσκηση πιέσεων και την κατάθεση νέων προτάσεων προς τη χούντα χωρίς ωστόσο να αποκαλύψουν το περιεχόμενό τους.¹⁵⁸ Ο Κωνσταντίνος θεώρησε αυτή τη στάση των Αμερικανών ως μία προσπάθεια αποποίησης τυχόν ευθυνών και αδράνειας αλλά τόσο αυτός όσο και το επιτελείο του πίστεψαν πως είχαν ελευθερία κινήσεων ως προς το ζήτημα της συνέντευξης.

¹⁵⁶ Παπάγος Λεωνίδα, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999), σ. 53

¹⁵⁷ Βλ. ο. π. σ. 54

¹⁵⁸ Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, *Κωνσταντίνος Καραμανλής, Αρχείο, Γεγονότα & Κείμενα*, Τόμος 7, Αθήνα, Ίδρυμα Κ. Καραμανλή (1995), σ. 63

Η συνέντευξη ορίστηκε για τις 21 Δεκεμβρίου, όπου ο Βασιλιάς προχώρησε σε ανακοινώσεις προς τον τύπο και τη τηλεόραση αποκλείοντας ωστόσο να απαντήσει σε ερωτήσεις των δημοσιογράφων. Στην συνέντευξη αυτή ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος κατέστησε σαφές πως για την επιστροφή του στην Ελλάδα είχε μόνο μία βασική απαίτηση που δεν ήταν άλλη από τη διαβεβαίωση της χούντας πως η χώρα θα επανέλθει στο δρόμο της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Για να συμβεί αυτό θα έπρεπε η δικτατορία να ορίσει σαφές ημερολογιακό πρόγραμμα στο οποίο θα καθοριζόταν η δημοσίευση του νέου συντάγματος, η διεξαγωγή ελεύθερου δημοψηφίσματος για την έγκριση του από τον ελληνικό λαό καθώς και η διεξαγωγή εκλογών όχι πολύ μακριά από την ημέρα διεξαγωγής του δημοψηφίσματος.¹⁵⁹ Επιπλέον ο Κωνσταντίνος τόνισε πως στόχος του ήταν η εθνική συμφιλίωση και πως η επιστροφή του στην Ελλάδα θα παρείχε στον ελληνικό λαό αλλά και διεθνώς τη διαβεβαίωση πως η δημοκρατία, η τάξη και η νομιμότητα θα επικρατούσαν στην χώρα.¹⁶⁰ Η πρώτη αυτή δημόσια τοποθέτηση του Βασιλιά προκάλεσε έναν λογικό ενθουσιασμό στον ίδιο και το επιτελείο του που μετά την αποτυχία της 13^{ης} Δεκεμβρίου είχαν παραμείνει αδρανείς.

Για το ζήτημα της επανόδου ο Κωνσταντίνος απέστειλε στην Αθήνα τον Παπάγο προκειμένου να κάνει ορισμένες συναντήσεις με τους πολιτικούς παράγοντες ώστε να πληροφορηθεί το κλίμα που επικρατεί για την επάνοδό του ή μη. Όπως διαπίστωσε ο Παπάγος το κλίμα στην Αθήνα είχε διαμορφωθεί ιδιαίτερα αρνητικά για τον Βασιλιά με τον Παπάγο να σημειώνει πως οι πιο σκληροί επικριτές του βασιλικού κινήματος ήταν οι «*πρώην πολύ βασιλικοί*» και οι φίλοι του Βασιλιά.¹⁶¹ Χαρακτηριστικά δε ανέφερε πως ο Παρασκευόπουλος, διοικητής της Εθνικής Τράπεζας και πρώην πρωθυπουργός την περίοδο της Αποστασίας του 1965, ήταν από τους πρώτους που κατέβασαν τις βασιλικές φωτογραφίες από τη τράπεζα. Τον μιμήθηκε ο διοικητής του Νοσοκομείου Παίδων Μανιάτης, ενώ ο Γ. Οικονομόπουλος πήρε σαφής αντιβασιλική θέση στη σύνταξη του νέου συντάγματος. Σε συνομιλίες με τους πολιτικούς φάνηκε πως οι περισσότεροι πολιτικοί έκριναν πως ο Βασιλιάς δεν έπρεπε να επιστρέψει χωρίς την εκπλήρωση ορισμένων προϋποθέσεων στην Ελλάδα. Ο Γεώργιος Παπανδρέου, μέσω του Στέλιου Μούση, υποστήριξε πως αν ο Κωνσταντίνος επέστρεφε αμαχητί θα καθίστατο όργανο της χούντας, ενώ από το εξωτερικό μπορούσε να λειτουργήσει ως ουσιαστικός μοχλός πίεσης προς τη χούντα. Ο Αβέρωφ υποστήριξε πως ο Κωνσταντίνος θα έπρεπε να επιστρέψει αφού ψηφιζόταν το νέο Σύνταγμα, που παρουσίαζε πολλά ελαττώματα, ενώ αντιπρότεινε να αντικαταστήσει η πριγκίπισσα Ειρήνη τον Ζωιτάκη στην Αντιβασιλεία. Ο Σπύρος Μαρκεζίνης τάχθηκε υπέρ της παραμονής του Κωνσταντίνου στο εξωτερικό ενώ άλλες πηγές ανέφεραν στον Παπάγο πως είχε εκδηλωθεί υπέρ της αβασίλευτης δημοκρατίας. Ο

¹⁵⁹ Κόλλιας Κωνσταντίνος, *Βασιλεύς και Επανάστασις 1967*, Αθήνα, Ιδία Έκδοση (1984), σ. 113

¹⁶⁰ Βλ. ο. π. σ. 113

¹⁶¹ Παπάγος Λεωνίδα, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999), σ. 57

Κωνσταντίνος Μανιαδάκης, υφυπουργός ασφαλείας του δικτάτορα Ιωάννη Μεταξά, πίστευε πως η χούντα είχε ανάγκη τον Βασιλιά και πως δεν έπρεπε να επιστρέψει με μειωμένο κύρος, θέση που ασπάστηκε και ο Δημήτριος Νιανιάς.¹⁶² Ο μόνος πολιτικός που υποστήριξε στον Παπάγο την άμεση επιστροφή του Βασιλιά ήταν ο Στέφανος Στεφανόπουλος. Ο Στεφανόπουλος υποστήριξε πως είχε προκύψει κόντρα στους κόλπους της χούντας και πως αναμενόταν εσωτερική αναμέτρηση μεταξύ των χουντικών, ενώ και λόγω του Κυπριακού που θα μπορούσε να εξελιχθεί σε εθνική ταπείνωση η άμεση επιστροφή του Κωνσταντίνου στη χώρα ήταν σχεδόν επιβεβλημένη.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω ο Παναγιώτης Πιπινέλης υπήρξε ο πιο μαχητικός υπουργός της χουντικής κυβέρνησης, που υποστήριζε την επάνοδο του Βασιλιά στην Ελλάδα, αλλά και βασικός διάυλος επικοινωνίας μεταξύ του Κωνσταντίνου και της χούντας. Για το λόγο αυτό ο Παπάγος, που λειτουργούσε ως βασιλικός απεσταλμένος με τακτικές επισκέψεις στην Αθήνα, σχεδόν πάντοτε είχε συναντήσεις μαζί του. Το κυριότερο θέμα αυτών των συναντήσεων ήταν η επάνοδος του Βασιλιά αλλά στο μέλλον προέκυψαν και άλλα σημαντικά ζητήματα όπως το σύνταγμα που σχεδίαζε η χούντα. Ως προς το ζήτημα της επανόδου ο Πιπινέλης είχε ξεκαθαρίσει τόσο στον Κωνσταντίνο όσο και στον Παπάγο, πως είχε λάβει από τον Παπαδόπουλο το λόγο της στρατιωτικής του τιμής, πως ο Κωνσταντίνος θα επέστρεφε στην Ελλάδα και ο θεσμός της Βασιλείας θα περισωζόταν και στο νέο Σύνταγμα. Διεμήνυε δε στους αντιβασιλικούς υπουργούς της χούντας πως «*Είναι άναδρο να επιτίθεσθε εναντίον αντιπάλων που δεν μπορούν να αντιδράσουν*».¹⁶³ Ο Πιπινέλης, λόγω ασθενείας, επισκεπτόταν τακτικά ένα σανατόριο στην Ελβετία, όπου αρκετές φορές τον επισκέφθηκε και ο ίδιος ο Κωνσταντίνος. Σε συνάντηση τους στις 26 Αυγούστου 1969 στη Ζυρίχη, ο Κωνσταντίνος εξέφρασε την άποψη πως η χούντα δεν είχε κανένα σχέδιο ομαλοποίησης της κατάστασης και σχεδίαζε μάλιστα και την εκθρόνιση του. Ο Πιπινέλης απήντησε πως αυτό ήταν αδιανόητο, πως αν όντως συνέβαινε κάτι τέτοιο θα παραιτείτο αλλά πως το ίδιο θα όφειλε να κάνει και ο Παπαδόπουλος.¹⁶⁴ Σε άλλη συνάντηση με τον Βασιλιά ο Πιπινέλης, που πάντα ασκούσε πιέσεις προς τον Κωνσταντίνο να επιστρέψει στην Ελλάδα και να συμβιβαστεί με τη χούντα, όταν δέχθηκε την ερώτηση του Βασιλιά για το τι θα έκανε αν επέστρεφε και η χούντα του ζητούσε να απολύσει ολόκληρο το Συμβούλιο της Επικρατείας, απάντησε πως αυτό θα ήταν αδύνατον να συμβεί. Προφανώς ο Πιπινέλης δε γνώριζε πως εκείνη την ημέρα ο Παπαδόπουλος είχε εκδιώξει ολόκληρο το Συμβούλιο της Επικρατείας, ενώ μόλις το πληροφορήθηκε από τον Βασιλιά αντέδρασε πως αυτό ήταν απίστευτο.¹⁶⁵ Παρόλα αυτά ο Πιπινέλης συνέχισε να ασκεί εκατέρωθεν πιέσεις προκειμένου να πετύχει την επάνοδο της Βασιλείας στη χώρα. Όμως ο δεν κατάφερε να πετύχει το σκοπό του. Ενδεικτικό πάντως είναι πως ακόμα

¹⁶² Παπάγος Λεωνίδα, Σημειώσεις 1967-1977, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999), σ. 58

¹⁶³ Βλ. ο. π. σσ. 103-104

¹⁶⁴ Βλ. ο.π. σ. 196

¹⁶⁵ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 63

και λίγες ώρες πριν το θάνατό του, κατά την εισαγωγή του στο νοσοκομείο, διεμήνυσε στον ιδιαίτερό του Μ. Κωττάκη, να υπενθυμίσει στον Παπαδόπουλο την υπόσχεση που του είχε δώσει, να του επισημάνει πως μόνο ο Βασιλιάς μπορεί να εξασφαλίσει την ηρεμία στη χώρα και πως η επάνοδός του είναι εθνική ανάγκη. Στο τελευταίο αυτό κάλεσμα του Πιπινέλη ο Παπαδόπουλος δεσμεύθηκε στον Κωττάκη πως θα υλοποιήσει την υπόσχεσή του ώστε «... τουλάχιστον, να ευχαριστηθή η ψυχή του στον άλλον κόσμο».¹⁶⁶ Ο θάνατος του Πιπινέλη μείωσε τις πιέσεις προς τον Παπαδόπουλο για την επάνοδο του Βασιλιά καθώς και τις συζητήσεις του Κωνσταντίνου με το καθεστώς για το συγκεκριμένο ζήτημα.

Β) Οι επαφές Βασιλιά και χούντας

Ο Κωνσταντίνος, αν και εξόριστος, διατήρησε επαφές με τη χούντα καθ' όλο το διάστημα 1967-1973. Ο στόχος του Βασιλιά ήταν η επάνοδός του στο θρόνο αλλά και η επιστροφή της χώρας στη συνταγματική νομιμότητα. Τη διατήρηση επαφών με το καθεστώς, πέραν του Κωνσταντίνου, ήταν μια θέση που υποστήριζαν και οι ΗΠΑ. Ο πρέσβης Ξανθόπουλος-Παλαμάς, μετέφερε στον Κωνσταντίνο, το αίτημα του Αναπληρωτή Σύμβουλου Ασφαλείας των ΗΠΑ Ρόγκουελ, όπως συνεχιστούν οι επαφές Βασιλιά-χούντας για να μην οδηγηθεί η χώρα σε εμφύλιο πόλεμο και για να μπορέσει ο Κωνσταντίνος να γίνει αρεστός στο καθεστώς μέσω ήπιων και μετριοπαθών δηλώσεων.¹⁶⁷ Από την πλευρά της η χούντα επιζήτησε και αυτή επαφή με τον εξόριστο Βασιλιά. Στόχος της αρχικά ήταν να πεισθεί ο Κωνσταντίνος να συμμορφωθεί με τη κατάσταση που διαμορφώθηκε μετά το αποτυχημένο κίνημα της 13^{ης} Δεκεμβρίου, να υποταχθεί αμαχητί τις απαιτήσεις της δικτατορίας, κυρίως ως προς το ζήτημα της διαμορφωθείσας πολιτικής κατάστασης, αλλά και να αποδεχθεί την μείωση των βασιλικών εξουσιών ώστε τελικά ο Βασιλιάς να καταστεί πειθήνιο όργανο τους καθεστώτος, προσδίδοντας σε αυτό μια επίφαση νομιμότητας, ειδικά όσο αφορούσε την εικόνα του στο εξωτερικό. Όταν αυτό, ειδικά από το 1970, φάνηκε πως δεν υπήρχε πρόθεση του Βασιλιά να καταθέσει τα όπλα, η χούντα μετέβαλλε στάση υπονομεύοντας το πολίτευμα και αρχίζοντας μια διαδικασία σταδιακής κατάργησης του βασιλικού θεσμού.

Από τα πρώτα θέματα που απασχόλησαν τις σχέσεις Βασιλιά και χούντας ήταν τα ζητήματα της διαμονής του Κωνσταντίνου στην ελληνική πρεσβεία της Ρώμης, ο περιορισμός των δηλώσεων και των κινήσεων του Βασιλιά στο εξωτερικό καθώς και η εκκαθάριση του στενού του περιβάλλοντος από άτομα που κατά τη χούντα, παρεμπόδιζαν τις εκατέρωθεν σχέσεις και δυσχέραιναν το ζήτημα της επανόδου του στη χώρα. Σε πρώτο στάδιο ο Παπαδόπουλος επιχείρησε να προσεταιριστεί τον

¹⁶⁶ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999), σσ. 267-268

¹⁶⁷ Pelt, Mogens. *Tying Greece in the West*. Copenhagen, Museum Tusculanum Press University of Copenhagen, (2006), σ. 290

Βασιλιά, μέσω της βασιλικής χορηγίας. Η πρώτη επικοινωνία, μετά το τηλεφώνημα της 14^{ης} Δεκεμβρίου, ήρθε δέκα ημέρες αργότερα. Ο Παπαδόπουλος, μέσω του πτέρarquου Ποταμιανού στις 24 Δεκεμβρίου, διαβεβαίωσε τον Κωνσταντίνο, πως θα μεριμνούσε ώστε ένα μέρος της βασιλικής χορηγίας να κατατίθεται στο εξωτερικό, προκειμένου ο Βασιλιάς και η οικογένειά του να μπορέσουν να καλύψουν τις άμεσες οικονομικές τους ανάγκες.¹⁶⁸ Το οικονομικό ζήτημα ήταν πρωτίστης σημασίας για τον Βασιλιά καθώς όπως ομολογεί όταν έφθασε στη Ρώμη δεν είχε καν χρήματα επάνω του, ενώ ο ίδιος και η οικογένειά του είχαν φύγει από τα Ανάκτορα Τατοΐου με τα απολύτως απαραίτητα τη 13^η Δεκεμβρίου, μην υπολογίζοντας το ενδεχόμενο αποτυχίας του βασιλικού κινήματος.¹⁶⁹ Παρά την οικονομική ανάγκη ο Κωνσταντίνος επέλεξε να μην απαντήσει γραπτώς στο μήνυμα του Παπαδόπουλου αλλά μεταβίβασε στον Ποταμιανό τις ευχαριστίες του ενώ ανέθεσε στον Παπάγο να μεταβεί στην Αθήνα και να μεταφέρει τις θέσεις του στον Παπαδόπουλο. Ο Παπάγος μετέβη στην Αθήνα μεταξύ 26 Δεκεμβρίου 1967 και 2 Ιανουαρίου 1968 όπου και συναντήθηκε με τον Παπαδόπουλο. Στη συνάντηση αυτή ο δικτάτορας δήλωσε στον Παπάγο πως ήταν διατεθειμένος να αποστείλει στον Βασιλιά το αυτοκίνητό του, τα πράγματά του καθώς και μέρος της βασιλικής χορηγίας, που θα υποδείκνυε ο Κωνσταντίνος, ενώ ως προς το ζήτημα της διαμονής έδωσε το ελεύθερο στον Παπάγο να επιλέξει ο ίδιος ο Βασιλιάς το μέρος που θα ήθελε να διαμείνει ακόμα και αν τελικά επέλεγε την πρεσβευτική κατοικία της Ρώμης.¹⁷⁰ Παράλληλα ξεκαθάρισε στον Παπάγο πως παρέμενε πιστός στον Βασιλιά και τον θεσμό της βασιλείας αλλά διαμαρτυρήθηκε για τα γεγονότα της 13^{ης} Δεκεμβρίου, πως ο ίδιος δε λάμβανε υπ' όψιν του εκείνους που τον προειδοποιούσαν πως ο Κωνσταντίνος ετοίμαζε κίνηση κατά της «Επαναστάσεως», ενώ ζήτησε την εκκαθάριση του βασιλικού περιβάλλοντος από άτομα που καταφέρονταν εναντίον του καθεστώτος. Παρόλα αυτά οι δύο συμφώνησαν να διατηρηθούν οι επαφές προκειμένου να επιτευχθεί η συμφιλίωση των δύο πλευρών.

Η στάση του Παπαδόπουλου και της χούντας άλλαξε μερικώς απέναντι στον Κωνσταντίνο, ειδικά στο ζήτημα της διαμονής του μετά τη συνέντευξή του στους New York Times και στον δημοσιογράφο Σι Σαλτσμπεργκ στις 15 Ιανουαρίου 1968. Στη συνέντευξη αυτή ο Κωνσταντίνος διεμήνυσε πως θα επέστρεφε στην Ελλάδα μόνο με την εκπλήρωση ορισμένων προϋποθέσεων που ήταν η δημοσίευση νέου συντάγματος και η διενέργεια ελεύθερου δημοψηφίσματος για την έγκρισή του, η υπόσχεση για διενέργεια ελεύθερων εκλογών, η συγκρότηση ειδικής επιτροπής από δικαστικούς, που θα εξέταζε την κράτηση των εκτοπισμένων στα νησιά και τους ακριβείς λόγους φυλάκισής τους καθώς και η ελευθερία τύπου για την διατύπωση

¹⁶⁸ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999), σ. 55

¹⁶⁹ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σσ. 59-60

¹⁷⁰ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σσ. 59-60

απόψεων επί του νέου συντάγματος.¹⁷¹ Παρά τον αρχικό εκνευρισμό του Παπαδόπουλου, ο δικτάτορας δεν ακύρωσε ορισμένα από τα συμφωνηθέντα με τον Παπάγο. Στις 15 Ιανουαρίου, πριν γίνει γνωστό το περιεχόμενο της συνέντευξης η χούντα ενέκρινε την καταβολή 25 χιλιάδων δολαρίων από τη βασιλική χορηγία για τους μήνες Ιανουάριο και Φεβρουάριο ενώ στις 29 και 30 Ιανουαρίου επέτρεψε παρουσία του Παπάγου να σταλούν στη Ρώμη ορισμένα προσωπικά αντικείμενα του Βασιλιά και της οικογένειάς του από τα ανάκτορα Τατοΐου και Ψυχικού.¹⁷² Αυτή η βασιλική χορηγία συνέχισε να παραχωρείται στον Κωνσταντίνο έως και το 1973. Παρά ταύτα ο Παπαδόπουλος άλλαξε ριζικά θέση ως προς το ζήτημα της κατοικίας. Για το λόγο αυτό έστειλε στη Ρώμη τον αντιστράτηγο Οδυσσέα Αγγελή, προκειμένου να συναντηθεί με τον Βασιλιά. Στη συνάντηση αυτή, την 1^η Φεβρουαρίου 1968, ο Αγγελής διεμήνυσε στον Κωνσταντίνο πως με τις δηλώσεις του αυτές δεν «βοηθούσε» την κυβέρνηση να τον επαναφέρει και πως αυτές εμποδίζουν τις προσπάθειες του Παπαδόπουλου, που επιθυμούσε την ταχύτερη επάνοδό του στην Ελλάδα.¹⁷³ Επιπλέον του ανακοίνωσε την απόφαση της κυβέρνησης να φύγει αυτός και η οικογένειά του το συντομότερο από την πρεσβεία, καθώς «παρεμπόδιζε» τη σωστή λειτουργία της υπηρεσίας, με τον Κωνσταντίνο να αποκρίνεται πως από τη στιγμή που ήταν Βασιλιάς ήθελε να κατοικεί σε ελληνικό έδαφος όπως άλλωστε είχε συμφωνήσει και η κυβέρνηση μετά τη συνάντηση Παπάγου-Παπαδόπουλου.¹⁷⁴ Ωστόσο ο Αγγελής επέμενε και τελικά αποφασίσθηκε αργότερα από τον Βασιλιά η αποχώρησή του από την πρεσβεία.

Το ζήτημα της διαμονής και της αποχώρησης του Βασιλιά από την πρεσβεία έγινε εντονότερο μετά από επιστολή του Παπαδόπουλου προς τον Κωνσταντίνο στις 14 Φεβρουαρίου 1968. Στην επιστολή αυτή ο δικτάτορας επιτέθηκε στον Βασιλιά χαρακτηρίζοντας το κίνημα της 13^{ης} Δεκεμβρίου μέγιστο λάθος, οφειλόμενο στους κακούς βασιλικούς συμβούλους από τους οποίους τον εγκαλούσε να απαλλαγεί, χαρακτήριζε αήθη και απαράδεκτη τη δράση του Κωνσταντίνου στο εξωτερικό ενώ τον κάλεσε να φύγει από τη πρεσβεία αλλά και την Ιταλία προς οποιαδήποτε άλλη χώρα της Δυτικής Ευρώπης.¹⁷⁵ Η επιστολή αυτή πραγματικά εξόργισε τον Κωνσταντίνο που αποφάσισε την άμεση αποχώρηση από την πρεσβεία. Στις 16 Φεβρουαρίου κατά την αποχώρησή του και αφού αποχαιρέτησε το ζεύγος Πούμπουρα και τους διπλωματικούς υπαλλήλους, ο Βασιλιάς άφησε στον Πούμπουρα τηλεγράφημα με παραλήπτη τον δικτάτορα όπου τον ενημέρωνε πως υπό

¹⁷¹ Κόλλιας Κωνσταντίνος, *Βασιλείς και Επανάστασις 1967*, Αθήνα, Ιδία Έκδοση (1984), σσ. 113-114

¹⁷² Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σσ. 64-68

¹⁷³ Χατζηδάκης Μάνος, *Βασιλείς ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β΄, ΟΣΑ «ΕΙΠΕ» και ΟΣΑ... ΔΕΝ ΕΙΠΕ*, Αθήνα, Πελασγός (2015), σ.228

¹⁷⁴ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 69

¹⁷⁵ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 70 και Χατζηδάκης Μάνος, *Βασιλείς ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β΄, ΟΣΑ «ΕΙΠΕ» και ΟΣΑ... ΔΕΝ ΕΙΠΕ*, Αθήνα, Πελασγός (2015), σσ.233-234

τις συνθήκες αυτές αποφάσισε την αποχώρηση από την πρεσβεία ενώ επιφυλάχθηκε να απαντήσει στο μέλλον για τα υπόλοιπα ζητήματα που έθετε ο Παπαδόπουλος στην επιστολή του.¹⁷⁶ Τελικά αποφασίσθηκε η παραμονή της βασιλικής οικογένειας στο ξενοδοχείο Eden της Ρώμης.

Εικόνα 17: Το ξενοδοχείο Eden στη Ρώμη, όπου διέμεινε ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Β΄ μετά την αποχώρησή του από την ελληνική πρεσβεία

Μετά από αυτή τη κρίση στις σχέσεις των δύο πλευρών η χούντα έστειλε στη Ρώμη τους στρατηγούς Τσακαλώτο και Καραμπότσο στις 19 Φεβρουαρίου. Ο στρατηγός Θρασύβουλος Τσακαλώτος θεωρείτο άνθρωπος των ανακτόρων και πιστός βασιλόφρονas, ενώ ο στρατηγός Καραμπότσος θεωρείτο άνθρωπος πιστός στο καθεστώς. Οι δύο στρατηγοί απεύθυναν έκκληση στον Βασιλιά να συνηγορήσει και να συνεργαστεί με τη χούντα ενώ πρότειναν στον Κωνσταντίνο να απευθύνει ακόμα και διάγγελμα, με κάποια ευκαιρία, που να εξυμνεί την κυβέρνηση.¹⁷⁷ Ο Βασιλιάς δεν ικανοποίησε κανένα από τα αιτήματα των δυο στρατηγών καθώς μια τέτοια κίνηση από μέρους του θα ήταν μία δημόσια δήλωση υποταγής του στη δικτατορία. Μετά από περίπου 9 ημέρες ο Λεωνίδας Παπάγος συνάντησε τον Κωνσταντίνο Καραμανλή στο Παρίσι. Στη συνάντηση αυτή ο Παπάγος αφού μετέφερε τα γεγονότα που έλαβαν χώρα μετά την επιστολή της 14^{ης} Φεβρουαρίου καθώς και τη συνάντηση του Βασιλιά με τους δύο στρατηγούς αναφερόμενος στα αιτήματά τους για να εξευμενιστεί η χούντα, ζήτησε την άποψη του Καραμανλή για το τι θα έπρεπε να πράξει ο Βασιλιάς. Ο Καραμανλής θεώρησε και αυτός με τη σειρά του το περιεχόμενο και τον τρόπο της επιστολής Παπαδόπουλου απαράδεκτη και συνέστησε ο Βασιλιάς είτε να την στείλει πίσω ως τέτοια είτε να την αγνοήσει καθώς η επάνοδος ή μη του Κωνσταντίνου δεν εξαρτιόταν από τον ίδιο αλλά από τις μελλοντικές καταστάσεις που θα

¹⁷⁶ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 71

¹⁷⁷ Βλ. ο. π., σ. 71

δημιουργούσαν την ανάγκη της επανόδου του.¹⁷⁸ Ο Κωνσταντίνος ακολουθώντας μερικώς την προτροπή του Καραμανλή δεν απάντησε στην επιστολή του Παπαδόπουλου, αλλά μέσω του Παπάγου, που συναντήθηκε με τον Παπαδόπουλο στην Αθήνα στις 7 Μαρτίου. Στη συνάντηση αυτή ο Παπάγος χαρακτήρισε απαράδεκτο το περιεχόμενο της επιστολής και πως το θέμα της κατοικίας, που έθιγε με τέτοια επιθετικότητα θα μπορούσε να είχε διευθετηθεί με καλύτερο τρόπο κατά την προηγούμενη συνάντησή τους. Επιπλέον ανέφερε πως η απαίτηση του Παπαδόπουλου να εγκαταλείψει ο Βασιλιάς την Ιταλία προκαλούσε ζήτημα από το πουθενά. Ο Παπαδόπουλος ως προς το τελευταίο απάντησε πως δεν είχε σκοπό να κάνει υπόδειξη αλλά επέμεινε για το ζήτημα του βασιλικού περιβάλλοντος λέγοντας χαρακτηριστικά στον Παπάγο για εκείνους που κατά τον ίδιο δημιουργούσαν ένταση στις σχέσεις Βασιλιά-καθεστώτος «*Να πάνε σπιτάκια τους και να καθήσουν ήσυχα*», ενώ ζήτησε από τον Παπάγο την εμπιστοσύνη του Βασιλιά ώστε να επιτευχθεί η συνεννόηση.¹⁷⁹ Στο τέλος της συζήτησης ο Παπάγος απάντησε πως τόσο η επιστολή όσο και η επίσκεψη Αγγελή μόνο ως δείγματα συνεννόησης δε θα μπορούσαν να εκληφθούν. Ωστόσο οι δύο άνδρες συμφώνησαν να παραμείνουν οι διάυλοι επικοινωνίας ανοικτοί προκειμένου να επιτευχθεί η ομαλοποίηση των εκατέρωθεν σχέσεων.

Στην προσπάθεια σύσφιξης των σχέσεων προτάθηκε ακόμα και η πραγματοποίηση συνάντησης μεταξύ Βασιλιά και Γεωργίου Παπαδόπουλου. Στις αρχές Μαΐου 1968, επισκέφθηκε τον Κωνσταντίνο στη Ρώμη, ως απεσταλμένος του Παπαδόπουλου, ο αντισυνταγματάρχης Χαρίλαος Χατζηγιάννης. Οι δύο τους είχαν σειρά πολύωρων συναντήσεων μεταξύ 2 και 6 Μαΐου. Κατά τον Χατζηγιάννη η χούντα είχε καταστεί πολύ ισχυρή και ο Κωνσταντίνος θα έπρεπε να έρθει σε συνεννόηση με το καθεστώς και ειδικά με τον Παπαδόπουλο, καθώς τον θεωρούσε τον μοναδικό που θα μπορούσε να κάνει κάτι για το ζήτημα της επανόδου. Πρότεινε μάλιστα να συναντηθούν οι δύο άνδρες είτε στο Μπρίντζι της Ιταλίας, είτε σε κάποια άλλη ευρωπαϊκή πόλη είτε ακόμα και να μεταβεί ο Κωνσταντίνος αεροπορικά μυστικά στην Αθήνα και να επιστρέψει αμέσως μετά. Σε αυτές τις προτάσεις ο Κωνσταντίνος δεν φάνηκε αρνητικός αλλά ζήτησε πρώτα να του γίνουν γνωστές οι θέσεις του Παπαδόπουλου για το νέο Σύνταγμα καθώς και να διευκρινιστούν τα θέματα τα οποία θα συζητήσουν στη συνάντησή τους.¹⁸⁰ Ανάλογες συζητήσεις έγιναν και μεταξύ Παπάγου και Παπαδόπουλου αλλά η απόπειρα δολοφονίας του δικτάτορα από τον Αλέξανδρο Παναγούλη ανέκοψε κάθε προοπτική συνάντησης. Ο Παπαδόπουλος το διάστημα 1968-1970 δεν αποσκοπούσε στη συνδιαλλαγή ή σε μία συνάντηση καλή τη πίστη με τον Κωνσταντίνο αλλά στην υποχώρηση και την τελική μετατροπή του Βασιλιά σε πειθήνιο όργανο της χούντας. Τον Μάιο του 1970 ο Πιπινέλης επισκέφθηκε τον Κωνσταντίνο στη Ρώμη για να τον ενημερώσει πως η συνάντηση κωλυσιεργούσε

¹⁷⁸ Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, *Κωνσταντίνος Καραμανλής, Αρχείο, Γεγονότα & Κείμενα*, Τόμος 7, Αθήνα, Ίδρυμα Κ. Καραμανλή (1995), σ. 70

¹⁷⁹ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999), σσ. 72-73

¹⁸⁰ Βλ. ο. π. σσ. 90-91

καθώς ο Παπαδόπουλος είχε συναντήσει σοβαρή αντίδραση των αντιβασιλικών της «Επαναστατικής επιτροπής» και ειδικά του φασίζοντα ιδεολογικά Ιωάννη Λαδά που αντιτέθηκαν σε οποιοδήποτε ενδεχόμενο συνάντησης του Παπαδόπουλου με τον Βασιλιά. Όταν όμως ο Κωνσταντίνος ζήτησε από τον Πιπινέλη να μη κοπούν οι γέφυρες και να υπάρξει ένα κοινώς αποδεκτό πλαίσιο συζήτησης ο Πιπινέλης αποκρίθηκε πως ο Κωνσταντίνος δεν μπορούσε να βάλει όρους καθώς κάτι τέτοιο θα συναντούσε την αντίδραση των «σκληρών» της χούντας και πως η επιστροφή του θα έπρεπε να γίνει «χωρίς συζήτησιν».¹⁸¹ Έγινε πλέον φανερό πως η «συνάντηση» ήταν μία ακόμα προσπάθεια του Παπαδόπουλου να τεθεί ο Βασιλιάς και ο Θρόνος υπό την κηδεμονία της «Επαναστάσεως».

Ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα που απασχόλησαν τις σχέσεις Βασιλιά και χούντας ήταν η εκπόνηση του νέου συντάγματος, το οποίο αποτελούσε και μία από τις βασικές προϋποθέσεις που είχε θέσει ο Κωνσταντίνος για την επάνοδό του. Την ευθύνη εκπόνησης του νέου συντάγματος είχαν αναλάβει τρεις επιτροπές εκ των οποίων εκείνη που ήταν αρμόδια για τα θέματα της πολιτείας και του πολιτεύματος βρισκόταν υπό την προεδρία του Πιπινέλη. Σε συνάντηση που είχε με τον Παπάγο την 4^η Ιουλίου 1968 ο Πιπινέλης, του ανέφερε πως έδωσε μεγάλη «μάχη» για να διατηρήσει ο Βασιλιάς όσες περισσότερες αρμοδιότητες κατείχε και κατά το προηγούμενο σύνταγμα. Έτσι κατάφερε, κόντρα στις θέσεις των «σκληρών», να διατηρήσει ο Βασιλιάς τη διοίκηση-αρχή των ενόπλων δυνάμεων, ασκούμενη όμως από τη κυβέρνηση, να μπορεί να διορίζει και να παύει τη κυβέρνηση, αλλά μετά από τη γνωμοδότηση του «Συμβουλίου του Έθνους», δηλαδή του μετονομασμένου Συμβουλίου του Στέμματος, ενώ τέλος στην περίπτωση θανάτου του Βασιλιά, η εποπτεία του ανήλικου διαδόχου και οι επίτροποί του θα ορίζονταν από τη Βουλή.¹⁸² Όπως γίνεται φανερό πρόκειται για ένα σύνταγμα το οποίο όχι απλώς μείωνε δραστικά τις βασιλικές εξουσίες αλλά και η αυτονόμηση του στρατού από την πολιτεία θα οδηγούσε σε μία κατ' επίφαση δημοκρατία απόλυτα ελεγχόμενη από το στρατό και τη χούντα. Το τελικό σχέδιο του συντάγματος δημοσιεύθηκε «προς κρίσιν» από τον ελληνικό λαό στις 11 Ιουλίου 1968. Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής σε επιστολή του προς τον Κ. Παπακωνσταντίνου το χαρακτήρισε ασυνάρτητο που αν εφαρμοζόταν από μια ουδέτερη κυβέρνηση θα μπορούσε να οδηγηθεί σταδιακά σε εκδημοκρατισμό αλλά αν εφαρμοζόταν από τη χουντική κυβέρνηση θα οδηγούσε μόνο σε μία καμουφλαρισμένη δικτατορία.¹⁸³ Ο Κωνσταντίνος έλαβε γνώση για το περιεχόμενο του νέου συντάγματος, δύο ημέρες προ της οριστικής δημοσίευσης του τελικού σχεδίου, όταν στις 9 Ιουλίου τον επισκέφθηκε στη Ρώμη ο αντισυνταγματάρχης Χατζηγιάννης, που του παρέδωσε το τελικό σχέδιο του συντάγματος καθώς και μία τυπική επιστολή του Παπαδόπουλου. Σε συνάντησή του

¹⁸¹ Χατζηδάκης Μάνος, *Βασιλεύς ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β΄, ΟΣΑ «ΕΠΙΕ» και ΟΣΑ... ΔΕΝ ΕΠΙΕ*, Αθήνα, Πελασγός (2015), σ. 252

¹⁸² Παπάγος Λεωνίδα, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999), σσ. 102-103

¹⁸³ Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, *Κωνσταντίνος Καραμανλής, Αρχείο, Γεγονότα & Κείμενα*, Τόμος 7, Αθήνα, Ίδρυμα Κ. Καραμανλή (1995), σ. 73

με τον πρώην υπουργό Μιχαήλ Πεσμαζόγλου, ο Κωνσταντίνος θεωρούσε πως το σύνταγμα δεν κατοχύρωνε την εξισορρόπηση των εξουσιών, αλλά αποφάσισε με γραπτή επιστολή προς τον Παπαδόπουλο, που θα του την παρέδιδε ο Παπάγος, να μην αναφερθεί σε ζητήματα των βασιλικών εξουσιών, που τον αφορούσαν άμεσα, αλλά αποκλειστικά στο ζήτημα της επιτροπείας του διαδόχου και να θέσει τις απόψεις του εκ πείρας, ως θεματοφύλακας του συντάγματος, για το πώς θα μπορούσε το σύνταγμα να λάβει δημοκρατικότερη εμφάνιση.¹⁸⁴ Στις 27 Ιουλίου ο Παπάγος συναντήθηκε με τον Παπαδόπουλο στην Αθήνα, όπου του παρέδωσε τη βασιλική επιστολή και του εξέθεσε τις θέσεις του Κωνσταντίνου ειδικά για το ζήτημα της επιτροπείας, λαμβάνοντας στάση κατανόησης από τον δικτάτορα, που δεσμεύθηκε να εξετάσει το θέμα.

Εικόνα 18: Ο δικτάτορας Γεώργιος Παπαδόπουλος προσέρχεται στην κάλη της 29^{ης} Σεπτεμβρίου 1968 κατά τη διεξαγωγή του δημοψηφίσματος για το πρώτο χουντικό σύνταγμα, που εγκρίθηκε με «απίστευτα» υψηλό ποσοστό...

Τελικά το δημοψήφισμα που εξήγγειλε η χούντα για το νέο σύνταγμα έλαβε χώρα στις 29 Σεπτεμβρίου 1968. Το ποσοστό αποδοχής του νέου συντάγματος ανήλθε στο «απίστευτο» υψηλό 91,87% έναντι μόλις 7,75% κατά ενώ από το σύνολο των εγγεγραμμένων 6.516.285 καταμετρήθηκαν 5.030.466 έγκυρα ψηφοδέλτια από τα συνολικά 5.048.981, με την αποχή να φθάνει το 22.51%.¹⁸⁵ Το χουντικό δημοψήφισμα θεωρήθηκε από τον Βασιλιά αλλά και το σύνολο του πολιτικού κόσμου ως νόθο και δικαίως αμφισβητήθηκε η εγκυρότητα του. Αντίθετα με τις προϋποθέσεις που είχε θέσει τον περασμένο Ιανουάριο ο Βασιλιάς, η χούντα δεν επέτρεψε την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος των εκτοπισμένων και φυλακισμένων του χουντικού καθεστώτος, ούτε επέτρεψε την ελευθερία έκφρασης

¹⁸⁴ Παπάγος Λεωνίδα, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999), σ. 106

¹⁸⁵ Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, *Κωνσταντίνος Καραμανλής, Αρχείο, Γεγονότα & Κείμενα*, Τόμος 7, Αθήνα, Ίδρυμα Κ. Καραμανλή (1995), σ. 82

του τύπου επί του συντάγματος. Το βασικότερο όμως στοιχείο που αποδεικνύει την ακυρότητα του εν λόγω δημοψηφίσματος είναι το γεγονός πως αυτό διενεργήθηκε υπό το καθεστώς του στρατιωτικού νόμου. Παρά ταύτα, το βράδυ της 30^{ης} Σεπτεμβρίου ο Παπάγος, που βρισκόταν στην Αθήνα, έστειλε επιστολή στον Βασιλιά με επισυναπτόμενη μια επιστολή του Πιπινέλη. Στην επιστολή αυτή ο Πιπινέλης, αυτοβούλως κατά τον Παπάγο, πρότεινε στον Κωνσταντίνο τρεις διαφορετικούς τρόπους αντίδρασης για το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος. Κατά τον πρώτο ο Βασιλιάς θα μπορούσε να διαβιβάσει μέσω του πρέσβη Πούμπουρα απλώς τις ευχαριστίες του στη κυβέρνηση για το γεγονός ότι έλαβε γνώση των αποτελεσμάτων του δημοψηφίσματος. Κατά τον δεύτερο πάλι μέσω της πρεσβείας να έστελνε κάποιο κείμενο που θα ευχαριστούσε την κυβέρνηση, ότι έλαβε γνώση των αποτελεσμάτων κοκ, ενώ κατά τον τρίτο να προχωρήσει σε μια λιτή ανακοίνωση στον τύπο, που θα την κοινοποιούσε και στην ελληνική πρεσβεία.¹⁸⁶ Ως πιο ενδεικτική ο Πιπινέλης πρότεινε τη δεύτερη αλλά ο Κωνσταντίνος δεν προχώρησε σε καμία ανακοίνωση επί του αποτελέσματος.

Καθ' όλο το επόμενο διάστημα και μέχρι το 1973 οι επαφές μεταξύ Βασιλιά και χούντας άρχισαν να αραιώνουν. Σε κάθε συνάντηση-συζήτηση των ανθρώπων του Βασιλιά, κυρίως του Παπάγου, με τους αντίστοιχους της χούντας, το περιεχόμενο παρέμενε αμετάβλητο περί της αέναης επιστροφής του Κωνσταντίνου στην χώρα, τα «προβλήματα» που αντιμετώπιζε ο δικτάτορας από τους «σκληρούς», την αναζήτηση κοινού τόπου συνεννόησης κοκ. Η αλήθεια είναι πάντως, πως με τον Κωνσταντίνο στον εξωτερικό, επαληθεύτηκαν οι φόβοι του Κωνσταντίνου Κόλλια. Ο Παπαδόπουλος κατάφερε να υπονομεύσει το θεσμό της Βασιλείας και το πρόσωπο του Κωνσταντίνου, να εκδιώξει και τα τελευταία ισχυρά ερείσματα του Βασιλιά στο στράτευμα και με την ανάρρηση του στο θρόνο του αντιβασιλέα, μετά την εκδίωξη του Ζωιτάκη τον Μάρτιο του 1972 καθώς τον θεώρησε επικίνδυνο για την απόλυτη κυριαρχία του, προετοίμασε το έδαφος για την κατάλυση του βασιλικού θεσμού το 1973, απαλλάσσοντας εαυτόν και από τον Βασιλιά.

Γ) Οι δράσεις του Κωνσταντίνου στο εξωτερικό

Κατά την παραμονή του στο εξωτερικό, αρχικά στην Ιταλία και εν συνεχεία στην Μεγάλη Βρετανία, ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος ανέπτυξε διάφορες δράσεις που στόχευαν στην ανατροπή του χουντικού καθεστώτος στην Ελλάδα. Έτσι προσπάθησε να διατηρήσει επαφές με τον πολιτικό κόσμο της Ελλάδας, κυρίως δε με τον Κωνσταντίνο Καραμανλή και να προσεταιριστεί τις ΗΠΑ, τη Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία προκειμένου να εντείνουν τις πιέσεις τους προς τη χούντα ώστε να παραδώσει την εξουσία και να προχωρήσει στην αποκατάσταση της δημοκρατίας. Ωστόσο δεν προχώρησε στην οργάνωση ενός νέου αντικινήματος, ανάλογο της 13^{ης}

¹⁸⁶ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999), σσ. 127-128

Δεκεμβρίου, ούτε ενίσχυσε ή στήριξε κάποια αντιδικτατορική οργάνωση του εξωτερικού ή του εσωτερικού.

Ο πολιτικός κόσμος της χώρας, μουδιασμένος και αδρανοποιημένος σε μεγάλο βαθμό μετά την επικράτηση της χούντας την 21^η Απριλίου αλλά και μετά την αποτυχία του βασιλικού κινήματος της 13^{ης} Δεκεμβρίου, έβλεπε στον Κωνσταντίνο την απολεσθείσα νομιμότητα της Ελλάδας, για αυτό και οι ίδιοι οι πολιτικοί προσπάθησαν να διατηρήσουν επαφή με τον εξόριστο Βασιλιά. Ωστόσο τόσο ο Κωνσταντίνος όσο και το ελληνικό πολιτικό κατεστημένο απέβλεπαν, πως ο μοναδικός πολιτικός που θα μπορούσε να τεθεί επικεφαλής μίας μεταβατικής κυβέρνησης, που θα επανέφερε τη χώρα στη συνταγματική νομιμότητα ήταν ο Καραμανλής. Ο Βασιλιάς είχε επικοινωνήσει μαζί του ήδη από την πρώτη ημέρα της εξορίας του, όταν και ο Καραμανλής τον κάλεσε στο τηλέφωνο, όπως έχει αναφερθεί και παραπάνω. Η πρώτη πρόταση να ηγηθεί ο Καραμανλής ενός μεταβατικού κυβερνητικού σχήματος έγινε από τον Βασιλιά, μέσω του Παπάγου, την 4^η Απριλίου 1968, κατά τη συνάντησή του τελευταίου με τον Καραμανλή στο Παρίσι. Στη συνάντηση αυτή, ο Παπάγος ρώτησε τον Καραμανλή κατά πόσο θα ήταν διατεθειμένος να αναλάβει να αναλάβει επικεφαλής μίας μεταβατικής κυβέρνησης.¹⁸⁷ Ο Καραμανλής ξεκαθάρισε πως δεν είχε σκοπό να πολιτευθεί, πως ειδικά μετά την αποτυχία του βασιλικού κινήματος δεν έβλεπε πως θα μπορούσε να πέσει η χούντα αλλά επιφυλάχθηκε πως θα απαντούσε οριστικά στην περίπτωση που ανέκυπτε κάποια κρίση.¹⁸⁸ Άλλη συνάντηση με τον Παπάγο πραγματοποιήθηκε στις 23 Ιουλίου 1968, με αφορμή τη δημοσίευση του συντάγματος από τη χούντα. Στη συνάντηση αυτή ο Παπάγος ρώτησε τον Καραμανλή ποια θα έπρεπε να είναι η αντίδραση του Βασιλιά και αν θα έπρεπε να προχωρήσει σε κάποια δημόσια τοποθέτηση για το σύνταγμα. Ο Καραμανλής απάντησε πως ο Κωνσταντίνος δε θα έπρεπε να απαντήσει στην τυπική επιστολή Παπαδόπουλου, καθώς με αυτή απλώς του παραδόθηκε ένα σχέδιο του συντάγματος και δε ζητήθηκε η γνώμη του επ' αυτού, ο συνταγματικός ρόλος του Βασιλιά δεν προέβλεπε γνωμοδότηση επί του συντάγματος αλλά τη τήρηση και τη βελτίωσή του, ενώ τέλος επεσήμανε πως τυχόν επιστολή προς τη χούντα θα εξέθετε τον Κωνσταντίνο τη στιγμή που η ελληνική και διεθνής κοινή γνώμη ανέμενε από αυτόν μία ουσιαστική αντίδραση.¹⁸⁹ Ο Παπάγος δέχθηκε την απάντηση του πρώην πρωθυπουργού και τον ρώτησε αν θα έπρεπε μελλοντικά να εξεταστεί το ενδεχόμενο σχηματισμού κυβέρνησης στο εξωτερικό. Ο Καραμανλής απάντησε πως κάτι τέτοιο θα ήταν δύσκολο αλλά εφικτό εφόσον συμμετείχαν όλα τα κόμματα και συμφωνούσαν σε αυτό οι ΗΠΑ.¹⁹⁰ Στο ενδεχόμενο συνάντησής του με τον Βασιλιά ο Καραμανλής συνέχισε να είναι αρνητικός επί του παρόντος

¹⁸⁷ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σσ. 85-86

¹⁸⁸ Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, *Κωνσταντίνος Καραμανλής, Αρχείο, Γεγονότα & Κείμενα*, Τόμος 7, Αθήνα, Ίδρυμα Κ. Καραμανλή (1995), σ. 72

¹⁸⁹ Βλ. ο. π. σ. 76

¹⁹⁰ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σσ. 110-111

επιφυλασσόμενος για το μέλλον. Την ίδια μέρα δέχθηκε και τηλεφώνημα από τον ίδιο τον Κωνσταντίνο καθώς η χούντα του απέστειλε επιστολή με την οποία ζητούσε τη γνώμη του επί του συντάγματος. Ο Καραμανλής συμβούλευσε τον Βασιλιά να μην απαντήσει καθώς μία τέτοια κίνηση θα τον έφερνε σε αντίθεση τόσο με τον πολιτικό κόσμο όσο και με την μεγάλη πλειοψηφία του ελληνικού λαού.¹⁹¹ Ο Βασιλιάς ακολούθησε τη συμβουλή του Καραμανλή και δεν απάντησε στην επιστολή. Αποκορύφωμα της επικοινωνίας Βασιλιά-Καραμανλή ήταν η συνάντηση των δύο στο Λουξεμβούργο στις 17 Δεκεμβρίου 1968. Ο Κωνσταντίνος ενημέρωσε τον Καραμανλή για τα διάφορα ζητήματα και του επανέλαβε, δια ζώσης πια, την ανάγκη να λάβει ενεργό ρόλο στον αγώνα κατά της χούντας με τον Καραμανλή να επαναλαμβάνει την πρόθεσή του να απέχει από διεργασίες που θα τον καθιστούσαν ξανά πολιτικά ενεργό.¹⁹² Παρά το γεγονός ότι στη συνάντηση αυτή συμφώνησαν να συναντηθούν εκ νέου σε διάστημα τριών-τεσσάρων μηνών, η επόμενη και τελευταία μεταξύ τους συνάντηση έγινε μόλις τον Ιούνιο του 1974.

Εικόνα 19 (Αριστερά): Ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης το 1968 εξόριστος στο Παρίσι

Εικόνα 20 (Δεξιά): Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής το 1967 ήδη αυτοεξόριστος στο Παρίσι και απέχων από τα ελληνικά πολιτικά πράγματα από το 1964

Οι πιέσεις προς τον Καραμανλή συνεχίστηκαν και από άλλους πολιτικούς όπως ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης. Ο Μητσοτάκης σε δημόσια τοποθέτησή του στις 27 Αυγούστου 1968 δήλωσε, με αφορμή το νέο σύνταγμα, πως αυτό θα οδηγούσε σε συνθήκες ανωμαλίας ενώ υποστήριξε πως για να αποφευχθεί το αδιέξοδο θα έπρεπε

¹⁹¹ Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, *Κωνσταντίνος Καραμανλής, Αρχείο, Γεγονότα & Κείμενα*, Τόμος 7, Αθήνα, Ίδρυμα Κ. Καραμανλή (1995), σ. 79

¹⁹² Βλ. ο. π. σ. 92

να παραιτηθεί η κυβέρνηση, να επανέλθει ο Βασιλιάς και να σχηματιστεί κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας υπό τον Καραμανλή, που θα αποτελείτο από όλα τα εθνικά δημοκρατικά κόμματα και θα οδηγούσε τη χώρα σε εκλογές.¹⁹³ Όμως ο Μητσοτάκης, συνοδευόμενος από τον Κωστή Στεφανόπουλο, είχε επισκεφθεί τον Καραμανλή στις 23 Αυγούστου, λαμβάνοντας αρνητική απάντηση στο αίτημα να τεθεί επικεφαλής μιας τέτοια κυβέρνησης, πάντοτε επιφυλασσόμενος για το μέλλον, εφόσον οι συνθήκες το απαιτήσουν κοκ. Στις 21 Οκτωβρίου ο Μητσοτάκης, συνοδευόμενος από τον Πάνο Κόκκα, συναντήθηκε στη Ρώμη με τον Κωνσταντίνο και του επεσήμανε την ανάγκη άμεσης επανόδου του στη χώρα, ώστε να καταστεί αυτός ρυθμιστής του πολιτεύματος και όχι ο Ζωιτάκης, ενώ κατηγόρησε τον Καραμανλή πως τα περίμενε όλα έτοιμα και πως δεν πίστευε την άποψή του πως η χούντα θα εγκατέλειπε οικιοθελώς την εξουσία.¹⁹⁴ Ωστόσο ο Μητσοτάκης παρέμεινε μέχρι τέλους πιστός στην άποψη πως για να αποκατασταθεί η συνταγματική νομιμότητα θα έπρεπε να επιστρέψει ο Βασιλιάς στην Ελλάδα και να τεθεί ο Καραμανλής επικεφαλής κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας. Ως προς τον υπόλοιπο πολιτικό κόσμο αυτός, από τη Δεξιά παράταξη και το Κέντρο, είχε προσανατολιστεί προς τον Βασιλιά προκειμένου να υπάρξει μία ουσιαστική και ενιαία δράση απέναντι στη χούντα. Όπως καταγράφει ο Παπάγος στο βιβλίο του σειρά πολιτικών προσώπων επισκέφθηκαν τον Κωνσταντίνο καθ' όλη την περίοδο της εξορίας του τόσο στη Ρώμη όσο και αργότερα στο Λονδίνο ζητώντας τη συμβολή του και αναγνωρίζοντας σε αυτόν την πραγματική νομιμότητα του ελληνικού κράτους. Κάποιοι εκ των πολιτικών αυτών ήταν οι Μητσοτάκης, Κωστής Στεφανόπουλος, Αθανάσιος Κανελλόπουλος, Ευάγγελος Αβέρωφ κα, ενώ ο Λεωνίδας Παπάγος, που βρισκόταν ανά τακτά χρονικά διαστήματα στην Αθήνα λειτούργησε ως σύνδεσμος των πολιτικών προσώπων με τον Βασιλιά. Χαρακτηριστική περίπτωση αυτής της συνδιαλλαγής Βασιλιά-πολιτικών ήταν η συνάντηση του Κωνσταντίνου με τον Αθανάσιο Κανελλόπουλο στις 12 Δεκεμβρίου 1969. Στη συνάντηση αυτή ο Κανελλόπουλος γνωστοποίησε στον Κωνσταντίνο, πως κατόπιν εξουσιοδότησης που είχε από ηγετικά στελέχη της Ενώσεως Κέντρου (Γεώργιο Μαύρο, Ιωάννη Ζίγδη, Στυλιανό Χούτα κα) και μετά από συνεννόηση με εκπροσώπους της Δεξιάς (Γεώργιο Ράλλη και Παναγή Παπαληγούρα), ότι όλοι τους βρίσκονταν στη διάθεση του Βασιλιά προκειμένου να υποστηρίξουν οποιαδήποτε δράση του ενώ ήσαν ακόμα πρόθυμοι να μεταβούν στο εξωτερικό και να σχηματίσουν αγωνιστική επιτροπή κατά της δικτατορίας, με επικεφαλής τον Καραμανλή, αλλά με την προϋπόθεση πως αυτό θα γινόταν κατόπιν μεσολάβησης και δράσης του ίδιου του Κωνσταντίνου.¹⁹⁵ Καθίσταται ουσιαστικά σαφές πως παρά και τις προηγούμενες διαφορές Βασιλιά και Κεντρώας παράταξης, η τελευταία απέβλεπε αρχικά τόσο στην επιστροφή του Κωνσταντίνου όσο και στην αναγνώριση από μέρους της πως η Βασιλεία έπρεπε να είναι μέρος της λύσης για την οργανωμένη αντίδραση εναντίον της χούντας.

¹⁹³ Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, *Κωνσταντίνος Καραμανλής, Αρχείο, Γεγονότα & Κείμενα*, Τόμος 7, Αθήνα, Ίδρυμα Κ. Καραμανλή (1995), σ. 79

¹⁹⁴ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999), σ. 131

¹⁹⁵ Βλ. ο. π. σσ. 221-222

Τον Αύγουστο του 1968 πραγματοποιήθηκε η πρώτη δολοφονική απόπειρα κατά της ζωής του δικτάτορα Παπαδόπουλου από τον λιποτάκτη έφεδρο αξιωματικό Αλέξανδρο Παναγούλη. Στις 13 Αυγούστου ο Παναγούλης παγίδευσε με εκρηκτικά το δρόμο από το Λαγονήσι προς Αθήνα στο σημείο της Βάρκιζας, προκειμένου να το ανατινάξει τη στιγμή που θα διερχόταν από εκεί το όχημα του δικτάτορα, που διέμενε στο Λαγονήσι σε βίλα που του είχε παραχωρήσει ο Αριστοτέλης Ωνάσης. Η απόπειρα απέτυχε και ο Παναγούλης συνελήφθη σχεδόν αμέσως, δικάστηκε και καταδικάστηκε σε θάνατο από το στρατοδικείο. Ο Παπάγος, που βρισκόταν στην Αθήνα εκείνη την περίοδο, ενημέρωσε τον Βασιλιά για το γεγονός καθώς και για την προσπάθεια των εφημερίδων «Ελεύθερος Κόσμος» και «Εστία», που ήταν προσκείμενες στη χούντα, να συνδέσουν τον Παναγούλη με τον Κωνσταντίνο, ως όργανό του, συνδυάζοντας αφελέστατα την 13^η Δεκεμβρίου με τη 13^η Αυγούστου.¹⁹⁶ Το επόμενο χρονικό διάστημα ο Κωνσταντίνος δέχθηκε σειρά επιστολών, διαβημάτων καθώς και ερωτήσεις δημοσιογράφων για το τι θα έκανε επί του θέματος, ενώ κυριαρχούσε το αίτημα ο Βασιλιάς να προχωρούσε σε απονομή χάριτος, ειδικά όταν ο Παναγούλης καταδικάστηκε σε θάνατο. Αν και ο Βασιλιάς θαύμασε τόσο τη δράση, όσο και την ηρωική στάση του Παναγούλη απέναντι στους χουντικούς στρατοδίκες του, αναφέροντας μάλιστα στην αυτοβιογραφία του το 2015, πως η τυραννοκρατία στην αρχαιότητα ήταν μέγιστη προσφορά προς την Πολιτεία, στην προκειμένη περίπτωση δεν μπορούσε να κάνει απολύτως τίποτα, αφού τις βασιλικές εξουσίες ασκούσε ο «αντιβασιλέας» στρατηγός Ζωιτάκης και καμία επιρροή δεν είχε ο ίδιος προς τη χούντα. Το Νοέμβριο του 1968 ο Κωνσταντίνος συναντήθηκε με τον αδερφό του Παναγούλη, Στάθη Παναγούλη ο οποίος του ζήτησε να κάνει μια δημόσια δήλωση στήριξης για τον αδερφό του.¹⁹⁷ Ο Βασιλιάς αποκρίθηκε θετικά στο αίτημά του αλλά τον βεβαίωσε πως μια τέτοια δήλωση από μέρους του κατά μεγάλη πιθανότητα θα δημιουργούσε περισσότερα προβλήματα στον αδερφό του και θα επιβάρυνε ακόμα περισσότερο τη θέση του.¹⁹⁸ Όπως αναφέρει ο Κωνσταντίνος κατά την παρουσία του στο εξωτερικό έγινε αποδέκτης πολλών επιστολών με ανάλογα αιτήματα από συγγενικά ή φιλικά πρόσωπα εκτοπισθέντων και φυλακισμένων πολιτικών κρατούμενων. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Παναγιώτη Κανελλάκη, που υπήρξε συνήγορος υπεράσπισης πολιτικών κρατουμένων της χούντας και είχε συλληφθεί, φυλακισθεί και βασανιστεί απάνθρωπα από το καθεστώς.¹⁹⁹ Ο αδερφός του Κανελλάκη, Παύλος είχε επισκεφθεί τον Βασιλιά στη Ρώμη ζητώντας του να κάνει κάτι που θα βοηθούσε τον αδερφό του. Ο Κωνσταντίνος του είπε πως μπορούσε να βάλει δικούς του ανθρώπους να μιλήσουν στην Deutsche Welle και το BBC και να κάνουν δημόσιες τοποθετήσεις υπέρ του αλλά απέκλεισε το ενδεχόμενο

¹⁹⁶ Παπάγος Λεωνίδα, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999), σ. 118

¹⁹⁷ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 64

¹⁹⁸ Βλ. ο. π. σ. 64

¹⁹⁹ <https://www.in.gr/2020/11/17/plus/istoriko-arxeio/imerologio-vasanismou-tou-panagioti-kanellaki-sto-eat-esa/> (Πρόσβαση 06/04/2023)

να κάνει ο ίδιος κάποια δημόσια τοποθέτηση καθώς εξακολουθούσε να πιστεύει πως κάτι τέτοιο, όπως και στην περίπτωση του Παναγούλη, μόνο κακό θα μπορούσε να προκαλέσει.²⁰⁰ Πράγματι δεδομένου της καχυποψίας αλλά και της αφορμής που επιζητούσε η χούντα, προκειμένου να απαλλαγεί από τον Βασιλιά, οποιαδήποτε δημόσια δήλωση στήριξης θα μπορούσε όχι μόνο λειτουργήσει ως αφορμή κατάλυσης της Βασιλείας αλλά ακόμα χειρότερα η χούντα, πιστεύοντας ή όχι την εμπλοκή του Κωνσταντίνου, θα μπορούσε να ξεσπάσει το μένος της εναντίον των αγωνιστών της δημοκρατίας σε πολύ χειρότερο βαθμό με απρόβλεπτες συνέπειες.

Ως προς τη δράση των αντιδικτατορικών οργανώσεων, όπως το ΠΑΚ του Ανδρέα Παπανδρέου ή το ΠΑΜ του Μίκη Θεοδωράκη, ο Βασιλιάς, όπως ομολογεί και στην αυτοβιογραφία του, δεν είχε επαφές. Θεωρούσε αφενός ότι πραγματικά έκαναν μια προσπάθεια να ανατρέψουν τη χούντα αλλά δεν πίστευε ότι θα μπορούσαν τελικά να επιτύχουν το στόχο τους.²⁰¹ Αν και αυτές οι αντιδικτατορικές οργανώσεις σε μεγάλο βαθμό διεθνοποίησαν το ζήτημα της δικτατορίας στην Ελλάδα, ευαισθητοποίησαν τη διεθνή κοινή γνώμη και προχώρησαν σε κάποιες δράσεις αντίστασης προς το καθεστώς, στην πραγματικότητα δε συγκέντρωσαν την απαιτούμενη μαζική λαϊκή υποστήριξη ούτε φυσικά κατάφεραν να ανατρέψουν τη δικτατορία. Βασικός λόγος που ο Βασιλιάς απείχε από το να συνδεθεί με κάποια από τις παραπάνω οργανώσεις, εκτός της παραπάνω θέσης, ήταν και η πίστη του πως καθήκον του ήταν να εκπροσωπεί το σύνολο του ελληνικού λαού και όχι ορισμένες εκφάνσεις του. Χαρακτηριστικά ακόμα και αντιδικτατορικές οργανώσεις της συντηρητικής παράταξης, όπως οι «Ελεύθεροι Έλληνες», η μεγαλύτερη οργάνωση αντιχουντικών βασιλοφρόνων αξιωματικών του στρατηγού Σοφοκλή Τζανετή, ή το ΚΕΑ-EAN του Ιπποκράτη Σαββούρα, που επίσης είχε στους κόλπους και φιλοβασιλικούς αξιωματικούς, αν και είχαν δηλώσει την πίστη τους στο βασιλικό θεσμό, η ΚΕΑ-EAN μάλιστα κυκλοφορούσε προκηρύξεις με τις φωτογραφίες του Βασιλιά Κωνσταντίνου και του Κωνσταντίνου Καραμανλή, ουδέποτε υποστήριξαν, αντιθέτως διέψευσαν, πως λειτουργούσαν κατ' εντολή του Βασιλιά.²⁰² Πάντως από τη μεριά τους σχεδόν καμία από τις αντιδικτατορικές οργανώσεις δεν επιζήτησε τη δημόσια στήριξη του Βασιλιά.

Καθ' όλη την περίοδο 1967-1973 ο Κωνσταντίνος προσπάθησε να προσεταιριστεί τις Μεγάλες Δυνάμεις (ΗΠΑ, Μεγάλη Βρετανία και Γαλλία) προκειμένου να ασκήσουν πιέσεις προς τη χούντα ώστε να παραδώσει την εξουσία. Από τις τρεις δυνάμεις ο Κωνσταντίνος είχε μια προνομιακή σχέση κυρίως με τη Μεγάλη Βρετανία, λόγω των συγγενικών δεσμών με την βρετανική βασιλική οικογένεια,

²⁰⁰ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σσ. 64-65

²⁰¹ Βλ. ο. π., σ. 65

²⁰² Παπαδημητρίου Δέσποινα. (Αντιδικτατορικές κινήσεις και οργανώσεις: ο συντηρητικός χώρος) *Εξιστιγμές του εικοστού αιώνα, Η στρατιωτική δικτατορία 1967-1974* (1η εκδ., Τόμ. VI). (Β. Καραμανωλάκης, Επιμ.) Αθήνα: Εκδόσεις ΤΑ ΝΕΑ. (2010), σσ. 138-140

καθώς ο θείος του πρίγκιπας Φίλιππος, πρώην πρίγκιπας της Ελλάδος και της Δανίας, ήταν ο βασιλικός σύζυγος της Βρετανίδας Βασίλισσας Ελισάβετ Β'. Για να προβάλλει τις θέσεις του ο Κωνσταντίνος επεσκέφθη αρκετές φορές τη βρετανική πρωτεύουσα και είχε συναντήσεις τόσο με τη βρετανική βασιλική οικογένεια όσο και με τον πολιτικό κόσμο με κυριότερο συνομιλητή αρχικά τον Εργατικό πρωθυπουργό Χάρολντ Ουίλσον αλλά και τον επικεφαλής της αντιπολίτευσης, τον Συντηρητικό μετέπειτα πρωθυπουργό, Έντουαρτ Χιθ. Μία από τις πιο ουσιαστικές συναντήσεις μεταξύ Βασιλιά και Βρετανών πραγματοποιήθηκε στις 14 Νοεμβρίου 1969 κατά την παρουσία του Κωνσταντίνου στο Λονδίνο, με αφορμή μία δεξίωση που παρέθεσε η Βασίλισσα Ελισάβετ Β'. Στη συνάντηση αυτή, όπου μετείχαν οι Κωνσταντίνος, Παπάγος, Ουίλσον, ο μόνιμος υφυπουργός εξωτερικών Γκρίνχιλ και ο γραμματέας του Βρετανού πρωθυπουργού Γιοντ, συζητήθηκε το ζήτημα της αποβολής της Ελλάδος από το Συμβούλιο της Ευρώπης λόγω των πολλαπλών καταγγελιών εις βάρος της χούντας για τις συλλήψεις, τα βασανιστήρια και τις απάνθρωπες συνθήκες διαβίωσης των πολιτικών κρατουμένων στην Ελλάδα. Ο Κωνσταντίνος τόνισε στον Βρετανό πρωθυπουργό πως η όποια απόφαση θα έπρεπε να τύχει ιδιαίτερης προσοχής στη διατύπωσή της ώστε να καταστεί σαφές σε όλους πως αυτή καταδικάζει αποκλειστικά και μόνο τη χούντα και όχι το σύνολο του ελληνικού λαού, με τον Βρετανό πρωθυπουργό να συμφωνεί και να προτείνει τη χρήση του όρου αναστολή (suspension) προς αποφυγή οποιασδήποτε παρερμηνείας.²⁰³ Στη συζήτηση αυτή ο Βασιλιάς ενημέρωσε τον Βρετανό πρωθυπουργό για την κακομεταχείριση των πολιτικών κρατουμένων από το καθεστώς, όπως είχε πληροφορηθεί από δικούς του ανθρώπους στην Αθήνα, για την απροθυμία του να επιστρέψει άνευ όρων στη χώρα όπως τον συμβούλευε ο Πιπινέλης καθώς και για την απουσία στήριξης του συνόλου του πολιτικού κόσμου της Ελλάδας προς τη χούντα. Οι συναντήσεις με τους Βρετανούς συνεχίστηκαν και μάλιστα από το καλοκαίρι του 1973 εντάθηκαν, οπότε και ο Κωνσταντίνος εγκαταστάθηκε μόνιμα στο Λονδίνο

Η πρώτη επαφή του Κωνσταντίνου με τη Γαλλία έγινε την επομένη της αποτυχίας του βασιλικού κινήματος, όταν ο Γάλλος πρέσβης στη Ρώμη, κατόπιν απαίτησης του Γάλλου προέδρου στρατηγού Σαρλ ντε Γκωλ, επισκέφθηκε τον Βασιλιά και του διατύπωσε τη θέση του Γάλλου προέδρου για τη στήριξη του προς αυτόν, πως ο ίδιος δεν έβλεπε θετικά τη χούντα, το αντίθετο μάλιστα, αλλά και την πικρία του πως τη συνάντηση του Βασιλιά με τον Γάλλο διπλωμάτη προηγήθηκαν οι συναντήσεις του με τον Βρετανό και τον Αμερικανό ομολόγου του.²⁰⁴ Ο Ντε Γκωλ είχε χρόνια γνωριμία με την ελληνική βασιλική οικογένεια, ήδη από την περίοδο βασιλείας του Βασιλιά Παύλου Α', επισκεπτόμενος μάλιστα την Ελλάδα, κατόπιν βασιλικής πρόσκλησης, τον Μάιο του 1963, οπότε γνώρισε τον τότε Πρίγκιπα-Διάδοχο Κωνσταντίνο. Η ουσιαστική επαφή του Βασιλιά με τον γαλλικό παράγοντα έγινε στις ΗΠΑ στις 31 Μαρτίου 1969, όπου βρισκόταν ο Κωνσταντίνος για να παρευρεθεί στη

²⁰³ Παπάγος Λεωνίδα, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 215

²⁰⁴ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 74

κηδεία του πρώην προέδρου των ΗΠΑ στρατηγού Ντουάιτ Αϊζενχάουερ. Στη κηδεία εκείνη παρευρέθη και ο Γάλλος πρόεδρος Ντε Γκωλ, εκπροσωπώντας τη χώρα του. Κατά τη διάρκεια της δεξίωσης, που ακολούθησε την κηδεία του Αϊζενχάουερ, ο διοικητής του Στρατιωτικού Γραφείου του Ντε Γκωλ πλησίασε τον Βασιλιά και του εξέφρασε την επιθυμία του Γάλλου προέδρου να συναντηθούν. Πράγματι στο περιθώριο του δείπνου, οι δύο άνδρες συζήτησαν για μικρό χρονικό διάστημα για τα τεκταινόμενα στην Ελλάδα, με τον Γάλλο πρόεδρο να εκφράζει στον Έλληνα Βασιλιά την αμέριστη στήριξή του, ενώ τον προσκάλεσε να τον επισκεφθεί στο Παρίσι.²⁰⁵ Ωστόσο η «συμμαχία» αυτή δεν καρποφόρησε καθώς ο Ντε Γκωλ, μετά από περίπου ένα μήνα παραιτήθηκε από την προεδρία κατόπιν της απόρριψης των μεταρρυθμίσεων που πρότεινε στο δημοψήφισμα της 28^{ης} Απριλίου 1969. Παρόλα αυτά ο Κωνσταντίνος συνέχισε τις προσπάθειες ώστε να έρθει σε επικοινωνία μαζί του, είτε μέσω του Γάλλου πρέσβη στο Λονδίνο είτε μέσω άλλων Γάλλων διπλωματών αφού κατά τον ίδιο ο Ντε Γκωλ, εν ενεργεία ή μη, ήταν ένας αξιοσέβαστος ισχυρός πολιτικός παράγοντας στη Γαλλία αλλά και διεθνώς. Ωστόσο η προσπάθεια αυτή δε καρποφόρησε. Κατόπιν πληροφοριών που έλαβε ο Κωνσταντίνος από τον Βέλγο Βασιλιά Βαλδουίνο, η «εξαφάνιση» του Ντε Γκωλ οφειλόταν τόσο στην αποχώρησή του από τα κοινά όσο κυρίως στην επιθυμία του διαδόχου του στην γαλλική προεδρία, Ζωρζ Πομπιντού, να μην έχει κανείς επαφή μαζί του, θέτοντάς τον ουσιαστικά σε πλήρη απομόνωση.²⁰⁶ Ο θάνατος του Ντε Γκωλ το Νοέμβριο του 1970, στέρησε από τον Κωνσταντίνο έναν ισχυρό συνομιλητή με τη γαλλική πλευρά.

Εικόνα 21(Αριστερά): Ο 37^{ος} πρόεδρος των ΗΠΑ Ρίτσαρντ Νίξον

Εικόνα 22: (Δεξιά): Ο πρόεδρος της Γαλλικής Δημοκρατίας στρατηγός Σαρλ ντε Γκωλ

²⁰⁵ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σσ. 74-75

²⁰⁶ Βλ. ο. π. σ. 76

Το μεγαλύτερο βάρος στην αναζήτηση συμμάχων στο εξωτερικό έπεσε στις ΗΠΑ. Κατά την προεδρία Τζόνσον έπαψε η στρατιωτική βοήθεια προς την Ελλάδα, λόγω της δικτατορίας, αλλά ακολουθήθηκε μία εξωτερική πολιτική επιτήδειας ουδετερότητας ανάμεσα στο Βασιλιά και τη χούντα. Παρά την προσωπική υπόσχεση του Τζόνσον προς τον Βασιλιά Κωνσταντίνο το Σεπτέμβριο του 1967, πως θα τον στήριζε ενεργά σε όποια κίνησή του εναντίον της χούντας, αυτή τελικά όχι μόνο δεν εκπληρώθηκε κατά τη βασιλική κίνηση της 13^{ης} Δεκεμβρίου, αλλά σταδιακά η πολιτική των ΗΠΑ άρχισε να απομακρύνεται από την υποστήριξη του βασιλικού θεσμού στην Ελλάδα. Η κατάσταση αυτή έλαβε δυσχερέστερη τροπή όταν στην προεδρία των ΗΠΑ ανήλθε το 1969 ο Ρεπουμπλικάνος Ρίτσαρντ Νίξον, ο οποίος ακολούθησε πολιτική υποστήριξης της δικτατορίας. Παρά ταύτα ο Κωνσταντίνος προσπάθησε να προσεταιριστεί τον αμερικανικό παράγοντα με κυριότερους συνδέσμους του στις ΗΠΑ τον ταξίαρχο Ορέστη Βιδάλη, αξιωματικό ενεργά εμπλεκόμενο στο κίνημα της 13^{ης} Δεκεμβρίου που είχε μεταβεί στις ΗΠΑ το 1968, καθώς και τον αμερικανό πτέραρχο Λόρις Νόρσταντ, πρώην ανώτατο διοικητή των αμερικανικών αεροπορικών δυνάμεων στην Ευρώπη.

Η πρώτη προσωπική επαφή με τους Αμερικανούς έγινε τις ημέρες που ο Βασιλιάς βρισκόταν στις ΗΠΑ για την κηδεία του Αϊζενχάουερ. Από ελληνικής πλευράς στη κηδεία βρίσκονταν τόσο ο Βασιλιάς όσο και ο Στυλιανός Παττακός, εκπροσωπώντας τη χουντική κυβέρνηση. Η πρώτη ψυχρολουσία για τον Κωνσταντίνο λοιπόν ήρθε, όταν ο Νίξον αρνήθηκε να συναντηθεί με τον νόμιμο αρχηγό του ελληνικού κράτους και αντ' αυτού επέλεξε να έχει συνάντηση μισής ώρας με τον αντιπρόεδρο της δικτατορικής κυβέρνησης Παττακό. Βέβαια αυτό δε θα έπρεπε να εκπλήξει τον Κωνσταντίνο, καθώς ο Νίξον, πριν καν γίνει πρόεδρος, όταν επισκέφθηκε την Ελλάδα το Σεπτέμβριο του 1967 και συναντήθηκε με τον Κωνσταντίνο στο Τατόι χαρακτήρισε τη χούντα στον ίδιο τον Βασιλιά ως την «καλύτερη κυβέρνηση που είχε ποτέ η Ελλάδα από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο».²⁰⁷ Ωστόσο κατά την παραμονή του στις ΗΠΑ ο Κωνσταντίνος συναντήθηκε με τον Αμερικανό υπουργό Εξωτερικών Ουίλιαμ Ρότζερς, τον ελληνοαμερικανό αντιπρόεδρο των ΗΠΑ Σπύρο Άγκνιου ενώ είχε και τηλεφωνική επικοινωνία με τον Χένρυ Κίσινγκερ, που τότε ήταν σύμβουλος Εθνικής Ασφαλείας των ΗΠΑ. Πρώτα συναντήθηκε με τον Agnew την 1^η Απριλίου 1969. Στη συνάντηση αυτή ο Αμερικανός αντιπρόεδρος εξέφρασε την άγνοιά του επί των ελληνικών θεμάτων, διατυπώνοντας όμως παράλληλα την άποψή του πως ήταν αναγκαία η επιστροφή μία αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης, πως οι ΗΠΑ μοιράζονταν τη θέση του Κωνσταντίνου για μία αντιπροσωπευτική κυβέρνηση στην Ελλάδα και πως από τη μεριά τους οι ΗΠΑ θα ενθάρρυναν την επάνοδο της δημοκρατίας.²⁰⁸ Ο Άγκνιου γενικά στη συνάντηση αυτή αρκέστηκε σε ένα «ευχάριστο» ευχολόγιο για την επάνοδο της δημοκρατίας χωρίς να δεσμευτεί για κάτι συγκεκριμένο. Η απροθυμία των ΗΠΑ να συνδράμουν ουσιαστικά στην

²⁰⁷ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 82

²⁰⁸ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999), σ. 164

αποκατάσταση της δημοκρατίας φάνηκε την επομένη κατά τη συνάντηση του Κωνσταντίνου με τον Ρότζερς. Ο Βασιλιάς εξέφρασε τη δυσαρέσκεια του πως παρόλο που ήταν ο νόμιμος αρχηγός του ελληνικού κράτους και παρά την επανειλημμένη προσπάθεια του να συναντηθεί με τον Νίξον, ο πρόεδρος των ΗΠΑ επέλεξε να συναντηθεί με τον εκπρόσωπο της δικτατορικής κυβέρνησης. Ο Ρότζερς προσπάθησε να απολογηθεί χαρακτηρίζοντας τη θέση των ΗΠΑ ιδιαίτερα δύσκολη, συγκρίνοντας την ελληνική περίπτωση με αυτή της Νιγηρίας, όπου επικρατούσε εμφύλιος πόλεμος! Σε αυτή την απόκριση του Αμερικανού υπουργού, ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος του επεσήμανε πως με αυτή τη στάση τους οι ΗΠΑ ενίσχυαν τον αντιαμερικανισμό στην Ελλάδα και πως όταν η χώρα ήταν ξανά ελεύθερη ούτε ο ίδιος δε θα μπορούσε να ανατρέψει αυτόν τον αντιαμερικανισμό.²⁰⁹ Προκειμένου να δικαιολογήσει τη στάση των ΗΠΑ, ο Ρότζερς ανέφερε πως οι ΗΠΑ, αν και προσέβλεπαν στην αποκατάσταση της δημοκρατικής νομιμότητας στην Ελλάδα, δεν μπορούσαν να επέμβουν στα εσωτερικά της χώρας καθώς υπήρχε ο κίνδυνος να ταυτιστούν με την αντιπολίτευση. Ο Βασιλιάς διαμαρτυρόμενος ανέφερε πως η αποκατάσταση της νομιμότητας δε μπορούσε να θεωρηθεί παρέμβαση στα εσωτερικά της Ελλάδας ενώ ανέφερε πως αν αυτή η θέση είχε εκφραστεί από τον Τζόνσον και τους Αμερικανούς το Σεπτέμβριο του 1967, οπότε και επισκέφθηκε τις ΗΠΑ, δε θα προχωρούσε στο κίνημα της 13^{ης} Δεκεμβρίου. Επιπλέον τόνισε πως όσο ακόμα δεν είχε αναδειχθεί στην ηγεσία του στρατεύματος η «τάξη» του Παπαδόπουλου, ήταν δυνατόν και με ήπιες πιέσεις προς τη χούντα να οδηγηθεί η χώρα στην ομαλότητα, ενώ ακόμα και η διακοπείσα στρατιωτική βοήθεια προς την Ελλάδα θα μπορούσε να λειτουργήσει ο βασικό μέσο πίεσης για την αποκατάσταση της δημοκρατίας.²¹⁰ Αναλόγως εκφράστηκε και ο Κίσινγκερ την επομένη, κατά την τηλεφωνική συνομιλία που είχε με τον Βασιλιά. Στο τηλεφώνημα αυτό, ο Κίσινγκερ προσπάθησε και αυτός να δικαιολογηθεί πως η άρνηση του Νίξον να συναντηθεί με τον Βασιλιά οφειλόταν στην πολιτική της μη-ανάμειξης στα εσωτερικά της Ελλάδας.

Σημαντικό «διπλωματικό επεισόδιο» μεταξύ Βασιλιά και ΗΠΑ διαδραματίστηκε μετά την τοποθέτηση στην πρεσβεία των ΗΠΑ στην Αθήνα, στα τέλη του 1969, στη θέση του Φίλιπ Τάλμποτ, του Αμερικανού διπλωμάτη Χένρυ Τάσκα, που αποδείχθηκε ένθερμος υποστηρικτής του χουντικού καθεστώτος. Λόγω της ιδιαίτερης κατάστασης που επικρατούσε, οι ξένοι πρεσβευτές των κρατών του ΝΑΤΟ παρέδιδαν τα διαπιστευτήριά τους στον αντιβασιλέα Ζωιτάκη, αλλά έπρεπε εντός σύντομου χρονικού διαστήματος το πολύ δύο μηνών, να μεταβούν στη Ρώμη για να συναντηθούν με τον Βασιλιά Κωνσταντίνο. Ωστόσο ο Τάσκα δεν ακολούθησε αυτή τη τακτική και αγνόησε τον νόμιμο αρχηγό του ελληνικού κράτους. Έτσι στις αρχές του καλοκαιριού του 1970, ο Αμερικανός πρέσβης Ρώμη συναντήθηκε με τον Κωνσταντίνο και του διατύπωσε το αίτημα του ομολόγου του στην Αθήνα να

²⁰⁹ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 78

²¹⁰ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999), σσ. 165-166

επισκεφθεί τον Έλληνα Βασιλιά. Όπως διαπίστωσε ο Κωνσταντίνος και παραδέχθηκε και ο Αμερικανός διπλωμάτης, ο λόγος δεν ήταν η επιθυμία του Τάσκα να συναντηθεί με τον Βασιλιά λόγω του προαναφερθέντος τυπικού, αλλά γιατί η Επιτροπή Εξωτερικών υποθέσεων της Γερουσίας των ΗΠΑ, επρόκειτο να ρωτήσει τον Τάσκα αν είχε συναντηθεί με τον νόμιμο αρχηγό του ελληνικού κράτους.²¹¹ Τελικά η συνάντηση ορίστηκε αλλά ο Κωνσταντίνος αντέδρασε όταν στην ανακοίνωση που θα δημοσιευόταν, αναφερόταν πως ο Τάσκα θα συναντούσε τον Βασιλιά επ' ευκαιρία των διακοπών του στη Ρώμη. Ο Βασιλιάς τότε υπαγόρευσε στον Αμερικανό πρέσβη στη Ρώμη πως στην ανακοίνωση θα αναφερόταν ότι ο Τάσκα θα επισκεπτόταν τη Ρώμη κατόπιν αιτήματος του προέδρου Νίξον με σκοπό να συναντηθεί με τον Βασιλιά κοκ.²¹² Τελικά ο Νίξον απεδέχθη το αίτημα του Κωνσταντίνου για αλλαγή της ανακοίνωσης και ο Βασιλιάς συναντήθηκε με τον πρέσβη Τάσκα.

Ο Κωνσταντίνος προσπάθησε να ασκήσει πιέσεις στις ΗΠΑ μέσω του Βιδάλη και του Αμερικανού στρατηγού Νόρστατ. Από τη μεριά του ο Βιδάλης σε σειρά επιστολών και συναντήσεων τόσο με Αμερικανούς Γερουσιαστές και Βουλευτές όσο και στρατιωτικούς προσπάθησε να ασκήσει πιέσεις στον αμερικανικό παράγοντα ώστε να συνδράμουν τον Βασιλιά στην προσπάθεια της αποκατάστασης της δημοκρατίας στην Ελλάδα. Ωστόσο παρά τις πιέσεις δεν επετεύχθη η αποτροπή επανάληψης της στρατιωτικής βοήθειας των ΗΠΑ προς την Ελλάδα το Σεπτέμβριο του 1970. Το κείμενο της απόφασης που παραδόθηκε στον Βιδάλη ανέφερε πως η στρατιωτική βοήθεια, που είχε σταματήσει από την προηγούμενη κυβέρνηση Τζόνσον λόγω του πραξικοπήματος της 21^{ης} Απριλίου, εκκινούσε ξανά λόγω της ανάγκης ενίσχυσης της νότια πτέρυγας του ΝΑΤΟ στην ευπαθή νοτιοανατολική Μεσόγειο, της στρατηγικής σημασίας θέσης της Ελλάδας καθώς και στην ενότητα της συμμαχίας.²¹³ Επιπλέον οι ΗΠΑ απολογούνταν ουσιαστικά πως ανέμεναν ταχύτερη επάνοδο της δημοκρατικής ομαλότητας στην Ελλάδα αλλά καθυσχάζαν τους συμμάχους στο ΝΑΤΟ πως πολλά άρθρα του νέου Συντάγματος, δηλαδή του δικτατορικού του 1968, είχαν τεθεί σε εφαρμογή και πως η δικτατορική κυβέρνηση είχε δεσμευθεί για την επαναφορά της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Επιπλέον ο Αμερικανός υφυπουργός Εξωτερικών Μάρτιν Χίλενμπραντ, παραδέχθηκε στον Βιδάλη σε συνάντηση που είχαν στις 24 Σεπτεμβρίου πως υπέρ της απόφασης αυτής έδρασε η ανάγκη βελτίωσης της αμερικανικής παρουσίας στη Ελλάδα, λόγω της κατάστασης στη Μέση Ανατολή αλλά και λόγω των συζητήσεων της χούντας με τους Γάλλους προκειμένου να αγοράσουν από αυτούς στρατιωτικό υλικό.²¹⁴ Εδώ αξίζει να σημειωθεί και το γεγονός πως η Δυτική Γερμανία ως ο δεύτερος μεγαλύτερος προμηθευτής όπλων της Ελλάδας στα πλαίσια του ΝΑΤΟ, σε συνεννόηση με τις

²¹¹ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 79

²¹² Βλ. ο. π., σσ. 80-81

²¹³ Βιδάλης Ορέστης, *ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ, ΧΡΟΝΙΑ ΕΚΠΑΤΡΙΣΜΟΥ 1968-1975*, Τόμος Ι, Αθήνα, LIBRO (1997), σ. 259

²¹⁴ Βλ. ο. π. σ. 261

ΗΠΑ, συνέχιζε την παροχή στρατιωτικής βοήθειας προς το χουντικό καθεστώς. Ήδη από τον Αύγουστο του 1969, ΗΠΑ και Δυτική Γερμανία προσπάθησαν αφενός να «βαφτίσουν» τη στρατιωτική βοήθεια προς την Ελλάδα ως «απευθείας βοήθεια του ΝΑΤΟ» και αφετέρου αποφάσισαν πως όποια και αν ήταν η κατάληξη της Ελλάδας, σχετικά με την τότε συζήτηση για την αποπομπή της από το Συμβούλιο της Ευρώπης, αυτό δε θα έπρεπε επ' ουδενί λόγο να επηρεάσει την παραμονή της χώρας στο ΝΑΤΟ.²¹⁵ Από τα τελευταία γίνεται φανερό πως οι Αμερικανοί πάνω από την ανάγκη της επαναφορά της δημοκρατίας στην Ελλάδα αλλά ακόμα και της ενίσχυσης του ΝΑΤΟ έβάζαν το οικονομικό τους συμφέρον που η χούντα ήταν πάντα έτοιμη να αποδεχθεί προκειμένου να παρουσιάσει, όπως και έκανε, την επανέναρξη της αμερικανικής στρατιωτικής βοήθειας ως ουσιαστική αναγνώριση της «Επαναστάσεως» από τις ΗΠΑ.

Στις 5 Νοεμβρίου 1970 οι Βιδάλης και Νόρσταντ συναντήθηκαν λόγω της επικείμενης συνάντησης του τελευταίου, ως απεσταλμένου του State Department, με τον Βασιλιά Κωνσταντίνο. Όπως ανέφερε ο Νόρσταντ στον Βιδάλη σκοπός της συνάντησης ήταν η επίτευξη ενός ουσιαστικού αποτελέσματος ενώ δεσμεύθηκε να αναδείξει τόσο στον Αμερικανό υπουργό Άμυνας Μέλβιν Λερντ όσο και στον Αμερικανό Αρχηγό ΓΕΕΘΑ το άσκοπο και επιζήμιο των μέχρι τότε χειρισμών τους.²¹⁶ Η συνάντηση τελικά πραγματοποιήθηκε στις 3 Δεκεμβρίου 1970 στη Ρώμη. Στη συνάντηση αυτή ο Κωνσταντίνος ζήτησε από τον Νόρσταντ να μεσολαβήσει για μία εκ νέου συνάντησή του με τον Rogers ενώ επανέλαβε τους βασικούς όρους για την επάνοδό του που ήταν ελεύθερες εκλογές, ελευθερία του τύπου και αποφυλάκιση των πολιτικών κρατουμένων. Από την πλευρά του ο στρατηγός Νόρτσταντ ανέφερε πως η αμερικανική κυβέρνηση ανέμενε θετικές ανακοινώσεις από τη χούντα και πως θα έπραττε αναλόγως το πότε αυτές θα γίνονταν, πως ενημερώθηκε από έμπιστους του πως ο κόσμος στην Ελλάδα έχει αποδεχθεί τη χούντα, πλην φυσικά των σκεπτόμενων, ενώ τέλος ενημέρωσε τον Βασιλιά πως υπάρχει σοβαρή πιθανότητα ανατροπής της χούντας εκ των έσω λόγω της εσωτερικής φαγωμάρας.²¹⁷ Την τελευταία πληροφορία γνωστοποίησε και στον Βιδάλη και ο Αλέξανδρος Λυκουρέζος, όπου σε επιστολή του την 25^η Σεπτεμβρίου 1970 έκανε λόγο για σημαντική κρίση μεταξύ Παπαδόπουλου και σκληρών, με αφορμή την επιθυμία του πρώτου για άρση του στρατιωτικού νόμου, για απόπειρα παραιτήσεως του δικτάτορα και αντικατάστασή του από τον Αγγελή, που αρνήθηκε, καθώς και λόγω σοβαρών οικονομικών ατασθαλιών από τους Μακαρέζο και Ασλανίδη.²¹⁸ Ο Βασιλιάς ζήτησε

²¹⁵ Pelt, Mogens. Tying Greece in the West. Copenhagen, Museum Tusculanum Press University of Copenhagen, (2006), σ. 290

²¹⁶ Βιδάλης Ορέστης, ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ, ΧΡΟΝΙΑ ΕΚΠΑΤΡΙΣΜΟΥ 1968-1975, Τόμος Ι, Αθήνα, LIBRO (1997), σ. 275

²¹⁷ Βλ. ο. π. σ. 284

²¹⁸ Βιδάλης Ορέστης, ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ, ΧΡΟΝΙΑ ΕΚΠΑΤΡΙΣΜΟΥ 1968-1975, Τόμος Ι, Αθήνα, LIBRO (1997), σ. 268

από τη γνώμη του Νόρσταντ για το αν θα έπρεπε να «ενεργοποιηθεί περισσότερο» με τον στρατηγό να του συστήνει πως η έως τότε πρακτική του ήταν σωστή και πως θα έπρεπε να συνεχιστεί μέχρι να γίνουν πιο καθαρές οι προθέσεις της χούντας.²¹⁹ Στο τέλος της συζήτησης ο Νόρσταντ ανέφερε πως τυχόν διενέργεια εκλογών, που φημολογείτο για το 1971, θα έφερνε το τέλος της χούντας ενώ διαβεβαίωσε τον Βασιλιά πως θα ενεργούσε για την πραγματοποίηση νέας συνάντησης με τον Ρότζερς με τον Κωνσταντίνο να τον ευχαριστεί για όλες τις έως τότε ενέργειές του.

Οι επαφές με τους Αμερικανούς συνεχίστηκαν, αλλά παρά τις προσπάθειες των Βιδάλη και Νόρσταντ, ο Νίξον και η διοίκησή του, που δε δίστασαν να υποστηρίξουν κάθε δικτατορικό και ακροδεξιό καθεστώς ανά τον κόσμο, είχαν βρει στον Παπαδόπουλο και το καθεστώς του έναν ευήκοο συνομιλητή που εξυπηρετούσε πλήρως τα συμφέροντά τους στην Νοτιοανατολική Μεσόγειο. Για τον Νίξον και τη Realpolitik του Κίσινγκερ η αποκατάσταση της δημοκρατίας στην Ελλάδα δεν είχαν το παραμικρό ενδιαφέρον ούτε και κάποιο ιδιαίτερο συμφέρον.

²¹⁹ Παπάγος Λεωνίδα, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 302

Κεφάλαιο Τέταρτο

Η διπλή κατάργηση της Βασιλείας

Α) Η χούντα καταργεί τη Βασιλευόμενη Δημοκρατία

Τα 1973 υπήρξε καθοριστικό έτος για την πρώτη κατάργηση της Βασιλευόμενης Δημοκρατίας στην Ελλάδα από τη χούντα. Αυτή η κίνηση είχε αρχίσει να διαμορφώνεται στους κόλπους των πραξικοπηματιών αμέσως μετά το αποτυχημένο βασιλικό κίνημα της 13^{ης} Δεκεμβρίου 1967, όπου η ομάδα των λεγόμενων «σκληρών», αποτελούμενη κυρίως από τους πιο χαμηλόβαθμους αξιωματικούς, απαίτησε την άμεση κατάργηση του βασιλικού θεσμού. Ωστόσο ο ιθύνων νους της χούντας Παπαδόπουλος, αν και δήλωνε πάντοτε πιστός βασιλόφρονas που πάντα επιθυμούσε την επάνοδο του Βασιλιά Κωνσταντίνου, προσανατολιζόταν και αυτός προς την οριστική κατάργηση του βασιλικού θεσμού καθώς μετά την αποχώρηση και εξορία του Βασιλιά είχε καταστεί απόλυτος κυρίαρχος της κατάστασης τόσο στο στρατό όσο και στην πολιτική, αφού με την απουσία του Βασιλιά απαλλάχτηκε από ένα είδος ισχυρής εσωτερικής αντιπολίτευσης. Τα κομβικά σημεία που οδήγησαν τελικά στην κατάργηση του βασιλικού θεσμού ήταν η αποπομπή Ζωιτάκη από την αντιβασιλεία και το Κίνημα του Ναυτικού το 1973, που λειτούργησε ως η κατάλληλη αφορμή την οποία επιζητούσε ο Παπαδόπουλος.

Η πορεία για τη κατάργηση της Βασιλείας από τη χούντα είχε ξεκινήσει την επαύριον του βασιλικού κινήματος αλλά εντάθηκε από το 1970. Ευρισκόμενος στην Αθήνα στις 2 Ιανουαρίου 1970, ο Λεωνίδας Παπάγος ενημερώθηκε από τον ναύαρχο Τούμπα πως από την προηγούμενη, με την είσοδο του νέου έτους, η χούντα μετονόμασε τον Βασιλικό Ναυτικό σε Πολεμικό Ναυτικό αλλά και την Ελληνική Βασιλική Αεροπορία σε Πολεμική Αεροπορία. Επιπλέον σε συνάντηση που είχε με τον Πιπινέλη στις 13 Φεβρουαρίου το Παπάγος πληροφορήθηκε πως κατόπιν ενημέρωσης που είχε ο Πιπινέλης από τον υπουργό Προνοίας Πέτρου, ετοιμαζόταν νομοσχέδιο με το οποίο όλα τα βασιλικά ιδρύματα, εικοσιένα στον αριθμό, θα μετονομάζονταν σε εθνικά.²²⁰ Ως προς την μετονομασία Αεροπορίας και Ναυτικού ο Πιπινέλης δήλωσε πλήρη άγνοια για το θέμα, ενώ για το ζήτημα των ιδρυμάτων δήλωσε στον Παπάγο, πως κατόπιν επικοινωνίας του με τον Παττακό το νομοσχέδιο αυτό αποσύρθηκε, επαναλαμβάνοντας την πάγια θέση του Παπαδόπουλου για την μελλοντική επάνοδο του Κωνσταντίνου. Ωστόσο παρά τις διαβεβαιώσεις Πιπινέλη, η χούντα άρχισε τη σταδιακή μετονομασία όλων των βασιλικών ιδρυμάτων, τα οποία και φυσικά έθεσε υπό την απόλυτη εποπτεία της. Τον διχασμό των χουντικών επί του ζητήματος της Βασιλείας αλλά και τον κίνδυνο κατάργησής της διασαφίνισε στον Παπάγο ο Ευάγγελος Αβέρωφ στη μεταξύ τους συνάντηση στις 24 Φεβρουαρίου. Κατά τον Αβέρωφ οι «σκληροί» εμφανίζονταν πλήρως απογοητευμένοι με τον Παπαδόπουλο επειδή μεταξύ άλλων δεν προχωρούσε σε κατάργηση του θεσμού, με

²²⁰ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999), σ. 226

τον Ασλανίδη να καταφερόταν δριμύτητα κατά του Κωνσταντίνου και να μην απέκλειε ακόμα και κατάργηση του Συντάγματος του 1968 και τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος για τη κατάργηση της Βασιλείας, ενώ τέλος επισήμανε πως οι αξιωματικοί από το βαθμό του αντισυνταγματάρχη και κάτω ήσαν ως επί το πλείστον αντίθετοι απέναντι στον Βασιλιά.²²¹ Αντίστοιχες πληροφορίες λάμβαναν με την πάροδο του χρόνου και άλλα σημαίνοντα μέλη του βασιλικού περιβάλλοντος όπως ο Ορέστης Βιδάλης. Στις 27 Ιανουαρίου 1972 ο Βιδάλης έλαβε επιστολή από τον ευρισκόμενο στο Κίελο αντιπλοίαρχο Αθανάσιο Σέκερη σχετικά με τη μεθόδευση της χούντας να καταργήσει τη Βασιλεία. Στην επιστολή αυτή ο Σέκερης ανέφερε πως μετά από συγκέντρωση που πραγματοποίησαν αξιωματικοί των δεύτερων επιτελικών γραφείων μεγάλων στρατιωτικών σχηματισμών, άπαντες άνθρωποι της χούντας, αποφασίστηκε μέσα στο πρώτο εξάμηνο του 1972 να κατηγορηθεί ο Κωνσταντίνος λόγω του κινήματος της 13^{ης} Δεκεμβρίου, της δημιουργίας κρίσης στο Κυπριακό αλλά και της τετραετούς αποχής του από τα βασιλικά του καθήκοντα και βάση αυτών να εκπέσει του αξιώματός του και να ανατεθεί η Βασιλεία στον ανήλικο πρίγκιπα-διάδοχο Παύλο με τριμελή επιτροπή αντιβασιλείας.²²² Πάντα κατά τον Σέκερη, ο Παπαδόπουλος αποδέχθηκε την εισήγησή τους και διέταξε να ξεκινήσει εναντίον του Βασιλιά προπαγάνδα από τα έντυπα μέσα, το ραδιόφωνο και την τηλεόραση, που ελέγχονταν πλήρως από το καθεστώς.

Εικόνα 23: Ο Γενικός Γραμματέας Αθλητισμού, αντισυνταγματάρχης Κωνσταντίνος Ασλανίδης, ένας από τους λεγόμενους «σκληρούς» της δικτατορίας, που μαζί με τους Λαδά, Μπαλόπουλο, Μακαρέζο κ.α. υποστήριζαν επιτακτικά την κατάργηση της Βασιλείας.

Το πρώτο βήμα για τη κατάργηση της βασιλείας αλλά και της επιβολής της απόλυτης μονοκρατορίας του Παπαδόπουλου ήρθε με την αποπομπή του Ζωιτάκη από το αξίωμα του αντιβασιλέα και την ανάληψη του από τον ίδιο τον δικτάτορα Παπαδόπουλο στις 21 Μαρτίου 1972. Οι κυριότεροι λόγοι αυτής της κίνησης

²²¹ Παπάγος Λεωνίδα, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999), σ. 239

²²² Βιδάλης Ορέστης, *ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ, ΧΡΟΝΙΑ ΕΚΠΑΤΡΙΣΜΟΥ 1968-1975*, Τόμος II, Αθήνα, LIBRO (1997), σ. 582

εντοπίζονται αφενός στην επιθυμία του Παπαδόπουλου για απόλυτη πολιτική κυριαρχία και στον περεταίρω εκμηδενισμό των εσωτερικών του αντιπάλων, δηλαδή των «σκληρών». Οι τελευταίοι από καιρό, βλέποντας τον περιορισμό τους από τον Παπαδόπουλο, άρχισαν σταδιακά να προσεταιρίζονται τον Ζωιτάκη, καθώς είδαν σε αυτόν τον μοναδικό παράγοντα του καθεστώτος που λόγω της υψηλής του θέσης θα μπορούσε να μπει ως ανάχωμα στην προσωπική απολυταρχία του Παπαδόπουλου. Αν και αρχικά διστακτικός ο Ζωιτάκης τελικά πείστηκε από τους «σκληρούς» με το επιχείρημα των ανοιγμάτων του Παπαδόπουλου προς τα Αριστερά.²²³ Αφορμή για την καρατόμηση του Ζωιτάκη, δόθηκε στις 19 Μαρτίου 1972, όταν μετά από συνάντησή του με τον Παττακό, αρνήθηκε να υπογράψει διατάγματα που αφορούσαν τη Χωροφυλακή και την Αστυνομία Πόλεων.²²⁴ Τελικά στις 21 Μαρτίου κατόπιν συνεδρίασης του υπουργικού συμβουλίου, ο Παπαδόπουλος, οι αντιπρόεδροι Παττακός και Μακαρέζος και όλοι οι υπουργοί υπέγραψαν το διάταγμα παύσης του Ζωιτάκη και ανάθεσης της αντιβασιλείας στον πρωθυπουργό Παπαδόπουλο. Ως αιτιολογία για την αποπομπή του Ζωιτάκη προβλήθηκε η παρακώλυση του νομοθετικού έργου της χούντας καθώς στη δημοσιευθείσα Εφημερίδα της Κυβερνήσεως αναφερόταν πως «... *Τοιαύτη αντίληψις παρεμβάσεως εις το νομοθετικόν έργον της Κυβερνήσεως συνιστά ανασχετικόν παράγοντα της ταχυρρυθμού εθνικής αναπτύξεως*».²²⁵ Η κίνηση αυτή του Παπαδόπουλου πέτυχε, για εκείνη την ώρα, να κάμψει την αντιπολίτευση στο εσωτερικό των χουντικών και να τον καταστήσει τον απόλυτο και αδιαμφισβήτητο κυρίαρχο τόσο στη χώρα όσο και στο πλαίσιο των «επαναστατών».

Με την αλλαγή αυτή ο Βασιλιάς αντέδρασε δια της απολύτου σιγής. Στο βασιλικό επιτελείο οι γνώμες παρουσιάζονταν διχασμένες με τον Λεωνίδα Παπάγο να γίνεται αποδέκτης των δύο κυριότερων εκφάνσεων. Στις 21 Μαρτίου ο εκδότης της εφημερίδας «*Βραδυνή*» Τζώρτζης Αθανασιάδης τηλεφώνησε στον Παπάγο και τον παρότρυνε να επιστρέψει ο Κωνσταντίνος στην Ελλάδα το ταχύτερο δυνατόν καθώς η κρίση αυτή αποτελούσε, κατά τον Αθανασιάδη, ιδανική ευκαιρία για τον Κωνσταντίνο αφού λόγω της σύγχυσης που επικρατούσε η χούντα δε μπορούσε να τον βλάψει. Ο Παπάγος επιφυλάχτηκε παραθέτοντας ως προβληματισμούς τα ενδεχόμενα σύλληψης ή επαναπροώθησης του Βασιλιά στη Ρώμη από τη χούντα καθώς και το γεγονός πως δεν υπήρχε εκείνη τη στιγμή καμία απολύτως προετοιμασία. Ο Αθανασιάδης επέμενε πως δεν υπήρχε το παραμικρό ενδεχόμενο να βλάψουν τον Βασιλιά και πως με τη νέα αυτή κατάσταση ο Παπαδόπουλος είχε να επιλέξει ανάμεσα στη Βασιλεία και στην εγκαθίδρυση αβασίλευτου πολιτεύματος και πως ήταν επιτακτική ανάγκη ο Κωνσταντίνος να δράσει υπέρ του πρώτου. Ωστόσο υπήρχε και η άποψη πως ο Κωνσταντίνος δεν έπρεπε να κάνει την παραμικρή παρέμβαση καθώς τυχόν ενέργειά του θα έδινε νομιμοποίηση σε μια ήδη από χρόνια παράνομη και συνταγματικά ανώμαλη πολιτειακή κατάσταση. Ο Βασίλης Βασιλείου,

²²³ Γρηγοριάδης Φοίβος, *Δικτατορία*, Τόμος 13, Αθήνα, Νεόκοσμος (1997), σ. 958

²²⁴ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 423

²²⁵ Γρηγοριάδης Φοίβος, *Δικτατορία*, Τόμος 13, Αθήνα, Νεόκοσμος (1997), σ. 959

δημοσιογράφος στη «Βραδυνή», διατύπωσε στον Παπάγο πως η στάση απαξίωσης που ακολουθεί ο Βασιλιάς είναι σωστή και αποδείκνυε την ασυμφωνία και τη διάσταση μεταξύ του ίδιου και της χούντας. Ωστόσο συμφώνησε και αυτός πως ο Παπαδόπουλος τώρα θα είχε να επιλέξει μεταξύ Βασιλείας και Αβασίλευτης Δημοκρατίας.²²⁶ Τελικά ανάμεσα στις δύο αυτές θέσεις ο Βασιλιάς αποφάσισε να μην προχωρήσει στην παραμικρή αντίδραση καθώς προκρίθηκε η άποψη πως τυχόν παρέμβασή του θα νομιμοποιούσε μια αντισυνταγματική κατάσταση, ακόμα και με βάση το χουντικό Σύνταγμα του 1968.

Μετά την αποπομπή του Ζωιτάκη έγινε πλέον ξεκάθαρα φανερό πως ο Παπαδόπουλος, παρά τις φιλοβασιλικές του «διαβεβαιώσεις», προετοίμαζε την κατάλυση της Βασιλείας. Κατά τον Κωνσταντίνο Μητσοτάκη ήταν θέμα χρόνου ο Παπαδόπουλος να εγείρει ανοικτά πλέον πολιτειακό ζήτημα όχι μόνο για να απαλλαγεί από τον Βασιλιά αλλά και από το Σύνταγμα του '68, που ο ίδιος θέσπισε. Σε συνέντευξή του στον ακαδημαϊκό Θεόδωρο Κουλουμπή στις 18 Απριλίου 1972, ο Μητσοτάκης παρέθεσε μία πρόταση σχετικά με το χειρισμό που θα έπρεπε να τύχει το πολιτειακό ζήτημα. Κατά τον Μητσοτάκη, εφόσον το πολιτειακό ετίθετο σε δημοψήφισμα, δεν θα έπρεπε να επιτραπεί στον Παπαδόπουλο να εξαπατήσει τον ελληνικό λαό με πρόφαση τον βασιλικό θεσμό. Για αυτό ο ίδιος ο Βασιλιάς θα έπρεπε με δημόσιο διάγγελμά του να καταστήσει σαφές στον λαό, πως δε θα επέστρεφε στην Ελλάδα άνευ διεξαγωγής δημοψηφίσματος από μία δημοκρατική κυβέρνηση και πως στο δίλημμα Βασιλιάς ή χούντα ουσιαστικά θα έπρεπε να «μεταφραστεί» ως Δημοκρατία ή χούντα. Μετά από αυτό οι πολιτικοί και πρώτος ο Καραμανλής θα έπρεπε να επιστρέψουν στην Ελλάδα και να λάβουν ανοικτή θέση υπέρ του Βασιλιά.²²⁷ Και πράγματι όπως προέβλεψε τόσο ο Μητσοτάκης όπως και πολλοί άλλοι ο Παπαδόπουλος απλώς αναζητούσε μια δικαιολογία προκειμένου να θέσει πολιτειακό ζήτημα, ώστε να απαλλαγεί πλήρως από τον Βασιλιά. Αυτή η ευκαιρία ήρθε μόλις ένα χρόνο αργότερα με το Κίνημα του Ναυτικού τον Μάιο του 1973.

²²⁶ Παπάγος Λεωνίδα, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 423

²²⁷ Κουλουμπής Θεόδωρος, ...71...74: *ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΕΝΟΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΝΙΑΚΟΥ*, Αθήνα, Πατάκη (2002), σ. 153

Εικόνα 24: Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος Β' (αριστερά) στην κηδεία του πεθερού του Βασιλιά Φρειδερίκου της Δανίας τον Ιανουάριο του 1972. Ήταν η τελευταία επίσημη τελετή όπου ο Κωνσταντίνος ως αρχηγός του Ελληνικού κράτους έφερε την επίσημη βασιλική στολή του Αρχινάυαρχου.

Η ύπαρξη συνωμοτικών δράσεων στο Βασιλικό Ναυτικό ήταν γνωστές στον Βασιλιά Κωνσταντίνο ήδη από το 1969, όταν στις 23 Αυγούστου τον επισκέφθηκε στη Ρώμη ο αντιναύαρχος Σπύρος Μουρίκης προκειμένου να τον ενημερώσει για την οργάνωση αξιωματικών του ναυτικού που αποσκοπούσε στην ανατροπή της χούντας. Οι κυριότεροι και πλέον δυναμικοί συμμετέχοντες στην οργάνωση ήταν οι αντιπλοίαρχοι Παππάς, Μάλιαρης, Σέκερης, Κολιγιάννης, Μανιάτης, Σιδέρης, Γκόζικας και ο Αλέξανδρος Παπαδόγγονας, ενώ αρχηγός της κίνησης τέθηκε ο απότακτος του 1967 πλοίαρχος Σπυρίδων Κονοφάος.²²⁸ Στην κίνηση συμμετείχαν και ορισμένοι αξιωματικού της αεροπορίας αλλά και του στρατού ξηράς με πιο emblemático τον ταγματάρχη Σπύρο Μουστακλή. Ο πυρήνας των αξιωματικών του Βασιλικού Ναυτικού και της Βασιλικής Αεροπορίας παρέμεναν σε μεγάλο βαθμό φιλοβασιλικοί, ακόμα και μετά το αποτυχημένο κίνημα της 13^{ης} Δεκεμβρίου, καθώς η χούντα λόγω του υψηλού επαγγελματισμού που απαιτούσε (και απαιτεί) η λειτουργία των δύο αυτών όπλων δεν μπορούσε να προχωρήσει σε εκτεταμένες εκκαθαρίσεις όπως στον στρατό ξηράς. Στη συνάντηση με τον Βασιλιά ο Μουρίκης τον ενημέρωσε πως στόχος της κίνησης ήταν η ανατροπή της δικτατορίας ενώ το σχέδιο προέβλεπε κατάληψη της Σύρου και ναυτικού αποκλεισμού της Αθήνας με αίτημα την ανατροπή της δικτατορίας και παράδοση της εξουσίας στον Βασιλιά και τους πολιτικούς. Ο Κωνσταντίνος επεσήμανε στον Μουρίκη τόσο τους κινδύνους που ενείχε μια τέτοια κίνηση αλλά και τον θετικό της αντίκτυπο στο εξωτερικό και ειδικά στο ΝΑΤΟ, ενώ επιφυλάχθηκε να ενημερώσει και τον Καραμανλή.²²⁹ Το τελικό σχέδιο του κινήματος εκπονήθηκε από τον αντιπλοίαρχο Κολιγιάννη και προέβλεπε μαζική προσέλευση

²²⁸ Γρηγοριάδης Φοίβος, *Δικτατορία*, Τόμος 13, Αθήνα, Νεόκοσμος (1997), σ. 973

²²⁹ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 195

των μνημένων αξιωματικών στο ναύσταθμο της Σαλαμίνας, κατάληψη και απόπλου του στόλου, κατάληψη της Σύρου, αποκλεισμό της Αθήνας και αποστολή τελεσίγραφου στον Παπαδόπουλο με το οποίο οι κινηματίες θα απαιτούσαν την παράδοση της εξουσίας και την αποκατάσταση της δημοκρατίας. Ταυτόχρονα θα απέστελλαν το τελεσίγραφο στα διεθνή μέσα ενημέρωσης. Αν αυτό γινόταν δεκτό οι μονάδες του στόλου θα παρέμεναν εν πλω μέχρι την εγκατάσταση μεταβατικής κυβέρνησης, ενώ σε διαφορετική περίπτωση θα προχωρούσαν στην κατάληψη και άλλων νησιών, στον αποκλεισμό των λιμένων Πειραιά και Θεσσαλονίκης, χωρίς να αποκλείεται ακόμα και ο βομβαρδισμός καίριων οδικών κόμβων και εγκαταστάσεων έως ότου η χούντα συνθηκολογήσει.²³⁰ Ως ημέρα εκδήλωσης του κινήματος ορίστηκε η 23^η Μαΐου 1973.

Ο Κωνσταντίνος ενημερώθηκε για την επικείμενη εκδήλωση του κινήματος μόλις στις 20 Μαΐου 1973, όταν τον επισκέφθηκε στη Ρώμη ο υποναύαρχος εα Αντώνιος Ροζάκης, που μετείχε δυναμικά στο κίνημα της 13^{ης} Δεκεμβρίου και είχε πρόσφατα μνηθεί στο κίνηση του ναυτικού. Ο Ροζάκης ενημέρωσε τον Βασιλιά για το κίνημα και ζήτησε εκ μέρους των κινηματιών την άδεια να προχωρήσουν. Ο Κωνσταντίνος αφού συνδιαλέχθηκε με τον Καραμανλή απάντησε αρνητικά στο αίτημα του Ροζάκη.²³¹ Την ίδια απάντηση είχε δώσει και ο Καραμανλής μέσω δύο επιστολών του στον Ευάγγελο Αβέρωφ που λειτουργούσε ως πολιτικός σύμβουλος των κινηματιών.²³² Τελικά το σχέδιο δεν πρόλαβε να ολοκληρωθεί ούτε ως προς το πρώτο του σκέλος καθώς η χούντα είχε ήδη ενημερωθεί. Μόλις οι μνημένοι αξιωματικοί άρχισαν να καταφθάνουν στον ναύσταθμο της Σαλαμίνας το βράδυ της 22^{ας} προς 23^η Μαΐου, μονάδες των ΛΟΚ, που είχαν ήδη εισέλθει στον ναύσταθμο, παρουσία των Α/ΓΕΕΘΑ στρατηγού Αγγελή, Α/ΓΕΝ αντιναύαρχου Κωνσταντίνου Μαργαρίτη και του Αρχηγού Στόλου αντιναύαρχου Πέτρου Αραπάκη, άρχισαν να τους συλλαμβάνουν πριν καν προλάβουν να αντιδράσουν.²³³ Αργότερα συνελήφθησαν και οι ναύαρχοι εα Εγκολφόπουλος, Μηναίος και Κονοφάος ως συμμετέχοντες στο κίνημα. Από τους λίγους που διέφυγε τη σύλληψη ήταν ο αντιπλοίαρχος Νικόλαος Παππάς, που ως κυβερνήτης του αντιτορπιλικού «Βέλος», συμμετείχε σε άσκηση του ΝΑΤΟ ανοικτά της Σαρδηνίας. Γνωρίζοντας ότι εάν επέστρεφε στην Ελλάδα η χούντα τον συλλάμβανε επιτόπου, ο Παππάς αποσπάστηκε από τη μοίρα του ΝΑΤΟ και με το «Βέλος» απέπλευσε στο λιμάνι του Φιουμιτσίνο ζητώντας πολιτικό άσυλο για αυτόν και το πλήρωμά του. Ο Κωνσταντίνος στην αυτοβιογραφία του, αν και δεν αναφέρει τίποτα για τις συναντήσεις και τις πληροφορίες τις οποίες είχε σχετικά με το Κίνημα του Ναυτικού, κατηγορεί τον Παππά πως αντί να επιλέξει να κάνει ένα

²³⁰ Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, *Κωνσταντίνος Καραμανλής, Αρχείο, Γεγονότα & Κείμενα*, Τόμος 7, Αθήνα, Ίδρυμα Κ. Καραμανλή (1995), σ. 180

²³¹ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 195

²³² Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, *Κωνσταντίνος Καραμανλής, Αρχείο, Γεγονότα & Κείμενα*, Τόμος 7, Αθήνα, Ίδρυμα Κ. Καραμανλή (1995), σ. 180

²³³ Γρηγοριάδης Φοίβος, *Δικτατορία*, Τόμος 13, Αθήνα, Νεόκοσμος (1997), σ. 973

πραγματικό κίνημα κατά της χούντας προτίμησε να το σκάσει, ενώ διαψεύδει τον Παππά, ο οποίος τον κατηγόρησε πως αρνήθηκε να συναντήσει αυτόν και το πλήρωμα του «Βέλος», πως όχι μόνο συναντήθηκαν δύο φορές αλλά έδωσε στον Παππά και στο πλήρωμά του 5 χιλιάδες δολάρια για να τους βοηθήσει ενώ φρόντισε να προσληφθεί ο Παππάς από τον εφοπλιστή Νικήτα Βενιζέλο, εγγονό του Ελευθερίου Βενιζέλου, στις επιχειρήσεις του απ' όπου όμως απολύθηκε λόγω σειράς παραπτωμάτων.²³⁴ Παρόλα αυτά το κίνημα, αν και ουσιαστικά δεν εκδηλώθηκε, προσέλκυσε το διεθνές ενδιαφέρον και έφερε τη χούντα σε ιδιαίτερα δύσκολη θέση απέναντι στη διεθνή κοινή γνώμη αλλά και τις ξένες κυβερνήσεις. Το κυριότερο όμως ήταν πως προσέφερε στον Παπαδόπουλο την αφορμή που επιζητούσε για την κατάλυση της Βασιλείας.

Μόλις στις 25 Μαΐου η εφημερίδα «*Ελεύθερος Κόσμος*» του Σάββα Κωνσταντόπουλου, απόλυτα προσκείμενη στη χούντα, εξαπέλυσε επιθέσεις τόσο κατά του Παππά και του πληρώματος του «Βέλος» όσο και κατά του Κωνσταντίνου, ανακινώντας ανοικτά το πολιτειακό ζήτημα. Την ίδια ημέρα ο Βασιλιάς τηλεφώνησε στην Βρετανίδα Βασίλισσα Ελισάβετ Β' και αφού την ενημέρωσε για την έκρυθμη κατάσταση στην Ελλάδα ζήτησε τη συνδρομή του Βρετανού πρωθυπουργού Έντουαρτ Χιθ, προκειμένου αυτός να μεσολαβήσει στους Αμερικανούς καθώς θεώρησε δεδομένο την εκκίνηση πολιτειακού ζητήματος από τη χούντα. Το ίδιο ζήτησε να πράξει και ο Βιδάλης που βρισκόταν ήδη στις ΗΠΑ. Πράγματι στις 30 Μαΐου ο Βιδάλης συναντήθηκε με τον Αμερικανό υφυπουργό εξωτερικών Γιώσεφ Σίσκο. Στη συνάντησή τους ο Σίσκο δήλωσε πλήρη άγνοια και ζήτησε τη γνώμη του Βιδάλη για το τι έπρεπε να κάνουν οι ΗΠΑ. Ο Βιδάλης πρότεινε την αποστολή ενός Αμερικανού αντιπροσώπου στον Παπαδόπουλο, που θα δήλωνε τον τερματισμό της αμερικανικής υποστήριξης προς το καθεστώς καθώς και την απαίτηση των ΗΠΑ να παραδοθεί άμεσα η εξουσία στον Βασιλιά και σε μία μεταβατική κυβέρνηση υπό τον Καραμανλή.²³⁵ Ο Σίσκο επανέλαβε την πλέον πάγια θέση των ΗΠΑ περί μη-εμπλοκής στα εσωτερικά της Ελλάδας καθώς στην προκείμενη περίπτωση οποιαδήποτε ενέργεια των ΗΠΑ θα έδινε την εντύπωση στη χούντα πως οι ΗΠΑ μαζί με τον Κωνσταντίνο βρίσκονταν πίσω από το κίνημα, κάτι που θα δυσχέραινε έτι περισσότερο τη θέση του Βασιλιά. Ωστόσο όπως φάνηκε οι ΗΠΑ, εκείνη την περίοδο είχαν αποφασίσει να υποστηρίξουν πλήρως οποιαδήποτε απόφαση της χούντας επί του πολιτειακού ζητήματος εγκαταλείποντας το Στέμμα στη τύχη του. Ο Κωνσταντίνος ζήτησε από την Αμερικανική πρεσβεία της Ρώμης να συναντηθεί με τον Αμερικανό πρόεδρο. Αντ' αυτού ο Αμερικανός πρόεδρος έστειλε τον πρεσβευτή-σύμβουλο της πρεσβείας Ρόμπερτ Μπόντρι. Ο Βασιλιάς έθεσε στον Αμερικανό

²³⁴ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σσ. 93-94

²³⁵ Βιδάλης Ορέστης, *ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ, ΧΡΟΝΙΑ ΕΚΠΑΤΡΙΣΜΟΥ 1968-1975*, Τόμος II, Αθήνα, LIBRO (1997), σσ. 768-769

σύμβουλο τις ευθύνες που έχει η Αμερική και η Συμμαχία με την εγκαθίδρυση ενός νέου και πιο επικίνδυνου καθεστώτος στην Ελλάδα, ανάλογο του Καντάφι στη Λιβύη, ενώ κατηγόρησε τις ΗΠΑ πως από καιρό αγνόησαν τις προειδοποιήσεις του, ο Νίζον αρνήθηκε επανειλημμένα οποιαδήποτε συνάντηση με τον ίδιο, ενώ η θέση της μη-εμπλοκής ήταν τουλάχιστον μια ανεπαρκής πρόφαση από τη στιγμή που εκείνη την περίοδο στην Ελλάδα αμερικάνικες υπηρεσίες με κυριότερη τη CIA αλλά και τον Έκτο αμερικανικό στόλο είχαν εντονότατη παρουσία.²³⁶ Τέλος επεσήμανε την ανάγκη οι ΗΠΑ, ακόμα και εκείνη την τελευταία στιγμή, να ασκήσουν πιέσεις για άμεση αποκατάσταση της δημοκρατίας και υιοθέτηση της πρότασης Καραμανλή καθώς σε διαφορετική περίπτωση οι ΗΠΑ θα αντιμετώπιζαν δυσμενή κριτική από τη διεθνή κοινή γνώμη, ενώ η Ελλάδα κινδύνευε να εισέλθει σε πιο επικίνδυνες καταστάσεις.

Εικόνα 25: Ο αντιπλοίαρχος Νίκος Παππάς (αριστερά) με μέλη του πληρώματος του αντιτορπιλικού «Βέλος» στην Ιταλία.

Όπως πράγματι προέβλεψε τόσο ο Κωνσταντίνος όσο και το περιβάλλον του ο δικτάτορας Παπαδόπουλος έθεσε άμεσα το πολιτειακό ζήτημα. Το πρωί της 1^{ης} Ιουνίου 1973 ο Παπαδόπουλος συγκάλεσε υπουργικό συμβούλιο στο οποίο αποφασίστηκε η κατάργηση της Βασιλευόμενης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας και με Συντακτική Πράξη εγκαθιδρύθηκε το πολίτευμα της «Προεδρικής Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας», με πρόεδρο τον ίδιο τον δικτάτορα Παπαδόπουλο. Στις 01:00 μμ ο Παπαδόπουλος εμφανίστηκε στην τηλεόραση από όπου απεύθυνε διάγγελμα προς τον ελληνικό λαό εξηγώντας τους λόγους της «πολιτειακής μεταβολής». Οι βασικότερες κατηγορίες που απεύθυνε ο Παπαδόπουλος εναντίον του Βασιλιά ήταν πως συνεργάστηκε με αντιδραστικούς, παλαιοκομματικούς κοκ, λειτούργησε ως κομματάρχης τυχодιωκτών, δολιοφθορέων ακόμα και δολοφόνων, στράφηκε εναντίον των Ενόπλων Δυνάμεων, ενώ κατέληξε πως κατόπιν των

²³⁶ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 506

ανακρίσεων προέκυψε πως ο Βασιλιάς οργάνωσε και διέταξε για δεύτερη φορά κίνημα εναντίον της «Επαναστάσεως».²³⁷ Τέλος ο Παπαδόπουλος ανακοίνωσε πρόγραμμα «πολιτικής μεταπολίτευσης» όπου προβλεπόταν νέο πολίτευμα, πολιτειακό δημοψήφισμα εντός του ερχόμενου διμήνου και εκλογές στις αρχές του 1974. Στο ίδιο μήκος κύματος, ο Α/ΓΕΕΘΑ στρατηγός Αγγελής κατηγόρησε τον Κωνσταντίνο, πως για δεύτερη φορά μετά το κίνημα της 13^{ης} Δεκεμβρίου 1967, ο ίδιος επιχείρησε να οδηγήσει τη χώρα σε εμφύλιο πόλεμο.²³⁸ Η αντίδραση του πολιτικού κόσμου απέναντι στη νέα συνταγματική εκτροπή ήταν άμεση και ενιαία. Συνεστήθη η «Κοινοβουλευτική Επιτροπή προς Αποκατάστασιν της Δημοκρατικής Νομιμότητος» στην οποία συμμετείχαν δεκαέξι πρώην υπουργοί και βουλευτές, μεταξύ των οποίων οι Γ. Μαύρος, Ι. Ζίγδης, Γ. Ράλλης, Δ. Παπασπύρου, Π. Παπαληγούρας, Κ. Τσάτσος καθώς και ο πρώην πρωθυπουργός Π. Κανελλόπουλος. Στη δήλωση της επιτροπής αυτής που δημοσιεύθηκε τις επόμενες ημέρες γινόταν σαφές ότι στο νέο αυτό «Δημοψήφισμα» ο ελληνικός λαός δεν είχε να επιλέξει ανάμεσα στη Βασιλεία και την Αβασίλευτη Δημοκρατία αλλά μεταξύ της δημοκρατικής νομιμότητας και της δικτατορίας.²³⁹ Από την πλευρά του ο Κωνσταντίνος Καραμανλής κινούμενος στην ίδια πολιτική κατεύθυνση δήλωσε την 1^η Ιουνίου, πως εκείνη τη στιγμή το πρόβλημα δεν ήταν «... η βασιλευομένη ή η αβασίλευτος δημοκρατία αλλά η αποκατάστασις της λαϊκής κυριαρχίας», ενώ με νέα δήλωσή του στις 19 Ιουνίου στο βρετανικό ραδιοτηλεοπτικό σταθμό BBC δήλωσε πως «Καθήκον όλων των Ελλήνων είναι να ψηφίσουν ΟΧΙ.», ως το μοναδικό μέσω υπεράσπισης της ελευθερίας και των συμφερόντων της χώρας.²⁴⁰ Για πρώτη φορά, μετά το προηγούμενο χουντικό δημοψήφισμα του 1968, ο πολιτικός κόσμος συσπειρώθηκε πιο οργανωμένα απέναντι στη δικτατορία.

Στο στρατόπεδο του Βασιλιά επικράτησε τις πρώτες εκείνες ώρες «μούδιασμα» αλλά αποφασίστηκε να απευθυνθεί επιτέλους ο Κωνσταντίνος με δημόσιο διάγγελμα απευθείας στον ελληνικό λαό αλλά και να παραχωρήσει συνεντεύξεις στο διεθνή τύπο σχετικά με το «Δημοψήφισμα». Ταυτόχρονα ο Κωνσταντίνος είχε να αντιμετωπίσει και τρία νέα ζητήματα. Το πρώτο αφορούσε τη διαμονή της βασιλικής οικογένειας, το δεύτερο το τι θα έπραττε στην περίπτωση που θα δημευόταν η βασιλική περιουσία στην Ελλάδα από τη χούντα και το τρίτο την προπαγάνδα της χούντας εναντίον του. Ως προς το πρώτο, αυτό μετατέθηκε να αποφασιστεί μετά τη διεξαγωγή και το αποτέλεσμα του «Δημοψηφίσματος». Για το ζήτημα της περιουσίας αποφασίστηκε από τον Κωνσταντίνο, κατόπιν συνάντησης που είχε με τους Μιχαήλ

²³⁷ Χατζηδάκης Μάνος, *Βασιλεύς ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β΄, ΟΣΑ «ΕΙΠΕ» και ΟΣΑ... ΔΕΝ ΕΙΠΕ*, Αθήνα, Πελασγός (2015), σ. 274

²³⁸ Pelt, Mogens. *Tying Greece in the West*. Copenhagen, Museum Tusculanum Press University of Copenhagen, (2006), σ. 319

²³⁹ Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, *Κωνσταντίνος Καραμανλής, Αρχείο, Γεγονότα & Κείμενα*, Τόμος 7, Αθήνα, Ίδρυμα Κ. Καραμανλή (1995), σ. 181

²⁴⁰ Βλ. ο. π. σσ. 181-182

Πεσμαζόγλου και Στρατή Στρατήγη στις 3 Ιουνίου, να μην επιχειρηθεί κάτι εκείνη τη στιγμή. Τέλος ως προς τη χουντική προπαγάνδα αποφασίστηκε η άμεση ανταπάντηση σε κάθε συκοφαντία εναντίον του Βασιλιά. Χαρακτηριστικά στις 13 Ιουνίου, η χούντα προέβη σε κυβερνητική ανακοίνωση στην οποία επισημαινόταν πως κατά τη συνάντηση των πραξικοπηματιών με τον Βασιλιά το πρωί της 21^{ης} Απριλίου 1967, ο Κωνσταντίνος εστράφη εναντίον τους όχι για να υπερασπιστεί τη δημοκρατία αλλά γιατί σκόπευε στην πραγμάτωση δικού του πραξικοπήματος και πως κατά τα γεγονότα της 13^{ης} Δεκεμβρίου 1967 σκοπός του Βασιλιά δεν ήταν η επάνοδος της νομιμότητας αλλά η εγκαθίδρυση βασιλικής δικτατορίας.²⁴¹ Το γραφείο του Βασιλιά διέψευσε κατηγορηματικά τη χουντική προπαγάνδα αποστέλλοντας δελτία τύπου προς όλα τα διεθνή μέσα.

Το κυριότερο σημείο της δημόσιας παρέμβασης του Βασιλιά ήταν το διάγγελμά του προς τον ελληνικό λαό. Ο Κωνσταντίνος στο διάγγελμα αυτό δικαιολόγησε τη σιωπή του τα έξι εκείνα χρόνια απέναντι σε κάθε είδους προσβολή και συκοφαντία της χούντας προκειμένου να διαφυλάξει το κύρος του βασιλικού θεσμού ως «εθνική εφεδρεία». Κινούμενος στην ίδια κατεύθυνση με τους πολιτικούς, κατεύθυνση που είχε υποδείξει ήδη προ ενός έτους ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης όπως έχει αναφερθεί και παραπάνω, ο Βασιλιάς επεσήμανε πως το πραγματικό δίλημμα του δημοψηφίσματος για τον ελληνικό λαό δεν ήταν αν «... η Ελλάδα θα έχει Βασιλευόμενη ή Αβασίλευτον Δημοκρατίαν, αλλά το εάν και πως θα έχει Δημοκρατίαν».²⁴² Στη συνέχεια κατηγόρησε τη χούντα πως με το νέο αυτό «Δημοψήφισμα» στραγγάλιζε για ακόμα μια φορά τη δημοκρατία και πως σε αυτό συνηγορούσαν οι πρόσφατες φοιτητικές κινητοποιήσεις, με κυριότερη την κατάληψη της Νομικής Σχολής Αθηνών το Φεβρουάριο του 1973, οι συλλήψεις και τα βασανιστήρια που υπέστησαν οι αξιωματικοί του ναυτικού, που κινήθηκαν προς την ανατροπή της δικτατορίας. Παράλληλα δήλωσε πως γνώριζε την προετοιμασία της δικτατορίας να ανατρέψει τον βασιλικό θεσμό, απέρριψε με κατηγορηματικό τρόπο οποιαδήποτε συμμετοχή του στο κίνημα του ναυτικού και θεώρησε ανάξιες σχολιασμού και «κατώτερες περιφρονήσεως» τις υπόλοιπες κατηγορίες που του καταλόγιζε το δικτατορικό καθεστώς.²⁴³ Επιπλέον δήλωσε πως θα αποδεχόταν να τεθεί στη κρίση του ελληνικού λαού ο ίδιος και ο βασιλικός θεσμός εφόσον συνέτρεχαν οι προϋποθέσεις της άρσης του στρατιωτικού νόμου, της χορήγησης γενικής αμνηστίας για τα πολιτικά αδικήματα, της αποκατάστασης της ελευθεροτυπίας καθώς και της διεξαγωγής δημοψηφίσματος από αμετάβλητη μεταβατική κυβέρνηση, που θα είχε το κύρος και τα εχέγγυα αληθούς έκφρασης της λαϊκής ετυμηγορίας. Σε διαφορετική περίπτωση όπως δήλωσε θα συνέχιζε να θεωρεί «εαυτόν ως τον μοναδικόν και υπεύθυνον φορέα της νομιμότητος».²⁴⁴ Τέλος δήλωσε

²⁴¹ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 510

²⁴² Βιδάλης Ορέστης, *ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ, ΧΡΟΝΙΑ ΕΚΠΑΤΡΙΣΜΟΥ 1968-1975*, Τόμος II, Αθήνα, LIBRO (1997), σ. 1075

²⁴³ Βλ. ο. π. σ. 1075

²⁴⁴ Βιδάλης Ορέστης, *ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ, ΧΡΟΝΙΑ ΕΚΠΑΤΡΙΣΜΟΥ 1968-1975*, Τόμος II, Αθήνα, LIBRO (1997), σ. 1076

τη βαθιά του επιθυμία να επιστρέψει στη χώρα και να λειτουργήσει ως συνταγματικός εγγυητής της δημοκρατίας και των ελευθεριών του ελληνικού λαού.

Όπως ήταν αναμενόμενο από τον Βασιλιά και τον πολιτικό κόσμο το δημοψήφισμα της 29^{ης} Ιουλίου ήταν συντριπτικό εναντίον της Βασιλείας, με τις καταγγελίες παρέμβασης του καθεστώτος να διαδέχονται η μία την άλλη. Το νόθο αποτέλεσμα της κάλπης έφερε πρώτη την Αβασίλευτη Δημοκρατία με 77,20% και την Βασιλεύουσα Δημοκρατία δεύτερη με ποσοστό 21,70%. Όπως επεσήμανε στον Κωνσταντίνο Καραμανλή ο Κωνσταντίνος Παπακωνσταντίνου μέσω επιστολής του το «Δημοψήφισμα» στην πραγματικότητα ήταν μια καλά οργανωμένη στρατιωτική επιχείρηση όπου δημόσιοι υπάλληλοι, νομάρχες, αξιωματικοί και στελέχη των ΤΕΑ και άλλοι παράγοντες του καθεστώτος με ασταμάτητη προπαγάνδα, νοθεία, εκβιασμούς, απειλές ακόμα και βία σε ορισμένες περιπτώσεις, ειδικά στην ύπαιθρο, πραγματοποίησαν ένα δημοψήφισμα το αποτέλεσμα του οποίου ήταν αναμφισβήτητα προϊόν ουσιαστικής βίας και νοθείας.²⁴⁵ Ανάλογες πληροφορίες έλαβε και ο Κωνσταντίνος στον οποίο στις 31 Ιουλίου ο δημοσιογράφος Μακ Ντόναλντ του Canadian Broadcasting Corporation του ανέφερε πως σε ένα εκλογικό τμήμα είδε τους εκλογικούς αντιπροσώπους να δίνουν έτοιμα ψηφοδέλτια στους ψηφοφόρους.²⁴⁶ Οι καταγγελίες αυτές σε συνδυασμό με τον περιορισμό των ομάδων και των πολιτικών προσώπων που υποστήριζαν την επιλογή της «Βασιλείας», ο αποκλεισμός των εγκλείστων και των πολιτικών κρατουμένων από την ψηφοφορία αλλά και η ακατάσχετη χουντική προπαγάνδα από τα έντυπα και ραδιοτηλεοπτικά μέσα συμπεραίνουν πως το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος της 29^{ης} Ιουλίου κάθε άλλο παρά αμετάβλητο και ελεύθερο ήταν.

Εικόνα 26: Προπαγανδιστικά έντυπα κατά το δημοψήφισμα της 29^{ης} Ιουλίου 1973. Το «ΝΑΙ» κυριάρχησε σε όλη την «προεκλογική εκστρατεία» της χούντας.

²⁴⁵ Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, *Κωνσταντίνος Καραμανλής, Αρχείο, Γεγονότα & Κείμενα*, Τόμος 7, Αθήνα, Ίδρυμα Κ. Καραμανλή (1995), σ. 193

²⁴⁶ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σ. 522

B) Η πτώση της χούντας και το πολιτειακό δημοψήφισμα του 1974

Η περίοδος που ακολούθησε το «Δημοψήφισμα» του 1973 έως το Δεκέμβριο του 1974, οπότε και διενεργήθηκε το οριστικό πολιτειακό δημοψήφισμα για το μέλλον της Βασιλείας στην Ελλάδα σημαδεύτηκε από τη φοιτητική εξέγερση του Πολυτεχνείου στις 17 Νοεμβρίου 1973, την ανατροπή του Παπαδόπουλου από τον ταξίαρχο Ιωαννίδη και φυσικά από την τουρκική εισβολή στην Κύπρο που οδήγησε και στην οριστική πτώση της χούντας και στην επακόλουθη επάνοδο της δημοκρατίας στην Ελλάδα. Όλο αυτό το διάστημα ο Βασιλιάς συνέχισε τις δράσεις του στο εξωτερικό εναντίον της χούντας, ενώ μετά την πτώση της κλήθηκε να διαχειριστεί το νέο πολιτειακό δημοψήφισμα.

Μετά το αποτέλεσμα του νόθου δημοψηφίσματος της 29^{ης} Ιουλίου, ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος αποφάσισε την μετακίνηση του ίδιου και της οικογένειάς του στο Λονδίνο. Κατά τον Κωνσταντίνο, ο λόγος που έξι περίπου συναπτά έτη παρέμενε στην Ιταλία ήταν η εγγύτητά της με την Ελλάδα. Η αλλαγή αυτής της θέσης οφειλόταν κατά τον Κωνσταντίνο, πως στο Λονδίνο μπορούσε να κάνει πολύ περισσότερα πράγματα λόγω των ισχυρών γνωριμιών που είχε στη Μεγάλη Βρετανία από ότι στην Ιταλία.²⁴⁷ Την απόφαση αυτή ενέκρινε και ο Λεωνίδας Παπάγος καθώς θεωρούσε πως το Λονδίνο προσέφερε καλύτερες προϋποθέσεις για τη λειτουργία του Πολιτικού Γραφείου του Βασιλιά. Ωστόσο ο ίδιος αν και τυπικά δεν έπαψε να λειτουργεί ως Αυλάρχης του, αφού ο Κωνσταντίνος δεν αναγνώρισε το αποτέλεσμα του χουντικού δημοψηφίσματος, δεν μετακόμισε στο Λονδίνο, αλλά επέστρεψε μόνιμα στην Αθήνα ταξιδεύοντας ανά τακτά χρονικά διαστήματα στη βρετανική πρωτεύουσα.²⁴⁸ Έχοντας λοιπόν λύσει θεωρητικά τα δύο από τα τρία προαναφερθέντα ζητήματα (προπαγάνδα χούντας και διαμονή) ο Κωνσταντίνος κλήθηκε σε προσωπικό επίπεδο να διαχειριστεί το κρίσιμο προσωπικό ζήτημα της οικονομικής του κατάστασης. Με την αντισυνταγματική έκπτωση της Βασιλείας, η χούντα δήμευσε με το νομοθετικό διάταγμα 225/1973 το σύνολο της βασιλικής περιουσίας στην Ελλάδα ενώ έκοψε και την ήδη περιορισμένη βασιλική αποζημίωση, που λάμβανε ο Κωνσταντίνος ως αρχηγός του κράτους. Μάλιστα το καθεστώς κατέθεσε 120 εκατομμύρια δραχμές, ως αποζημίωση στη βασιλική οικογένεια την οποία όμως ο Κωνσταντίνος ή άλλο μέλος της ελληνικής βασιλικής οικογένειας ουδέποτε αποδέχθηκαν. Το παράδοξο του χουντικού αυτού διατάγματος είναι ότι αξιοποιήθηκε τη δεκαετία του '90 από την κυβέρνηση Ανδρέα Παπανδρέου όταν προέκυψε η νομική διαμάχη μεταξύ του Κωνσταντίνου και του ελληνικού δημοσίου για το ζήτημα της πρώην βασιλικής περιουσίας. Όπως αναφέρει στην αυτοβιογραφία του, ο Κωνσταντίνος στηρίχθηκε οικονομικά από φίλους και ειδικά από τον τότε πρωθυπουργό της Βρετανίας Έντουαρντ Χιθ, ενώ ο ίδιος, προκειμένου να αποκτήσει προσωπικό εισόδημα ασχολήθηκε με τις διεθνείς οικονομικές επενδύσεις.²⁴⁹ Ως προς

²⁴⁷ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 94

²⁴⁸ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999) σσ. 523-254

²⁴⁹ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 95

την κατοικία ο Βασιλιάς και η οικογένειά του μετακόμισαν τελικά στο προάστιο του Λονδίνου, Hampstead Garden, όπου και διέμεναν μέχρι και το 2013 οπότε, ο έκπτωτος πλέον Βασιλιάς επέστρεψε μόνιμα στην Ελλάδα, ενώ στο ξενοδοχείο Claridge's εγκατέστησε το πολιτικό του γραφείο.

Παρά την έκπτωση της Βασιλείας από τη χούντα το καθεστώς δε σταμάτησε να θεωρεί εχθρό του τον Κωνσταντίνο. Με την μετακίνησή του στο Λονδίνο, η ασφάλεια του Βασιλιά και της οικογένειάς του ανελήφθη από τη βρετανική αστυνομία. Εβρισκόμενος λοιπόν, την πρώτη εκείνη περίοδο στο Λονδίνο, έλαβαν χώρα τρεις απόπειρες δολοφονίας εναντίον του από όργανα του καθεστώτος. Το πρώτο περιστατικό συνέβη όταν κατά τη διάρκεια μιας θεατρικής παράστασης, που παρακολουθούσε, ένας εκ των συνοδών του αξιωματικός της Scotland Yard τον πλησίασε και ζήτησε να επιτρέψει την αύξηση των μέτρων ασφαλείας του καθώς υπήρχαν πληροφορίες περί απόπειρας εναντίον του.²⁵⁰ Αν και δεν έγινε κάποια κίνηση εκείνο το βράδυ, από την επόμενη ακριβώς ημέρα η βρετανική αστυνομία πολλαπλασίασε τη φρουρά του Βασιλιά και της οικογένειάς του. Η δεύτερη και πιο σοβαρή απόπειρα έγινε το επόμενο βράδυ οπότε ο Κωνσταντίνος βρισκόταν στο δείπνο του Royal Thames Yacht Club. Κατά την αποχώρησή του και αφού ενημέρωσε τον θείο του Βασιλιά Όλαφ Ε' της Νορβηγίας, ως τον αρχαιότερο του Club, οι άνδρες της προσωπικής του φρουράς του όρμησαν και αφού τον άρπαξαν του ανακοίνωσαν πως υπήρχε σχέδιο κτυπήματος εναντίον του με το που θα εξερχόταν του κτηρίου και πως για αυτό είχε ενημερωθεί ο Νορβηγός Βασιλιάς.²⁵¹ Αφού ζήτησε τη γνώμη του Βασιλιά Όλαφ για το κατά πόσο εμπιστευόταν αυτές τις πληροφορίες, ο Νορβηγός Βασιλιάς, απάντησε πως η Scotland Yard δε θα έδειχνε τόση προσοχή αν όντως δεν υπήρχε κάποιος κίνδυνος. Κατά την επιστροφή του στο σπίτι ένα αυτοκίνητο ακολουθούσε επίμονα τη βασιλική συνοδεία, ώσπου κάποια στιγμή η αστυνομία το ακινητοποίησε, χωρίς ποτέ να ενημερωθεί ο Βασιλιάς για το τι επρόκειτο. Η τρίτη και τελευταία απόπειρα έγινε κατά την μετάβαση του Βασιλιά στη Τεχεράνη, προκειμένου να συναντηθεί με τον Ιρανό Σάχη, με τον οποίο διατηρούσε πολύ φιλικές σχέσεις. Αρχικά η πτήση του προέβλεπε οκτάωρη καθυστέρηση στη Φρανκφούρτη και για αυτό την άλλαξε με μία απευθείας για Τεχεράνη. Όταν έφθασε στην Τεχεράνη, ο Σάχης τον ενημέρωσε πως η ιρανική μυστική υπηρεσία Σαβακ είχε πληροφορία πως στην πρώτη πτήση, θα επιβιβαζόταν στην Φρανκφούρτη άνθρωπος του καθεστώτος με σκοπό να τον δολοφονήσει. Πράγματι η Σαβάκ συνέλαβε τον πράκτορα, ενώ στην απορία του Κωνσταντίνου για το τι απέγινε εκείνος, ο Σάχης απάντησε «*Θες δηλαδή πραγματικά να μάθεις τι έγινε;*» με τον Κωνσταντίνο να κόβει αμέσως τη συζήτηση αντιλαμβανόμενος το υπονοούμενο του Σάχη.²⁵² Έκτοτε δεν επιχειρήθηκε οποιαδήποτε άλλη απόπειρα εναντίον του.

²⁵⁰ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σσ. 108-109

²⁵¹ Βλ. ο. π. σ. 110

²⁵² Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σσ. 111-113

Το επόμενο βασικό πολιτικό και κοινωνικό γεγονός που συγκλόνισε την Ελλάδα αλλά και τη διεθνή κοινή γνώμη ήταν η φοιτητική εξέγερση του Πολυτεχνείου και η αιματηρή κατάληψη του από τις δυνάμεις της χούντας. Την Τετάρτη 14 Νοεμβρίου, ομάδες φοιτητών κατέλαβαν το Εθνικό και Μετσόβιο Πολυτεχνείο. Η διαμαρτυρία πήρε μορφή λαϊκής εξέγερσης και εξαπλώθηκε και σε άλλες πόλεις και πανεπιστημιακά ιδρύματα όπως της Θεσσαλονίκης και της Πάτρας. Τους φοιτητές υποστήριζαν και ενίσχυσαν μαθητές, εργάτες, πολιτικοί και απλός κόσμος, γεγονός που θορόβησε τη χούντα, η οποία διέταξε το στρατό και την αστυνομία να καταστείλουν την εξέγερση, κάτι που έγινε το ξημέρωμα της 17^{ης} Νοεμβρίου. Ο απολογισμός ήταν 24 νεκροί και πάνω 400 τραυματίες, ενώ μετά τα γεγονότα ο Παπαδόπουλος κήρυξε στρατιωτικό «καθ' άπασαν την Επικράτειαν προς αποκατάστασιν της διασαλευθείσης τάξεως».²⁵³ Τις ημέρες εκείνες η επικοινωνία του Βασιλιά Κωνσταντίνου με τον Κωνσταντίνο Καραμανλή εντάθηκε με σκοπό να οργανώσουν κοινή αντίδραση εναντίον της χούντας και να υποστηρίξουν τις φοιτητικές κινητοποιήσεις. Σε συζήτηση που είχαν την Τετάρτη 15 Νοεμβρίου ο Βασιλιάς υποστήριξε πως «Αν οι Έλληνες αποφασίσουν να γίνουν κομμουνιστές, θα το καταλάβω...», από τη στιγμή που, κατά τον Κωνσταντίνο, τα πάντα στην Ελλάδα είχαν ανατραπεί. Ο Καραμανλής πρότεινε τότε στον Βασιλιά να κάνουν και οι δύο μια δημόσια τοποθέτηση, ο πρώτος από το Παρίσι και ο δεύτερος από το Λονδίνο, την επομένη με διαφορά δύο ωρών και ο Κωνσταντίνος το αποδέχθηκε.²⁵⁴ Στο μεταξύ, το πρωί της Πέμπτης ο Βασιλιάς είχε συνάντηση με τον Βρετανό υπουργό Εξωτερικών σερ Άλεκ Χιούμ, όπου στη συνάντηση αυτή ο Βρετανός υπουργός υποστήριξε πως κατόπιν πληροφοριών του από τις μυστικές υπηρεσίες η εξέγερση του Πολυτεχνείου διενεργείτο από ακραία στοιχεία της Αριστεράς, ενώ υποστήριξε πως ο Παπαδόπουλος και το καθεστώς ήταν ακόμα πολύ ισχυρό. Απαντώντας στον Βρετανό υπουργό ο Κωνσταντίνος δήλωσε πως οι πληροφορίες του Home ήταν ανακριβείς και πως δεν ήξεραν τι έλεγαν, εννοώντας τις μυστικές υπηρεσίες, πως επρόκειτο για ένα αυθόρμητο κίνημα και πως αυτός που είχε τη δυνατότητα να ανατρέψει τον Παπαδόπουλο ήταν ο διοικητής της ΕΣΑ, ταξίαρχος Δημήτριος Ιωαννίδης για τον οποίον ο Home δεν είχε την παραμικρή πληροφορία.²⁵⁵

Μετά την συζήτηση με τον Χιούμ ο Κωνσταντίνος επέστρεψε στο σπίτι του προκειμένου να προετοιμαστεί για την επικείμενη δήλωσή του. Όμως στο μεταξύ τον κάλεσε ο Καραμανλής και του είπε πως άλλαξε γνώμη και ματαίωσε την εκφώνηση της δήλωσης του, επαναλαμβάνοντας την από καιρού θέση του «Ας αφήσουμε να δούμε πως θα εξελιχθούν τα πράγματα».²⁵⁶ Στο σημείο αυτό όμως προκύπτει μια ιδιαίτερη αντίφαση. Η αλλαγή στάσης του Καραμανλή οδήγησε κατά τον

²⁵³ Γρηγοριάδης Φοίβος, *Δικτατορία*, Τόμος 13, Αθήνα, Νεόκοσμος (1997), σσ. 1046-1049

²⁵⁴ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ.115

²⁵⁵ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999), σ. 525 και Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σσ.118-119

²⁵⁶ Βλ. ο. π. σ. 119

Κωνσταντίνο να ακυρώσει και αυτός και με τη σειρά του και τη δική του δήλωση, η οποία όπως υποστηρίζει στην αυτοβιογραφία του, θα ήταν ιδιαίτερα αποφασιστική. Ωστόσο ο Λεωνίδας Παπάγος υποστηρίζει ότι η ακύρωση της δήλωσης του Βασιλιά, δεν οφειλόταν στην αλλαγή στάσης του Καραμανλή, αλλά στο γεγονός πως κατά τη συνομιλία των δύο ανδρών, ο Κωνσταντίνος ενημέρωσε τον Καραμανλή για την προηγούμενη συνάντησή του με τον Χιούμ και για τις πληροφορίες που έλαβε από αυτόν και έτσι ο δεύτερος αποφάσισε να μην προχωρήσει σε δηλώσεις επισημαίνοντας όμως στον Βασιλιά πως εκείνος μπορούσε να δράσει κατά τη βούλησή του. Το σημαντικό στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι πως, κατά τον Παπάγο, η δήλωση του Βασιλιά δεν ακυρώθηκε λόγω της υπαναχώρησης Καραμανλή αλλά διότι ο Κωνσταντίνος, μετά τη συζήτηση με τον Καραμανλή, έλαβε πληροφορίες από την Ελλάδα, πως η εξέγερση και το όλο φοιτητικό κίνημα είχε αποκλείσει του αρχικού του στόχου και κατευθυνόταν από στελέχη της Ακροαριστεράς.²⁵⁷ Πάντως όποια εκδοχή και αν ισχύει, το βέβαιο είναι πως ο Κωνσταντίνος έχασε μια σημαντική ευκαιρία να ενισχύσει τον αγώνα των φοιτητών και να δείξει πως ο ίδιος, ως νόμιμος αρχηγός του κράτους, υποστήριζε την μαζική λαϊκή και φοιτητική προσπάθεια για ανατροπή του καθεστώτος.

Εικόνα 27: Νύκτα 16^{ης} προς 17^η Νοεμβρίου 1973. Το τεθωρακισμένο άρμα μάχης μπροστά από την πύλη του Πολυτεχνείου, λίγο πριν εισβάλει στον πανεπιστημιακό χώρο για την καταστολή της φοιτητικής εξέγερσης.

Από την πλευρά του ο Κωνσταντίνος υποστήριξε πως η αλλαγή στάσης του Καραμανλή οφειλόταν στο γεγονός πως ο τελευταίος βρισκόταν σε επαφή με τη χούντα και διαπραγματευόταν την επιστροφή του. Όπως αναφέρει στην αυτοβιογραφία του, πληροφορήθηκε από τον Κώστα Γουλανδρή, που βρισκόταν μαζί με τον Καραμανλή κατά τη συνομιλία του με τον Βασιλιά, ότι ο Καραμανλής φέρεται να του είπε πως τα Χριστούγεννα θα είχε επιστρέψει στην Ελλάδα και πως τα είχε

²⁵⁷ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999), σ. 525

όλα κανονισμένα, ενώ ο Κωνσταντίνος αναφέρει ότι αργότερα πληροφορήθηκε πως ο Καραμανλής διατηρούσε επαφές με τον Μακαρέζο και διαπραγματευόταν την επάνοδό του.²⁵⁸ Τη θέση αυτή επιβεβαιώνει και ο ίδιος ο Μακαρέζος. Όπως υποστηρίζει ο Μακαρέζος, διατηρούσε επαφές με τον Καραμανλή μέσω του αδερφού του δεύτερου, Αχιλλέα, ο οποίος με δύο «μνημόνια θέσεων», μετέφερε στον στενό συνεργάτη του Νικόλαου Μακαρέζου, Γιάννη Δημητρακόπουλο, τους όρους και τις προτάσεις του Καραμανλή με τελικό σκοπό την επιστροφή του και την ανάληψη της πολιτικής εξουσίας. Στο πρώτο μνημόνιο θέσεων, συνταγμένο στις 16 Νοεμβρίου 1973, ο Καραμανλής έθετε ως προϋποθέσεις για την επιστροφή του την αποκατάσταση της τάξης, την απομάκρυνση Παπαδόπουλου από την Προεδρία της Δημοκρατίας και την ανάληψη από τον ίδιο ενός ουσιαστικού πολιτικού ρόλου, την απομάκρυνση των Παπαδόπουλο, Ιωαννίδη, Λαδά, Αγγελή και της ηγεσίας των ενόπλων δυνάμεων ενώ προσφερόταν να αναγνωρίσει το δίκαιο της στρατιωτικής επέμβασης το 1967, τον θετικό ρόλο των ενόπλων δυνάμεων και των «υγειών» στοιχείων της «Επαναστάσεως», ενώ τέλος θεωρούσε πως ένα δίδυμο εξουσίας Καραμανλή-Μακαρέζου θα γινόταν αποδεκτό από την Ευρώπη και τον Λαό και προσφερόταν να στηρίξει πολιτικά τον ίδιο τον Μακαρέζο, που θα μπορούσε να τύχει λαϊκής αποδοχής, ώστε να καταστεί πολιτικά το κέντρο ισορροπίας δυνάμεων στρατού και λαού.²⁵⁹ Στο δεύτερο μνημόνιο θέσεων, που συντάχθηκε μετά τις 25 Νοεμβρίου, ο Καραμανλής εκτός όλων των προηγούμενων ζητούσε την απομάκρυνση Παπαδόπουλου αλλά και την ανάληψη της προεδρίας από τον ίδιο λόγω του κύρους του, προσφερόταν να προβεί σε προσυμφωνημένες ενέργειες υποστήριξης, όπως δηλώσεις, να αναγνωρίσει το θεσμικό ρόλο του στρατεύματος προσφέροντας εσωτερική «αυτοδιοίκηση» και πολιτειακό θεσμό εξισορρόπησης δυνάμεων Στρατού και Λαού/Βουλής, ενώ τέλος καταφερόταν σφοδρότατα κατά των υπολοίπων πολιτικών-«παλαιοκομματικών» υποστηρίζοντας πως η «λύση» Καραμανλή(Προέδρου)-Μακαρέζου(Πρωθυπουργού) θα μπορούσε να χαίρει αποδοχής τόσο εκ μέρους του λαού όσο και από Ευρωπαίους και Αμερικανούς ιθύνοντες.²⁶⁰ Όπως υποστήριξε ο Μακαρέζος, η νέα αυτή «λύση Καραμανλή» δεν βρήκε ανταπόκριση λόγω της άρνησης των στρατηγών και ειδικά του Α/ΓΕΣ αντιστράτηγου Ανδρέα Γαλατσάνου και παραδόξως όχι του ταξίαρχου Ιωαννίδη, που είχε την πραγματική εξουσία μετά τις 25 Νοεμβρίου, τον οποίο ο Μακαρέζος ενημέρωσε μέσω του συνταγματάρχη Αντώνιου Λέκα, συμμαθητή και φίλου του Ιωαννίδη από την ΣΣΕ. Από την πλευρά του, το περιβάλλον Καραμανλή διέψευδε μεταδικτατορικά κάθε επαφή μεταξύ Καραμανλή και χούντας.

Στις 25 Νοεμβρίου 1974 έλαβε χώρα η ανατροπή του Παπαδόπουλου από τον ταξίαρχο Ιωαννίδη και τους «σκληρούς» της χούντας. Η νέα αυτή χούντα καθαίρεσε

²⁵⁸ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σσ.120-121

²⁵⁹ Μακαρέζος Νικόλαος, *Πως καταλήξαμε στη «μεταπολίτευση»* (Νοέμβριος 1973-Ιούλιος 1974), Αθήνα, Φιλιππότη (2010), σσ. 22-24 και Παράρτημα Ι σσ. 139-141

²⁶⁰ Βλ. ο. π. σσ. 30-33 και Παράρτημα ΙΙΙ σσ. 148-152

από την προεδρία της δημοκρατίας τον Παπαδόπουλο, αναθέτοντάς τη στον στρατηγό Φαίδωνα Γκιζίκη, μέχρι πρότινος διοικητή της Α' Στρατιάς, ανέθεσε την πρωθυπουργία στον Αδαμάντιο Ανδρουτσόπουλο και προχώρησε σε εκκαθαρίσεις της «ομάδας Παπαδόπουλου» από το στρατό και τη διοίκηση. Παράλληλα προχώρησε στην εντατικοποίηση των πολιτικών διώξεων και επανάφερε σε ισχύ τον στρατιωτικό νόμο. Όσες όμως «αλλαγές» και αν έκανε στη κυβέρνηση, την πραγματική εξουσία διατηρούσε ο Ιωαννίδης που όμως δεν ανέλαβε κάποιο κυβερνητικό πόστο αλλά παρέμεινε ως διοικητής της ΕΑΤ-ΕΣΑ.

Την ίδια εκείνη ημέρα ο Κωνσταντίνος είχε τηλεφωνική επικοινωνία με τον Βιδάλη, ο οποίος του ανέφερε πως τα αμερικανικά ενημερωτικά μέσα έκαναν λόγο για σχεδιαζόμενη κίνηση προ καιρού εναντίον του Παπαδόπουλου, για φιλοβασιλικά αισθήματα του Γκιζίκη και για την πραγματοποίηση μυστικής συνάντησης Βασιλιά-Γκιζίκη, με τον Κωνσταντίνο να αναφέρει πως ανάλογα αναφέρονταν και από τα ευρωπαϊκά μέσα, διαψεύδοντας όμως παράλληλα, οποιαδήποτε επαφή και συνάντηση με τον Γκιζίκη και τους νέους στρατοκράτορες.²⁶¹ Στις 13 Ιανουαρίου 1974 ο Βιδάλης συναντήθηκε στο Λονδίνο με τον Βασιλιά. Ο Βιδάλης μετέφερε στο Βασιλιά τους προβληματισμούς του για τη ψυχολογία και νοοτροπία των νέων, που πλέον δε θα μπορούσαν να δεχτούν τον βασιλικό θεσμό ως κληρονομική αρχή του Ανώτατου Άρχοντα αλλά μόνο ως εγγυητή της δημοκρατίας και της λαϊκής κυριαρχίας και πως έπρεπε να λειτουργήσει προς αυτή την κατεύθυνση, πως δεν έπρεπε να εξαρτά κάθε του κίνηση από τον Καραμανλή και πως έπρεπε να προβεί σε επανάληψη των θέσεων του για την αποκατάσταση της δημοκρατίας στην Ελλάδα. Με τη σειρά του ο Βασιλιάς τον ενημέρωσε για τις συναντήσεις με τον Home και το περιστατικό με τον Καραμανλή την περίοδο των γεγονότων του Πολυτεχνείου αλλά και στην επικοινωνία που είχε με τον πρέσβη Τάσκα, που του διεμήνυσε πως οι Αμερικανοί δε θα παρεμπόδιζαν τυχόν επάνοδό του στην Ελλάδα αλλά και πως δεν ήταν διατεθειμένοι να κάνουν οτιδήποτε για την επιστροφή του.²⁶² Ο Κωνσταντίνος καθ' όλο το επόμενο διάστημα συνέχισε να έχει επαφές τόσο με το επιτελείο του όσο και με ξένους ιθύνοντες χωρίς όμως να μπορέσει να πετύχει μια ουσιαστική παρέμβαση προς αποκατάσταση της δημοκρατίας. Το βασικότερο όμως πρόβλημα που αντιμετώπιζε ήταν η σταδιακή εγκατάλειψή του από τους Έλληνες πολιτικούς αλλά και η σταδιακή λήθη προς αυτόν από μεγάλο τμήμα του ελληνικού λαού

Στις αρχές του καλοκαιριού η κατάσταση στην Κύπρο είχε αρχίσει να οξύνεται δραματικά. Η χούντα Ιωαννίδη προσέβλεπε στην ανατροπή του Μακάριου και στη διχοτόμηση του νησιού με τους Τούρκους. Στις αρχές Ιουλίου, ο Μακάριος συνέταξε επιστολή προς τον Γκιζίκη με την οποία κατηγορούσε το καθεστώς της Αθήνας πως

²⁶¹ Βιδάλης Ορέστης, ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ, ΧΡΟΝΙΑ ΕΚΠΑΤΡΙΣΜΟΥ 1968-1975, Τόμος II, Αθήνα, LIBRO (1997), σ. 845

²⁶² Βλ. ο. π. σσ. 885-886

ανεχόταν, χρηματοδοτούσε, υποστήριζε και καθοδηγούσε τόσο την ΕΟΚΑ Β' όσο και ελλαδίτες αξιωματικούς της Εθνικής Φρουράς της Κύπρου με τελικό την ανατροπή του και στη διάλυση του κυπριακού κράτους²⁶³ Κατόπιν αυτών ο Μακάριος ζητούσε από τον Γκιζίκη την άμεση ανάκληση των Ελλήνων αξιωματικών της Εθνικής Φρουράς καθώς και να παύσει η Αθήνα να υποστηρίζει οποιαδήποτε τρομοκρατική ενέργεια της ΕΟΚΑ Β'. Πριν αποστείλει όμως την επιστολή αυτή, ο Μακάριος ζήτησε τη γνώμη του Βασιλιά, αποστέλλοντας τον γραμματέα Πάτροκλο Σταύρου στο Λονδίνο. Στη συνάντηση που είχε με τον Σταύρου, ο Κωνσταντίνος έμεινε έκπληκτος με την επιστολή Μακαρίου αναφέροντας πως ο ίδιος δεν είχε καμία ενημέρωση για τα τεκταινόμενα στην Κύπρο αλλά προειδοποίησε τον Σταύρου πως εάν αυτή η επιστολή έφθανε στον Γκιζίκη, τότε η χούντα θα έκανε πραξικόπημα στην Κύπρο και θα ανέτρεπε τον Μακάριο.²⁶⁴ Αυτό όμως, που πολύ σωστά προέβλεψε ο Κωνσταντίνος και αγνοούσε τόσο ο ίδιος όσο και ο Μακάριος ήταν πως στις 2 Ιουλίου σε σύσκεψη που πραγματοποιήσαν οι Ιωαννίδης, Γκιζίκης, ο Α/ΓΕΕΘΑ στρατηγός Μπονάνος και οι αποσπασμένοι στην κυπριακή Εθνοφρουρά συνταγματάρχης Κ. Κομπόκης, ταξίαρχος Γ. Γεωργίτης και ο υποστράτηγος Π. Παπαδάκης αποφασίστηκε η εκδήλωση πραξικοπήματος στην Κύπρο μόνο από την Εθνοφρουρά καθώς η ΕΟΚΑ Β' αντιμετώπιζε σοβαρά οργανωτικά ζητήματα και δεν μπορούσε να αξιοποιηθεί.²⁶⁵ Ο Κωνσταντίνος αφού ενημερώθηκε από τον Σταύρου τηλεφώνησε στον επανεκλεγέντα Βρετανό πρωθυπουργό Ουίλσον, προκειμένου να τον ενημερώσει για τα τεκταινόμενα στην Κύπρο. Στη συνάντηση τους ο Κωνσταντίνος ενημέρωσε τον Ουίλσον επισημαίνοντάς του πως βρισκόταν στο χέρι τους να ανατρέψουν την τραγωδία, ενώ θέλοντας να ενημερώσει και τους Αμερικανούς, επικοινωνήσε τηλεφωνικά με τον Αμερικανό πρέσβη στην Κοπεγχάγη, με τον οποίο διατηρούσε φιλικές σχέσεις.²⁶⁶ Παρά τις προειδοποιήσεις του, οι δύο μεγάλες δυνάμεις δεν έκαναν τίποτε το ουσιαστικό προκειμένου να αποτρέψουν την κυπριακή τραγωδία.

Όπως προέβλεψε ο Κωνσταντίνος η τραγωδία έλαβε χώρα το πρωί της 15 Ιουλίου 1974, όταν τμήματα της κυπριακής Εθνοφρουράς κατέλαβαν την Λευκωσία, επιτέθηκαν κατά του Προεδρικού Μεγάρου, με στόχο την εξόντωση του Μακαρίου και όρισαν ως Πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας τον δημοσιογράφο Νικόλαο Σαμψών. Οι Τούρκοι από την πλευρά τους προετοιμάζονταν για απόβαση στη Κύπρο, πραγματοποιώντας όμως παράλληλα παραπλανητικές διπλωματικές κινήσεις

²⁶³ Σακελλαρόπουλος Σπύρος, *Ο κυπριακός κοινωνικός σχηματισμός (1191-2004)*, Αθήνα, Τόπος (2017), σσ. 801-802

²⁶⁴ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σσ.125-126

²⁶⁵ Σακελλαρόπουλος Σπύρος, *Ο κυπριακός κοινωνικός σχηματισμός (1191-2004)*, Αθήνα, Τόπος (2017), σ. 594

²⁶⁶ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σσ.127-129

λέγοντας πως το ζήτημα της ανατροπής του Μακαρίου αφορούσε μόνο την πλευρά των Ελληνοκυπρίων. Η παραπλάνηση πέτυχε και τα ξημερώματα της 20^{ης} Ιουλίου η Τουρκία, με μία δύναμη 40 χιλιάδων ανδρών, επτά αεροπορικές μοίρες, 45 αποβατικά σκάφη και άλλες ναυτικές δυνάμεις, συνεπικουρούμενη από την ΤΟΥΡΔΥΚ και περίπου 9 χιλιάδες ένοπλους Τουρκοκυπρίους, πραγματοποίησε απόβαση στον βόρειο τομέα του νησιού.²⁶⁷ Μπροστά σε αυτή τη κατάσταση η χούντα στην Αθήνα, κήρυξε γενική επιστράτευση, η οποία λόγω των σοβαρών ελλείψεων και του ανοργάνωτου τρόπου, με την οποία έγινε, απέτυχε ολοσχερώς αλλά διαφοροποίησε ριζικά τους συσχετισμούς μέσα στο στράτευμα μεταξύ των χουντικών αξιωματικών του στρατού και των δημοκρατών, βασιλικών και λοιπών αντιχουντικών εφέδρων αξιωματικών και κληρωτών υπαξιωματικών και οπλιτών. Όταν πληροφορήθηκε την ανατροπή του Μακαρίου, ο Καραμανλής επικοινωνήσε με τον Κωνσταντίνο επισημαίνοντας τη κρισιμότητα της κατάστασης αλλά ο Βασιλιάς παρέμεινε ψύχραιμος και τόνισε πως εφόσον τα πράγματα είχαν έτσι «*Είμαστε όλοι Έλληνες και θα πολεμήσουμε*».²⁶⁸ Στις 24 Ιουλίου ο στρατηγός Γκιζίκης κάλεσε τους παλαιούς πολιτικούς σε συμβούλιο, προκειμένου να παραδώσει την εξουσία σε πολιτική κυβέρνηση. Πρώτα ο Γκιζίκης πρότεινε στους Κανελλόπουλο και Μαύρο να σχηματίσουν κυβέρνηση, αλλά οι υπόλοιποι πολιτικοί αρχηγοί είχαν ενδοιασμούς κατά πόσο ο Κανελλόπουλος θα μπορούσε να διαχειριστεί αυτή την κατάσταση, ενώ ο Μαύρος ζήτησε χρόνο να το σκεφτεί. Με την είδηση αυτή ο Κωνσταντίνος τηλεφώνησε στον Καραμανλή και τον ενημέρωσε για τις πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα, αλλά και για την ανατροπή του Σαμψών στην Κύπρο. Ο Καραμανλής δήλωσε άγνοια για το πολιτικό συμβούλιο κάτι που προκάλεσε απορία στον Βασιλιά, ενώ στην ερώτηση του πρώτου για τους λόγους της συνάντησης ο Κωνσταντίνος δήλωσε άγνοια αλλά, όπως ο ίδιος ανέφερε «... *ούτε εσάς θέλουν, ούτε εμένα*».²⁶⁹

Το απόγευμα της 24^{ης} Ιουλίου ο Καραμανλής τηλεφώνησε στον Βασιλιά και σε κατάσταση πανικού τον ενημέρωσε, πως τον κάλεσε ο Γκιζίκης στο τηλέφωνο και του ζήτησε να επιστρέψει ώστε να αναλάβει πρωθυπουργός σε Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας. Στη συνομιλία που ακολούθησε ο Κωνσταντίνος παρακίνησε τον Καραμανλή να δεχθεί αλλά εκείνος ανέφερε πως δεν μπορούσε να μεταβεί στην Ελλάδα καθώς δεν διέθετε κάποιο μέσο. Ο Βασιλιάς τον προέτρεψε να επικοινωνήσει με τη γαλλική αεροπορική εταιρεία Ντασό και να νοικιάσει ένα αεροπλάνο.²⁷⁰ Αμέσως μετά ο Κωνσταντίνος επικοινωνήσε με την Ελισάβετ Β' και την ενημέρωσε για το γινόταν στην Ελλάδα καθώς και τον Βρετανό πρωθυπουργό Ουίλσον, που εκείνη την ώρα βρισκόταν στα Ανάκτορα του Μπάκιγχαμ. Μετά από αυτή την επικοινωνία τηλεφώνησε ξανά ο Καραμανλής και ενημέρωσε τον Βασιλιά, πως ο πρόεδρος της Γαλλίας του προσέφερε το προεδρικό αεροσκάφος για να μεταβεί στην

²⁶⁷ Σακελλαρόπουλος Σπύρος, *Ο κυπριακός κοινωνικός σχηματισμός (1191-2004)*, Αθήνα, Τόπος (2017), σσ. 600-601

²⁶⁸ Murtagh Peter, *Ο βιασμός της Ελλάδας*, Αθήνα, Παπαζήση (2005), σ.411

²⁶⁹ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 133

²⁷⁰ Βλ. ο.π. σ. 135

Ελλάδα. Τέλος του ανέφερε πως δεν έθεσε στον Γκιζίκη το θέμα του βασιλικού θεσμού καθώς όπως είπε δεν ήθελε να το κάνει τηλεφωνικά. Δεσμεύτηκε όμως στον Κωνσταντίνο πως αφού επέστρεφε, θα το έθετε καθώς, όπως υποστήριξε ο νόμιμος αρχηγός του κράτους έπρεπε να επιστρέψει και παρακάλεσε τον Κωνσταντίνο να είναι έτοιμος ώστε να επιστρέψει όταν του τηλεφωνήσει. Ο Βασιλιάς τον διαβεβαίωσε πως ήταν πάντοτε στη διάθεση του και του ευχήθηκε καλή επιτυχία στο δύσκολο έργο του.²⁷¹ Αυτή ήταν και η τελευταία συνομιλία μεταξύ Βασιλιά και Καραμανλή, ο οποίος αφού επέστρεψε στην Ελλάδα, όχι μόνο δε έθεσε το ζήτημα του βασιλικού θεσμού αλλά απέφυγε έκτοτε κάθε επικοινωνία με τον Βασιλιά.

Ωστόσο σε αυτό το σημείο προκύπτει το ερώτημα, γιατί ο Βασιλιάς, που καθ' όλη τη διάρκεια της δικτατορίας υποστήριζε, πως ο ίδιος ήταν η μοναδική πηγή νομιμότητας, με αυτά τα τεκταινόμενα, δεν πήρε το πρώτο αεροπλάνο και να επέστρεφε. Την απάντηση σε αυτό το ερώτημα έδωσε ο ίδιος ο Κωνσταντίνος σε συνέντευξή του το 2001. Όπως υποστήριξε, ήξερε πως για τη χούντα ο ίδιος ήταν το τελευταίο πρόσωπο που θα ήθελε να δει καθώς στην περίπτωση που επέστρεφε θα προσπαθούσε να πείσει την κυβέρνηση να αποτάξει άμεσα όλους τους χουντικούς αξιωματικούς ώστε να μην μείνουν απομεινάρια της χούντας στο στράτευμα, όπως και έγινε. Επιπλέον πίστευε πως εάν επέστρεφε, η χούντα, που μπορεί να είχε πέσει αλλά διέθετε ακόμα και τα μέσα και τους ανθρώπους θα δημιουργούσε προβλήματα και πως η επιλογή της μη-επιστροφής του οφειλόταν στο γεγονός πως δεν ήθελε να δημιουργηθούν προβλήματα σε μια ήδη ρευστή πολιτική κατάσταση.²⁷² Επιπρόσθετα στην αυτοβιογραφία του το 2015, προσθέτει πως θέλησε να ακολουθήσει την έννομη τάξη, δηλαδή να επέστρεφε πρώτα ο Καραμανλής, να ζητούσε να ορκιστεί από τον νόμιμο αρχηγό του κράτους και να καλούσε τον Βασιλιά, ώστε να ορκιστεί νόμιμα η κυβέρνηση και εφόσον ήταν να τεθεί η επαναφορά της Βασιλείας σε δημοψήφισμα, να γινόταν κατόπιν αυτών, παρουσία του ίδιου του Κωνσταντίνου στην Ελλάδα.²⁷³ Τελικά η απόφασή του να μην επιστρέψει, έστω και υπό αυτές τις συνθήκες, του στέρησε τη δυνατότητα να διαδραματίσει ουσιαστικό ρόλο στην επαναφορά της δημοκρατίας.

²⁷¹ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 137

²⁷² Παπαχελάς Αλέξης, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β', 45 μήνες βασιλιάς, Αθήνα, Νέες Καθημερινές Εκδόσεις (2023), σ. 153

²⁷³ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 137

Εικόνα 28: Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής ορκίζεται πρωθυπουργός υπό το χουντικού «Προέδρου της Δημοκρατίας» στρατηγού Φαίδωνα Γκιζίκη (στο μέσο με στρατιωτική στολή) και του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και Πάσης Ελλάδος Σεραφείμ.

Ο Καραμανλής προσερχόμενος στην Ελλάδα, υπέπεσε σε σειρά αντισυνταγματικών ολισθημάτων. Το πρώτο του σφάλμα ήταν ότι ορκίστηκε πρωθυπουργός από τον εκλεκτό της χούντας Ιωαννίδη, στρατηγό Γκιζίκη, που μαζί με το επιτελείο του, έφεραν ακεραία την ευθύνη για την τραγωδία της Κύπρου αλλά και προηγουμένως για τη συνταγματική εκτροπή της 21^{ης} Απριλίου 1967 και ό,τι την ακολούθησε. Το δεύτερο ήταν πως διατήρησε το σύνολο της ανώτατης στρατιωτικής ηγεσίας, που είχε και αυτή με τη σειρά της ευθύνες για τα ανωτέρω. Τέλος μια από τις πρώτες κινήσεις του ήταν αφενός να επαναφέρει σε ισχύ το προδικτατορικό Σύνταγμα του 1952, αναστέλλοντας όμως τις διατάξεις του που αφορούσαν το πολίτευμα, ενώ διατήρησε στην αρχηγία του κράτος τον δικτατορίσκο στρατηγό Γκιζίκη και προκήρυξε εκλογές για Αναθεωρητική και όχι Συντακτική Βουλή, που θα είχε τη δυνατότητα αναθεώρησης ενός θεμελιώδους πλαισίου του συντάγματος όπως το πολίτευμα. Όλο αυτό το διάστημα τόσο ο Παπάγος, όσο και ο ίδιος ο Κωνσταντίνος λάμβαναν σειρά τηλεφωνημάτων προκειμένου να μεταβεί ο Βασιλιάς στην Ελλάδα και να αναλάβει ενεργό ρόλο στις πολιτικές εξελίξεις. Ο Κωνσταντίνος αναφέρεται σε περίπτωση που κάποιος ταγματάρχης, ονόματι Ματάσης τον κάλεσε στο τηλέφωνο και του ζήτησε, κατόπιν αιτήματος του Α/ΓΕΕΘΑ στρατηγού Μπονάνου, να μεταβεί αν γινόταν αυθημερόν, στο αεροδρόμιο της Ελευσίνας, όπου θα τον υποδεχόταν σύσσωμο το Επιτελείο. Στην απορία του Κωνσταντίνου γιατί δεν τον κάλεσε ο ίδιος ο στρατηγός Μπονάνος, ο ταγματάρχης Ματάσης επέμεινε να μεταβεί ο Βασιλιάς αυθημερόν ή

την επομένη στην Ελευσίνα, με τον Κωνσταντίνο να κλείνει το τηλέφωνο.²⁷⁴ Ανάλογα αιτήματα έλαβε και ο Παπάγος, καθώς ειδικά κατά το δεύτερο δεκαήμερο του Αυγούστου, λάμβανε τηλεφωνήματα από αξιωματικούς, προκειμένου να πεισθεί ο Βασιλιάς να μεταβεί στη Β. Ελλάδα, ώστε να μπορέσει να επηρεάσει τις πολιτικές και πολιτειακές εξελίξεις.²⁷⁵ Παρά τις πιέσεις που δέχθηκε, ο Κωνσταντίνος παρέμεινε πιστός στην πολιτική της μη-πρόκλησης ζητημάτων στη κυβέρνηση, που διαχειριζόταν εκείνη τη στιγμή τόσο την επαναφορά της δημοκρατίας όσο και το Κυπριακό.

Στις 4 Οκτωβρίου 1974, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, ίδρυσε το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας, ως συνέχεια της προδικτατορικής δεξιάς παράταξης ΕΡΕ και προκήρυξε εκλογές για τη Κυριακή 17 Νοεμβρίου 1974. Στις πρώτες εκλογές που πραγματοποιούνταν στην Ελλάδα μετά από το 1964, η Νέα Δημοκρατία κατέλαβε 220 έδρες στο κοινοβούλιο και πήρε ποσοστό 54,3% και ακολούθησαν η Ένωση Κέντρου-Νέες Δυνάμεις του Γεωργίου Μαύρου με 20,4% και 60 βουλευτές, το ΠΑΣΟΚ του Ανδρέα Παπανδρέου με 13,6% και 12 έδρες και τέλος η Ενωμένη Αριστερά υπό τον Ηλία Ηλιού με 9,4% και 8 έδρες.²⁷⁶ Αμέσως μετά από μία εβδομάδα, στις 22 Νοεμβρίου, ο Καραμανλής προκήρυξε πολιτειακό δημοψήφισμα για τις 8 Δεκεμβρίου με διακύβευμα την επαναφορά ή μη της Βασιλευόμενης Δημοκρατίας. Η στάση του Καραμανλή απέναντι στο ερώτημα του δημοψηφίσματος ήταν η ουδετερότητα, κάτι που είχε διαφανεί από καιρό, καθώς απέφευγε να εκφραστεί καθοριστικό τρόπο για τη στήριξη της Βασιλείας, την οποία παραδοσιακά στήριζε η Δεξιά παράταξη. Όπως ανέφερε στον Παπάγο στις 25 Νοεμβρίου 1974, θα συγκαλούσε σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών προκειμένου και αυτοί με τη σειρά τους να λάβουν ανάλογη στάση. Απέκλεισε όμως το ενδεχόμενο να έρθει Βασιλιάς στην Ελλάδα και να περιοδεύσει ώστε να υποστηρίξει την Βασιλεία και τον εαυτό του.²⁷⁷ Δεσμεύτηκε ωστόσο για ελεύθερη διεξαγωγή του δημοψηφίσματος, παροχή ίσου χρόνου εκπροσώπησης των υποστηρικτών και των δύο πλευρών και τη δυνατότητα του Βασιλιά να απευθυνθεί με διάγγελμα προς τον ελληνικό λαό.

Το δημοψήφισμα της 8^{ης} Δεκεμβρίου διεξήχθη υπό συνθήκες ανισότητας, που δεν ευνοούσαν την φιλοβασιλική παράταξη. Παρά τα λεγόμενα του Καραμανλή, σύσσωμη η αντιπολίτευση, από το Κέντρο μέχρι την Ακροαριστερά, συντάχθηκαν και οργανώθηκαν υπέρ της αβασίλευτης δημοκρατίας, ενώ η ουδέτερη στάση του Καραμανλή, ευνόησε το αντιβασιλικό στρατόπεδο και προκάλεσε σύγχυση στους ψηφοφόρους της Δεξιάς, τους βουλευτές της Νέας Δημοκρατίας ακόμα και

²⁷⁴ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 144-145

²⁷⁵ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999), σ. 543

²⁷⁶ Γρηγοριάδης Φοίβος, *Δικτατορία*, Τόμος 13, Αθήνα, Νεόκοσμος (1997), σ. 1178

²⁷⁷ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999), σ. 564

αντιδράσεις με κορυφαία εκείνη του βουλευτή Κέρκυρας της Νέας Δημοκρατίας, Σπύρου Θεοτόκη, να παραιτήθηκε από τη βουλευτική του έδρα σε ένδειξη διαμαρτυρίας και τον βουλευτή Λευκάδας Κωνσταντίνο Σερεπίσιο, που εκδηλώθηκε ανοικτά υπέρ της Βασιλείας.²⁷⁸ Στις αντιδράσεις των φιλοβασιλικών για την κατ' αρχήν διεξαγωγή του δημοψηφίσματος, ο Καραμανλής, τόνισε πως κατά τη διάρκεια διεξαγωγής του χουντικού δημοψηφίσματος για το πολιτειακό το καλοκαίρι του 1973, ο ίδιος ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος είχε θέσει τις προϋποθέσεις με τις οποίες δεχόταν να τεθεί το ζήτημα του πολιτεύματος στη λαϊκή κρίση και οι οποίες όντως την προκείμενη στιγμή συνέτρεχαν.²⁷⁹ Το βασικότερο όμως στοιχείο ανισότητας ήταν πως ο ίδιος ο κρινόμενος Βασιλιάς Κωνσταντίνος Β', δεν είχε τη δυνατότητα να έρθει στην Ελλάδα, να περιοδεύσει στη χώρα και προσωπικά να εκφράσει τις θέσεις του ώστε να υπερασπιστεί όχι μόνο το θεσμό που εκπροσωπούσε αλλά και τον ίδιο τον εαυτό του. Αντίθετα οι υποστηρικτές της αβασίλευτης, με πρώτους τους αρχηγούς και τα στελέχη όλη της αντιπολίτευσης είχαν το ελεύθερο να υπερασπίζονται την επιλογή της αβασίλευτης δημοκρατίας, χωρίς κανένα εμπόδιο. Παρά τις συνθήκες αυτές όμως, καμία παράταξη δεν αμφισβήτησε ούτε το ελεύθερο της διαδικασίας ούτε και το αδιάβλητο του αποτελέσματος. Καθώς την Βασιλευόμενη Δημοκρατία δεν εκπροσωπούσε κάποιο συγκεκριμένο κόμμα, την όλη προσπάθεια ανέλαβαν πρόσωπα του ευρύτερου συντηρητικού χώρου, που είτε συμμετείχαν κατά τα χρόνια της χούντας στις αντιστασιακές ομάδες ΚΕΑ-ΕΑΝ και «Ελεύθεροι Έλληνες» είτε συνδέονταν με το βασιλικό περιβάλλον, είτε προέρχονταν από τους αξιωματικούς εκείνους που είχαν συνταχθεί με τον Βασιλιά κατά το κίνημα της 13^{ης} Δεκεμβρίου 1967. Χαρακτηριστικότερες προσωπικότητες ήταν οι στρατηγοί Σ. Τζανετής, Π. Πανουργίας, Γ. Περίδης και Ορ. Βιδάλης ενώ συμμετείχαν και δεξιοί πολιτικοί όπως ο Στ. Στεφανόπουλος ή και βουλευτές της Νέας Δημοκρατίας όπως Σπ. Θεοτόκης και Κ. Σερεπίσιος, που αντιτάχθηκαν στην γραμμή ουδετερότητας του Καραμανλή. Κατά νομούς ιδρύθηκαν οι λεγόμενες «Βασιλικές Ενώσεις» με σκοπό να συνδράμουν στον αγώνα υπέρ της Βασιλείας.

²⁷⁸ Γρηγοριάδης Φοίβος, *Δικτατορία*, Τόμος 13, Αθήνα, Νεόκοσμος (1997), σ. 1185

²⁷⁹ Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β'*, 45 μήνες βασιλείας, Αθήνα, Νέες Καθημερινές Εκδόσεις (2023), σ. 161

Εικόνα 29: Προεκλογικό κέντρο των υποστηρικτών της Βασιλείας κατά το Δημοψήφισμα της 8^{ης} Δεκεμβρίου 1974. Οι κατά τόπους «Βασιλικές Ενώσεις» ανέλαβαν το κύριο βάρος της προεκλογικής εκστρατείας.

Οι τακτικές των δύο αντιπαρατιθέμενων πλευρών εστιάστηκαν στα αρνητικά και τα θετικά στοιχεία τόσο του Βασιλιά Κωνσταντίνου προσωπικά όσο και του βασιλικού θεσμού εν γένει. Οι υποστηρικτές της Αβασίλευτης Δημοκρατίας εστίασαν αφενός στο αναχρονιστικό του θεσμού της Βασιλείας, αλλά και στον αρνητικό ρόλο που διαδραμάτισε ιστορικά ο θεσμός στην Ελλάδα την περίοδο του Εθνικού Διχασμού (1915-1922), του Εμφυλίου Πολέμου (1946-1949) και της μετεμφυλιακής περιόδου ενώ ως προς τις προσωπικές ευθύνες του Κωνσταντίνου του καταλογιζόταν η περίοδος των Ιουλιανών/Αποστασίας του 1965 και της διαμάχης του με τον Γεώργιο Παπανδρέου, που οδήγησε σε συνταγματική κρίση και τελικά στη χούντα της 21^{ης} Απριλίου. Από την πλευρά του το στρατόπεδο των υποστηρικτών της Βασιλευόμενης Δημοκρατίας, υποστήριζε πως ο βασιλικός θεσμός συνδεόταν βαθύτατα με την ελληνική ιστορία και ιστορικές-ένδοξες στιγμές της, πως τα πιο προοδευτικά κράτη της Ευρώπης όπως η Νορβηγία, η Δανία, η Σουηδία, η Μεγάλη Βρετανία κα, είχαν βασιλικό πολίτευμα και φυσικά τονιζόταν πως ο ίδιος ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος στράφηκε ανοικτά εναντίον της χούντας και μάλιστα ένοπλα με αποκορύφωμα την 13^η Δεκεμβρίου 1967 και πως ειδικά για αυτό η χούντα τον εκδίωξε, τον ανάγκασε σε εξορία και κατήργησε αντισυνταγματικά την Βασιλεία το καλοκαίρι του 1973. Στο διάγγελμα, που του επετράπη να εκφωνήσει από τη Μεγάλη Βρετανία, ο Κωνσταντίνος δήλωσε πως βρέθηκε στην εξορία λόγω της προσπάθειάς του να ανατρέψει τη χούντα και πως κατά την εξορία του δεν έπαψε να προσπαθεί προς επίρρωση του σκοπού αυτού, πως δεν επέστρεψε στην Ελλάδα αμέσως μετά την πτώση της δικτατορίας λόγω ειδικών περιστάσεων και πως ο ίδιος ήταν πρόθυμος να τεθεί στην κρίση του ελληνικού λαού καθώς σεβόταν τη βούληση του και είχε την

πίστη πως είχε εκπληρώσει το χρέος του προς αυτόν.²⁸⁰ Επιπλέον θεωρούσε πως είχε έρθει η στιγμή της «... οριστικής εκκαθάρισεως των εκκρεμοτήτων του παρελθόντος...», διεμήνυσε πως τη χούντα δεν την έκανε το σύνολο των ενόπλων δυνάμεων, αλλά μια ομάδα καταχραστών και σφετεριστών και επεσήμανε πως ήταν ανάγκη το στράτευμα να αφοσιωθεί στις συνταγματικές του αρμοδιότητες και να μην εμπλακεί ξανά με τα πολιτικά ζητήματα. Επίσης αντιτάχθηκε στη θεωρία του αναχρονιστικού του βασιλικού θεσμού, χαρακτηρίζοντας αναχρονιστικά μόνο τους τεχνικούς νομικούς φραγμούς, υποστηρίζοντας πως επιδίωξη του ήταν η εξέλιξη του καθώς και η υπεράσπιση της λαϊκής κυριαρχίας και των δημοκρατικών ελευθεριών όλων των Ελλήνων, εφόσον η κυριότερη αποστολή του βασιλικού θεσμού ήταν να «... αγκαλιάζει χωρίς διάκρισι πλειοψηφίας και μειοψηφίας».²⁸¹ Τέλος διεμήνυσε πως όποιο και αν ήταν το αποτέλεσμα θα συνέχιζε να υπηρετεί την Ελλάδα και τον ελληνικό λαό ενώ εξέφρασε και την επιθυμία να επιστρέψει στο σπίτι και τα πατρογονικά του εδάφη.

Το αποτέλεσμα της κάλπης της 8^{ης} Δεκεμβρίου 1974 ήταν συντριπτικό εναντίον της Βασιλευόμενης Δημοκρατίας. Σε σύνολο 4,69 εκ. ψηφισάντων η Βασιλευόμενη Δημοκρατία έλαβε 30,8% και η Αβασίλευτη Δημοκρατία 69,2% των ψήφων.²⁸² Η Βασιλεία ήρθε δεύτερη σε όλες της εκλογικές περιφέρειες με εξαίρεση τη Λακωνία και τη Ροδόπη όπου έλαβε 59,52% και 50,54% αντίστοιχα ενώ τα υπόλοιπα υψηλά ποσοστά της ήταν στη Μεσσηνία (49,24%), στην Ηλεία (46,88%) και στην Αργολίδα (46,67%). Στην Κρήτη ηττήθηκε κατά κράτος όπου συνολικά η Αβασίλευτη έλαβε περί του 90%. Στο στρατόπεδο της φιλοβασιλικής παράταξης επικράτησε απογοήτευση καθώς στα γραφεία του στρατηγού Τζανετή, που είχε επωμιστεί το κύριο βάρος της προεκλογικής εκστρατείας, έφθαναν πληροφορίες για παραβάσεις καθώς και αιτήσεις για εκλογικούς αντιπροσώπους που δεν βρίσκονταν στα πόστα τους. Η «ουδέτερη» πολιτική του Καραμανλή απέναντι στο πολιτειακό φάνηκε με την ανακοίνωση των αποτελεσμάτων όταν απευθυνόμενος στους δημοσιογράφους δήλωσε πως «*Η βασιλεία ήταν ένα καρκίνωμα που βασάνιζε επί δεκαετίες τον Ελληνικό Λαό*»²⁸³ Από την πλευρά του ο Κωνσταντίνος αποδέχθηκε το αποτέλεσμα ευχόμενος αυτό να δικαιώσει την επιλογή του ελληνικού λαού.

²⁸⁰ Κωνσταντίνος Β', *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ*, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σσ. 149-150

²⁸¹ Βλ. ο. π. σσ. 150-153

²⁸² Γρηγοριάδης Φοίβος, *Δικτατορία*, Τόμος 13, Αθήνα, Νεόκοσμος (1997), σ. 1185

²⁸³ Παπάγος Λεωνίδας, *Σημειώσεις 1967-1977*, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999), σ. 568

Επίλογος

Η Βασιλεία του Κωνσταντίνου Β' συνδέθηκε με την πιο ταραχώδη περίοδο της νεότερης πολιτικής ιστορίας της χώρας, για τα αποτελέσματα της οποίας έφερε και αυτός σημαντικό μερίδιο ευθύνης. Ως προς τη δράση του κατά την περίοδο της «συγκατοίκησης» με τη χούντα προσπάθησε να λειτουργήσει αντιπολιτευτικά στη χούντα ώστε να μετριάσει τις εξωθεσμικές παρεμβάσεις της δικτατορίας στη λειτουργία των θεσμών και του κράτους αλλά και των δημοκρατικών δικαιωμάτων του ελληνικού λαού, τα οποία όμως και αυτός παραβίασε ορισμένες φορές την προδικτατορική περίοδο. Με την ορκωμοσία της πρώτης δικτατορικής κυβέρνησης προσπάθησε και εν μέρει πέτυχε να εμποδίσει την απόλυτη κυριαρχία των στρατιωτικών στο κράτος αλλά και να κερδίσει χρόνο ώστε να προετοιμάσει μια αποφασιστική κίνηση εναντίον του καθεστώτος.

Στην αναζήτηση συμμάχων για την προσπάθεια αυτή όμως βρέθηκε αντιμέτωπος με την ουσιαστική αδυναμία του πολιτικού κόσμου να τον συνδράμει, που συνδυαζόταν και μια δυσπιστία απέναντι στο Βασιλιά λόγω των γεγονότων της Αποστασίας, την παραπλάνηση και τελικά την άρνηση των ΗΠΑ να βοηθήσουν ουσιαστικά για την αποκατάσταση της δημοκρατίας στην Ελλάδα αλλά και την εγκατάλειψη που υπέστη από τους υποτιθέμενους «δικούς του» ανθρώπους, όπως ο Ιερώνυμος, ο Μπίτσιος, ο Κομπόκης κ.α. Το αποκορύφωμα της προσπάθειάς του να ανατρέψει τη δικτατορία με το βασιλικό κίνημα της 13^{ης} Δεκεμβρίου 1967 τον οδήγησε στην εξορία και στέρηση από τη χώρα τον μοναδικό ίσως παράγοντα που θα μπορούσε να λειτουργήσει ως ανάχωμα στις απολυταρχικές βλέψεις των πραξικοπηματιών. Η αποτυχία του κινήματος οφείλεται σε σωρεία λαθών που διέπραξαν τόσο ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος όσο και το επιτελείο του. Αρχικά ο ίδιος σε μία τόσο σημαντική προσπάθεια δεν προσεταιρίστηκε εξ' αρχής κατεξοχήν έμπιστά του άτομα όπως ο Λεωνίδας Παπάγος και ο πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Κόλλιας, ενώ η επιμονή του για μη χρήση πυρών κατά τη διάρκεια του κινήματος στέρησε από τη βασιλική παράταξη το βασικότερο όπλο μιας τέτοιας κίνησης, δηλαδή τη δύναμη πυρός ειδικά από το Ναυτικό και την Αεροπορία, τα όπλα δηλαδή που εντάχθηκαν πιο δυναμικά στο κίνημα. Βέβαια ο ίδιος ο Κωνσταντίνος έως το τέλος της ζωής του συνέχισε να υπερασπίζεται την άποψη πως δεν ήθελε να διχάσει και να χυθεί ελληνικό αίμα για το δικό του όνομα. Επίσης ο Βασιλιάς δε κατόρθωσε να εξασφαλίσει την ουσιαστική συνδρομή του πολιτικού κόσμου, που την κρίσιμη ώρα θα μπορούσε να κινητοποιήσει μέρος του λαού προς υποστήριξη της «Βασιλικής Επανάστασης». Πρόσθετα σε αυτά είναι η ανεπάρκεια των στρατηγών να οργανώσουν μια κατ' εξοχήν συνωμοτική διαδικασία, όπως είναι η πραγματοποίηση ενός κινήματος, η αδυναμία τους να αξιοποιήσουν ακόμα και δυνάμεις που τους προσέφεραν οικειοθελώς τις υπηρεσίες τους για το σκοπό αυτό, ενώ το σημαντικότερο ήταν πως δεν φρόντισαν να εντάξουν στο όλο εγχείρημα κατώτερους και μεσαίους αξιωματικούς των οποίων ο ρόλος σε ένα τέτοιο εγχείρημα θα μπορούσε να εξασφαλίσει τη συνοχή και την πειθαρχία στις μονάδες που πραγματοποίησαν το κίνημα.

Κατά την παραμονή του στο εξωτερικό η δραστηριότητα του Κωνσταντίνου δεν υπήρξε τόσο δυναμική όσο το απαιτούσαν οι περιστάσεις. Η αέναη συνδιαλλαγή του με τη χούντα δεν οδήγησε ουσιαστικά πουθενά καθώς ούτε ο ίδιος αλλά ούτε και η δημοκρατική νομιμότητα αποκαταστάθηκαν στην Ελλάδα. Το μόνο που προσέφερε αυτή η επαφή ήταν χρόνο στους χουντικούς, ώστε παραπλανώντας έτι μια ακόμα φορά τον Βασιλιά, να προετοιμάσουν τη σταδιακή κατάλυση και την απαξίωση του βασιλικού θεσμού αλλά και του ίδιου. Η παρουσία του στο εξωτερικό και οι επαφές του με τους εκπροσώπους των μεγάλων δυνάμεων, θεωρητικά διεθνοποίησαν το ζήτημα της δικτατορίας, αλλά δεν προσέφεραν κάποιο δυναμικό αποτέλεσμα αφού οι ΗΠΑ, όχι απλώς τον εγκατέλειψαν τη κρίσιμη ώρα της 13^{ης} Δεκεμβρίου αλλά ανέχτηκαν και τελικά υποστήριξαν τη χούντα, ενώ ακόμα και η Βρετανία, που κατ'εξοχήν στήριζε τον βασιλικό θεσμό στην Ελλάδα, περιορίστηκε σε δηλώσεις διαμαρτυρίας χωρίς όμως να κάνει καμία δυναμική και ουσιαστική κίνηση εναντίον της χούντας. Το μεγαλύτερο όμως πρόβλημα ήταν η ίδια η στάση του Βασιλιά. Καθ'όλη τη διάρκεια της εξορίας του και παρά τις ιδιωτικές του προσπάθειες στο δημόσιο λόγο ο Κωνσταντίνος υιοθέτησε μια σιωπηρή στάση, χωρίς να προβεί σε δυναμικές δηλώσεις και κινήσεις, πλην ελάχιστων εξαιρέσεων, που θα τον καθιστούσαν το κέντρο του αντιχουντικού αγώνα. Επιπλέον το γεγονός ότι δεν φρόντισε να έρθει σε συνεργασία με τις αντιδικτατορικές οργανώσεις εντός και εκτός Ελλάδας, προκειμένου να διευρύνει τη συνοχή των αντιδικτατορικών δυνάμεων τον απέκοψε ψυχικά ακόμα και από μερίδα του κόσμου που ήταν φιλικά ή ουδέτεροι κείμενοι ως προς το πρόσωπό του και το θεσμό που εκπροσωπούσε. Αυτή η στάση ερμηνεύτηκε από τους αντιπάλους του άλλοτε ως δειλία και άλλοτε ως ανοχή προς τη χούντα και τα εγκλήματά της. Απέναντι σε αυτή τη κριτική αντέταξε το επιχείρημα του ενωτικού χαρακτήρα που θα έπρεπε να έχει η Βασιλεία και όχι η έκφραση ορισμένων εκφάνσεων του Έθνους. Και πράγματι, αυτό πιστεύει ο βασιλικός θεσμός, αλλά ποια συνέπεια θα είχε η ανοικτή και δυναμική καταδίκη της δήθεν «πατριωτικής και εθνικόφρονος» μικρότερης και χειρίστης έκφανσης, που στρατοκρατούσε την Ελλάδα, και δίωκε ακόμα και τους πιο φιλικά προσκείμενους στον βασιλικό θεσμό;

Η αποκατάσταση της δημοκρατίας τον Ιούλιο του 1974, του προσέφερε μια ακόμα ευκαιρία να αποκαταστήσει τη σχέση του με τον ελληνικό λαό αλλά και να καταστεί, ως όφειλε όντας ο νόμιμος αρχηγός του κράτους, που η χούντα παράνομα και αντισυνταγματικά κατήργησε, ο κύριος ρυθμιστής της πολιτικής και πολιτειακής κατάστασης στην Ελλάδα. Και αυτό γιατί πράγματι ο ίδιος θυσιάσε τόσο το Θρόνο του όσο και το μέλλον το δικό του όσο ακόμα και της οικογένειάς του και του ίδιου του θεσμού της Βασιλείας σε μία ειλικρινή προσπάθεια να ανατρέψει τη δικτατορία. Ενδεχομένως ακόμα και οι πλέον φανατικοί του αντίπαλοι να τον υποδέχονταν στο αεροδρόμιο του Ελληνικού, αν αντί του Καραμανλή κατέβαινε ο ίδιος. Και πάλι όμως, είτε από σεβασμό προς την εύθραυστη πολιτική κατάσταση και τις ταραχές που ενδεχομένως θα προκαλούσε μια τέτοια κίνηση, είτε από δειλία όπως τον κατηγορήσαν οι αντίπαλοί του, επέτρεψε να καρπωθεί τη δόξα των αγώνων και των προσπαθειών των δικών του αλλά και τόσων άλλων που αντιτάχθηκαν στη χούντα, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, που είχε εγκαταλείψει την Ελλάδα όχι γιατί τον εξόρισε

η χούντα, αλλά γιατί ο ελληνικός λαός τον έδιωξε από την πρωθυπουργία το 1963. Στο δημοψήφισμα που ακολούθησε και που η Βασιλεία έχασε απέναντι στην Αβασίλευτη Δημοκρατία, ο Κωνσταντίνος δεν πλήρωσε μόνο τις προσωπικές του αστοχίες προδικτατορικά και κατά τη διάρκεια της χούντας, αλλά και τις «αμαρτίες» της Βασιλείας από το 1915 και εντεύθεν, που δεν αρκέστηκε στον συνταγματικό και πολιτειακό θεσμικό της ρόλο, αλλά επενέβαινε διαρκώς στην πολιτική ζωή της χώρας και που αντί να λειτουργήσει ενωτικά, αποτέλεσε πόλο διχασμού, τόσο το 1915 όσο και το 1946, ενώ ο ίδιος ο Κωνσταντίνος έφερε και προσωπικά σημαντικό μερίδιο ευθύνης για την πολιτική ανωμαλία του 1965-1967, όταν αντιτάχθηκε σε έναν πρωθυπουργό που είχε λάβει την υποστήριξη παραπάνω από το μισό του εκλογικού σώματος.

Παρόλα αυτά το αποτέλεσμα της κάλπης της 8^{ης} Δεκεμβρίου θα μπορούσε να θεωρηθεί και ικανοποιητικό για το βασιλικό στρατόπεδο από τη στιγμή μάλιστα που ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος δεν είχε την υποστήριξη της Δεξιάς παράταξης, που παραδοσιακά στήριζε τη Βασιλεία, ή κάποιου συγκεκριμένου και οργανωμένου κομματικού φορέα. Το παραπάνω σε συνδυασμό με την απαγόρευση του Καραμανλή να μεταβεί ο ίδιος ο Κωνσταντίνος στην Ελλάδα, ώστε να υπερασπιστεί το θεσμό της Βασιλείας, τις θέσεις, τον εαυτό του και τα πεπραγμένα του αλλά και η σχετικά χαλαρή οργανωτικά προεκλογική εκστρατεία της φιλοβασιλικής παράταξης καθόρισαν σε σημαντικό βαθμό το αποτέλεσμα της κάλπης, επιβεβαιώνοντας τις συνθήκες ανισότητας στην εκπροσώπησης της παράταξης αυτής. Τα περί απαγόρευσης Καραμανλή για την επιστροφή του Κωνσταντίνου και συμμετοχής του στην προεκλογική διαδικασία του δημοψηφίσματος επιβεβαιώνει ο Λεωνίδας Παπάγος, που ως σύνδεσμος του Βασιλιά, είχε προσωπική συζήτηση με τον Καραμανλή επί του θέματος και το καταγγέλλει και ο ίδιος ο Κωνσταντίνος στην αυτοβιογραφία του αλλά στο Αρχείο Καραμανλή δεν αναφέρεται οτιδήποτε περί της απαγόρευσης.²⁸⁴ Τη διαπίστωση για το άδικο της διαδικασίας επιβεβαίωσε, χρόνια αργότερα και ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης, που αν και υποστηρικτής της Αβασίλευτης Δημοκρατίας κατά το δημοψήφισμα, στα τέλη της δεκαετίας του '80 έκανε λόγο για το «unfair» του δημοψηφίσματος ως προς την εκπροσώπηση των δύο παρατάξεων. Ωστόσο αποδεχόμενος το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος ο Κωνσταντίνος προσέφερε σημαντική υπηρεσία στην εδραίωση της νεοπαγούς ελληνικής δημοκρατίας, αρνούμενος και καταδικάζοντας ως συκοφαντίες τόσο αυτός όσο και ο Λεωνίδας Παπάγος τις κατηγορίες της καραμανλικής πλευράς για πραξικόπημα και δολοφονία του Καραμανλή το 1977,²⁸⁵ παραμένοντας ως το τέλος της ζωής του πολιτικά ανενεργός και υποστηρίζοντας πως δεν θα έκανε τίποτα για να επανέλθει στο Θρόνο παρά μόνο αν ο ελληνικός λαός το ζητούσε.

²⁸⁴ Παπάγος Λεωνίδας, Σημειώσεις 1967-1977, Αθήνα, Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν (1999), σ. 568 και Κωνσταντίνος Β', Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ, Τόμος 3, Αθήνα, Το Βήμα (2015), σ. 141

²⁸⁵ Βλ. ο.π. σσ. 597-600 και σσ. 162-163

Πηγές-Βιβλιογραφία-Εικόνες

Διαδικτυακές Πηγές

Βασιλικό Διάγγελμα 13/12/1967:

https://www.greekroyalfamily.gr/images/stories/eggrafa_afieromata/DIAGELLMA.pdf (Πρόσβαση 11/03/2023)

Διαδικτυακό Άρθρο: Το ημερολόγιο βασανισμού του Παναγιώτη Κανελλάκη στο ΕΑΤ-ΕΣΑ

<https://www.in.gr/2020/11/17/plus/istoriko-arxeio/imerologio-vasanismou-tou-panagioti-kanellaki-sto-eat-esa/> (Πρόσβαση 06/04/2023)

Εφημ. *Πρωινή* Έκτακτη Έκδοση 13/12/1967: <https://www.proininews.gr/wp-content/uploads/2019/12/%CE%A6%CE%A5%CE%9B%CE%9B%CE%9F-%CE%A0%CE%A1%CE%A9%CE%99%CE%9D%CE%97%CE%A3-13-12-1967-1.jpg> (Πρόσβαση 11/03/2023)

Κωνσταντίνος Β'. (2016, Ιούνιος 1). ΙΣΤΟΡΙΕΣ. (SKAI) (Συνέντευξη στον Αλέξη Παπαχελά και στην Σία Κοσίωνη)

https://www.youtube.com/watch?v=al_5B7SZIZM&t=2142s&ab_channel=newsittv (Πρόσβαση 14/03/2023)

Βιβλιογραφία

Pelt, Mogens. (2006). *Tying Greece in the West*. Copenhagen: Museum Tusculanum Press University of Copenhagen.

Mutragh, P. (2005). *Ο βιασμός της Ελλάδας*. (Δ. Παπαδοπούλου, Επιμ., & Κ. Τσατσούλη-Packard, Μεταφρ.) Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Βιδάλης, Ο. (1997). *ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ, ΧΡΟΝΙΑ ΕΚΠΑΤΡΙΣΜΟΥ 1968-1975* (Τόμ. I & II). Αθήνα: LIBRO.

Γρηγοριάδης, Φ. (1997). *Δικτατορία* (Τόμ. 13). Αθήνα: Νεόκοσμος.

Ζαούσης, Α. (1997). *Ο Εμπαιγμός* (2η εκδ., Τόμ. I). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Καράγιωργας, Γ. (1975). *Από τον ΙΔΕΑ στη ΧΟΥΝΤΑ*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Καρύκας, Π. (2012, Μάρτιος-Απρίλιος). Αμερικανοί και βασιλικό κίνημα κατά της χούντας. *Στρατοί & Τακτικές* (20), σσ. 20-29.

Κόλλιας, Κ. (1984). *Βασιλεύς και Επανάστασις 1967*. Αθήνα: Ίδια.

Κουλουμπής, Θ. (2002). ...71...74: *ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΕΝΟΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟΥ*. (Ν. Σταματάκης, Μεταφρ.) Αθήνα: Πατάκη.

Κωνσταντίνος, Β. (2015). *Βασιλεύς Κωνσταντίνος, ΧΩΡΙΣ ΤΙΤΛΟ* (1η Έκδοση εκδ., Τόμ. II κ III). (Γ. Μαλούχος, Επιμ.) Αθήνα: Το Βήμα.

Μακαρέζος, Ν. (2010). *Πως κατλήξαμε στη "μεταπολίτευση" (Νοέμβριος 1973 - Ιούλιος 1974)*. Αθήνα: ΙΡΙΣ-Α.Σ.ΦΙΛΙΠΠΟΤΗ.

Μακαρέζος, Ν. (2005). *Πως οδηγηθήκαμε στην 21η Απριλίου 1967* (1η εκδ.). Αθήνα: Εκδόσεις Πελασγός.

Μπαρμπής, Κ. (1997). *ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΙ 13η ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1967*. Αθήνα: Εκδόσεις "ΛΟΓΟΣ".

Μπίτσιος, Δ. (1997). *Στο όριο των καιρών*. Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Λιβάνη-"ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ".

Παπάγος, Λ. (1999). *Σημειώσεις 1967-1977*. Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν.

Παπαδημητρίου, Δ. (2010). *Έξι στιγμές του εικοστού αιώνα, Η στρατιωτική δικτατορία 1967-1974* (1η εκδ., Τόμ. VI). (Β. Καραμανωλάκης, Επιμ.) Αθήνα: Εκδόσεις ΤΑ ΝΕΑ.

Παπαχελάς, Α. και Χατζηβασιλείου, Ε. (2023), *ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β', 45 μήνες Βασιλείας*, Αθήνα: Νέες Καθημερινές Εκδόσεις.

Σακελλαρόπουλος, Σ. (2017). *Ο κυπριακός κοινωνικός σχηματισμός (1191-2004)*. Αθήνα : Τόπος.

Στεφανοπούλου, Α. (2010). *13 Δεκεμβρίου 1967* (3η εκδ.). Αθήνα: Φερενίκη.

Χατζιδάκης, Μ. (2015). *Βασιλεύς ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β', ΟΣΑ "ΕΙΠΕ" και ΟΣΑ ... ΔΕΝ ΕΙΠΕ* (1η εκδ.). Αθήνα: Εκδόσεις Πελασγός.

Εικόνες

Εικόνα 1: <https://www.kathimerini.gr/society/562226911/i-orkomosia-tis-diktatorias-kai-o-skythropos-vasilias-i-istoria-piso-apo-tin-istoriki-fotografia/> (Πρόσβαση 14/02/2023)

Εικόνα 2: <https://www.zarpanews.gr/wp-content/uploads/2023/01/konstantinos-johnson.jpg> (Πρόσβαση 17/02/2023)

Εικόνες 3,4,5 : <https://www.istorikadromena.gr/index.php/blog/istorika-arthra/elliniki-istoria/sygxroni/104-13-1967> (Πρόσβαση 11/03/2023)

Εικόνα 6: https://3.bp.blogspot.com/_WRnjT3uFIg/TIUL10-QtVI/AAAAAAAAACzM/Br_Sq0V7qSA/s1600/%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BD%CE%B1%CF%85%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%BF%CF%82

+%CE%99%CF%80%CF%80%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%AC%CF%84%CE%
E%B7%CF%82+%CE%94%CE%AD%CE%B4%CE%B5%CF%820001.jpg
(Πρόσβαση 14/03/2023)

Εικόνα 7: https://www.efsyn.gr/arheio/fantasma-tis-istorias/134012_opereta-me-anthropothysies (Πρόσβαση 10/03/2023)

Εικόνα 8: <https://www.haf.gr/history/former-chiefs-haf/> (Πρόσβαση 11/03/2023)

Εικόνα 9: https://4.bp.blogspot.com/_WRnjT3uFIlg/TIUME-lt-pI/AAAAAAAAACzU/4Wc0SMKWHfU/s1600/%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BD%CE%B1%CF%85%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%BF%CF%82+%CE%99%CF%80%CF%80%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%AC%CF%84%CE%B7%CF%82+%CE%94%CE%AD%CE%B4%CE%B5%CF%820002.jpg
(Πρόσβαση 11/03/2023)

Εικόνα 10:
https://4.bp.blogspot.com/_WRnjT3uFIlg/TIUMbBn0kaI/AAAAAAAAACzc/fgXQG-Nf9Bk/s1600/%CE%B7+%CE%85%CF%80%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CF%87%CE%AE+%CE%84%CE%BF%CF%85+%CE%BA%CF%89%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%BD%CE%BF%CF%85+%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD+%CE%9A%CE%B1%CE%B2%CE%AC%CE%BB%CE%B10001.jpg (Πρόσβαση 11/03/2023)

Εικόνα 11 : https://4.bp.blogspot.com/-8Y71kOfvrAw/WjFnmOCVOnI/AAAAAAAAATNo/6_rc3dSCuoAjdOTAzd51QpIcTLYScpm_gCEwYBhgL/s1600/vagiakakos4.jpg (Πρόσβαση 14/03/2023)

Εικόνα 12:
https://3.bp.blogspot.com/_WRnjT3uFIlg/TIUlMA83R5I/AAAAAAAAACzE/A4Jj-uJ8Y8s/s1600/%CF%84%CE%B1%CE%BE%CE%AF%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%BF%CF%82+%CE%88%CF%83%CE%B5%CF%81%CE%BB%CE%BC%CE%B1%CE%BD0001.jpg (Πρόσβαση 11/03/2023)

Εικόνα 13:
https://1.bp.blogspot.com/_WRnjT3uFIlg/TIUO4UtUHeI/AAAAAAAAACzs/3-ADsTe6PeE/s1600/%CF%85%CF%80%CE%BF%CF%83%CF%84%CF%81%CE%AC%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%BF%CF%82+%CE%96%CE%B1%CE%BB%CE%BF%CF%87%CF%8E%CF%81%CE%B7%CF%820001.jpg (Πρόσβαση 11/03/2023)

Εικόνα 14: <https://www.royalchronicles.gr/vassiliko-antikinima-13-dekemvriou-1967/>
(Πρόσβαση 02/04/2023)

Εικόνα 15: <https://www.protothema.gr/greece/article/1329127/konstadinos-v-o-teleutaios-vasilias-kai-oi-taragmenes-stigmes-tis-istorias/> (Πρόσβαση 15/03/2023)

Εικόνα 16:

<https://www.ethnos.gr/history/article/204460/21haprilioy1967poiohtantotelostonpraxi kophmationpoioipethanansthzestasiatoyspitioytoyspoioisaytoktonhsekaipoiosefygeapo thermoplhxia> (Πρόσβαση 04/04/2023)

Εικόνα 17: <https://www.historichotelsthenandnow.com/edenrome.html> (Πρόσβαση 05/04/2023)

Εικόνα 18: <https://www.kathimerini.gr/society/930695/to-syntagma-tis-diktatorias/> (Πρόσβαση 05/04/2023)

Εικόνα 19: <https://www.athensvoice.gr/epikairotita/politiki-oikonomia/321868/k%CF%89%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%BD%CE%BF%CF%82-%CE%BC%CE%B7%CF%84%CF%83%CE%BF%CF%84%CE%AC%CE%BA%CE%B7%CF%82/> (Πρόσβαση 06/04/2023)

Εικόνα 20: <https://www.in.gr/2021/12/25/apopsi/ta-xristougenna-tou-karamanli/#images> (Πρόσβαση 06/04/2023)

Εικόνα 21:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2c/Richard_Nixon_presidential_portrait_%281%29.jpg (Πρόσβαση 09/05/2023)

Εικόνα 22:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/bc/Charles_de_Gaulle-1963.jpg (Πρόσβαση 09/05/2023)

Εικόνα 23: <https://www.news247.gr/sunday-edition/o-skliros-choyntikos-poy-exoysiase-tin-athlitiki-ellada.10013454.html> (Πρόσβαση 05/06/2023)

Εικόνα 24: <https://www.royalchronicles.gr/obsequesofkingfredericix/> (Πρόσβαση 05/06/2023)

Εικόνα 25: <https://www.alexpolisonline.com/2018/05/45-at.html> (Πρόσβαση 05/06/2023)

Εικόνα 26: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/el/6/6d/Nai.JPG> (Πρόσβαση 06/06/2023)

Εικόνα 27: <https://www.kathimerini.gr/society/561583657/polytechnio-1973-i-exegersi-ton-foititon-stis-17-noemvri/> (Πρόσβαση 07/06/2023)

Εικόνα 28: <https://www.fractalart.gr/wp-content/uploads/2014/11/p1.jpeg> (Πρόσβαση 07/06/2023)

Εικόνα 29: <https://www.tovima.gr/print/opinions/to-dimopsifisma-tou-1974/> (Πρόσβαση 07/06/2023)

